

ΤΑΚΗ Α. ΜΙΧΕΛΗ •

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ
ΤΡΙΛΟΓΙΑ

ΑΘΗΝΑ
1937

Η
ΟΥ
Σ
Θ.
ΙΓΑ

ΤΟΣ

PA
5694
.I263
A47
1937
c1

Βιβλιοθήκη
ΤΕΛΕΙΟΥ
ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΤΕΧΝΩΝ
Α.Π.Θ.
Κωδ. 90024

ΤΑΚΗ Α. ΜΙΧΕΛΗ

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ
ΤΡΙΛΟΓΙΑ

13
5

ΑΘΗΝΑ

1937

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΗ

ΑΘΗΝΑ

Τύποις : «ΠΥΡΣΟΥ» Α. Ε.

ΣΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΜΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

«... ἡ ἐξαίφνης αὕτη φύσις ἀποπός τις ἐγκά-
βηται μεταξὺ τῆς κινήσεώς τε καὶ στάσεως, ἐν
χρόνῳ οὐδενὶ οὔσα, καὶ εἰς ταύτην δὴ καὶ ἐκ
ταύτης τὸ τε κινούμενον μεταβάλλει ἐπὶ τὸ ἐστά-
ναι καὶ τὸ ἐστός ἐπὶ τὸ κινεῖσθαι».

Πλάτων (Παρμενίδης)

Αἰσθητικός. — Νὰ ὀνειροζεῖς, φίλε μου, εἶ-
ναι σὰν νὰ πετάει ἡ σκέψη σου τὴν ὥρα ἀκρι-
βῶς ποὺ ἀδρανεῖς καὶ κοιτέσαι. Ὅπως πάλι,
καμμιά φορά, ἐκεῖ ποὺ κινεῖσαι ξύπνιος ἡ
σκέψη σου μένει καρφωμένη σὲ κάτι ποὺ
ἐπρόσεξες : σὲ μιὰ σκηνὴ τοῦ δρόμου, σ' ἕνα
λουλούδι...

Ἐρασιτέχνης. — Σὰν νὰ τὸ κόβεις καὶ νὰ
τὸ παίρνεις μαζί σου...

Αἰσθητικός. — Κι' ἔρχεται μιὰ στιγμή ἀνέλ-
πιστη μετὰ κ' ὕστερα ἀπὸ χρόνια, ποὺ μ' ἔνα
τυχαῖο γεγονός, ἄσχετο συχνά καὶ ἀβελά σου,
ξεφαντώνει στὴ μνήμη σου καὶ τότε μόνο σοῦ
μαρτυράει τὸ μυστικό του.

Ἐρασιτέχνης. — Ἀνοίγει μέσα σου.

Αἰσθητικός. — Φωτίζεται.

Ἐρασιτέχνης. — Ναί! ἀλλά, πῶς σοῦ ἦρ-
θαν αὐτὲς οἱ σκέψεις;

Αἰσθητικός. — Νά! ἕνα ἀπόγεμα στὴν Ἀ-
κρόπολη, σὰν τῶρα' ἐπαιζε ὁ οὐρανός με
γιούλια καὶ ρόδα, πάνε χρόνια κ' ἤμουν ἀκό-

μη νέος, πού ξέβαινα ἀπ' τὸ μουσεῖο καὶ μ' ἀκολουθοῦσαν τὰ γλυπτὰ χαραγμένα στὴ μνήμη μου.

Ἡ ὁμορφιά ἐθούιζε μέσα μου κι' ἐνοιῶθα ἀπ' τὶς παραστάσεις μάτια ἀέτεια νὰ μὲ κυττοῦν σὰν νὰ ἤθελαν νὰ μοῦ ὑποβάλουνε κάτι· κι' ὅμως, ἐκεῖ πού μοῦ χτυποῦσαν κάποιον παλμὸ ζωῆς, μοῦ ἔχυναν καὶ κάποια νάρκη θανάτου.

Κυκλογυρίζοντας τότε τὸ βλέμμα μου στὸ ὑπαιθρο, ἐνοιῶθα παράξενα: δὲν ἤξερα ἂν ὑπῆρχα γιὰ ὄχι !

Ἑρασιτέχνης. — Ἀποροῦσες;

Αἰσθητικός. — Ἐθαύμαζα!

Ἑρασιτέχνης. — Νομίζω ὅτι παραστέκο στὴ σκέψη σου. Οἱ ὁμορφιὲς τῆς ἀνθρώπινης τέχνης πρέπει νὰ χωροῦν στὴν οὐράνια ἀγκάλη.

Ἐδοκίμασα νὰ μιλήσω μεγαλόφωνα στὸ ὑπαιθρο μ' ἓνα ποίημα καὶ εἶδα πῶς μόνον σὰν ἔχει ἀξία μεγάλη ἀντέχει στὸ ἄκουσμα· πρέπει νὰναι σχεδὸν λόγος σοφόκλειος. Ποιὰ ὁμορφιά, λοιπόν, νὰ βλέπεις τὶς φυλακισμένες παραστάσεις τοῦ μουσεῖου ν' ἀναπνέουν στὸ χῶρο! χάνεσαι...

Αἰσθητικός. — Ἀλλὰ πότε βρίσκεσαι; Τοῦτο θυμήθηκα τώρα· γιατί ἐλευθερώθηκα κάποτε.

Στὸ ἀντίκρουμά τους δὲν ἐπάθαινα πιά μόνον, ἀλλὰ ἐπαθαινόμουν κ' ἐνεργοῦσα· οἱ παραστάσεις ἐκυμάτιζαν μπροστά μου κ' ἐγὼ τὶς φυσοῦσα. Σὰν νὰ διηύθυνα τὴ μουσικὴ μιάς ὄρχησης, σχεδὸν αὐτοδημιουργοῦσα κ' ἔτσι ὅλα ἀνασταίνονταν μέσα μου. Εἴχαμε πιά γνωριστεῖ· εἶδα : τὴ πομπὴ τῆς ζωοφόρου νὰ περνάει κι' ἄκουσα τὶς Κόρες τοῦ Ἑρεχθίου νὰ βαδίζουν.

Τώρα, ἂν μὲ ρωτοῦσες, θὰ σοῦ ἔλεγα ὅτι ἀπορῶ πῶς ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ δὲ θέλουν ν' ἀσχολοῦνται μὲ τὸ νὰ ἐξηγήσουν τῆς τέχνης τ' ἀνεξήγητο θαῦμα, κυκλώνοντάς το ὥστε νὰ φέγγουν οἱ ἴδιοι σὰ στεφάνι του.

Τὶ ἄλλο συγκλονίζει τὸ νοῦ γιὰ νὰ κινηθεῖ;
Ἑρασιτέχνης. — Γιατί μ' ἀφίνεις ἄδειο ἕνα διάμεσο χρόνου σημαντικὸ;

Τὰ ἔργα αὐτά, πάλι, «μ ι λ ο ὦ ν ε» μόλις τ' ἀντικρύσεις. Τὸ θαῦμα τους μαγεύει τὴ νόησιν μὲ τὸ ἀσύλληπτο, ἀρμονίζει τὰ αἰσθήματα καὶ σὲ βεβαιώνει πῶς τὸ ἀπίθανο εἶναι κι' ἀσφαλτο γιὰ τ' ἄκοῦς μέσα σου. Ἔτσι, ἐνῶ ἐσὺ τὰ κρίνεις γιὰ νὰ τὰ γ ν ω ρ ί σ ε ι ς, τὰ ἔχεις ἤδη ἄ ν α γ ν ω ρ ί σ ε ι. Ἐκρίθηκαν, ἀλλοῶς δὲν πρόκειται γιὰ ἔργα τέχνης.

Αἰσθητικός. — Δὲν ἀντιλέγω· ἀλλά, θυμίσου τὸ λουλούδι ποὺ φωτίζεται ξαφνικά μέσα σου ὕστερα ἀπὸ χρόνια. Φαντάζεσαι ὅτι σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα δὲν γίνεται κάποια ἐργασία κρυφὴ, σχετικὴ μ' αὐτό, στὰ βάθη σου;

Ἐλίσσεσαι γύρω του, τὸ συσχετίζεις, ἀγκαθώνεσαι, τὸ μυρίζεσαι καὶ ξάφνου... ἄκοῦς τὴν εὐωδιά. Ἄν δὲν τὸ ἀναγνώριζες γιὰ δικό σου ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή δὲ θὰ πάλαιθες βέβαια, ἔστω καὶ ἄθελά σου· ἀλλά, ἡ κρίση δὲ σταματᾷ ὡς ἐκεῖ, πρέπει νὰ ἀ λ η θ ε ψ ε ι κ' ἔρχεται κάποτε ἡ στιγμή ποὺ τ' ὀ ν ε ι ρ ο ἔ ξ η γ ε ῖ τ α ι φανερά. Ὅπως εἶπες, τότε τοποθετεῖται ἀπὸ σὲ στὴν οὐράνια ἀγκάλη καὶ πέρνει θέση στὸ βραχιόλι τοῦ χοροῦ τῶν κόσμων.

Γιατί, κύτταξε! Ἄν τὸ λουλούδι ἐκεῖνο παίζει καὶ παίζεται στὴν ἀγκαλιὰ τῆς φύσης, ἂν γονατίζει μὲ τὴ βροχὴ καὶ τρελλαίνεται στὰ χάρδια τοῦ ἀγέρα, ἂν τὴν αὐγὴ δακρύζει καὶ κλεῖ τὰ βλέφαρα στὸ σκοτάδι, θ ε α τ ρ ί -

ζεταί και σου μαρτυράει τούς παλμούς τῶν κόσμων. Γι' αὐτὸ ὁμως, σοὺ βάζει καὶ τὸ ρῶτημα : ἂν τὸ εἶδες καὶ ἂν τ' ἀκουσες καὶ περιμένει μιὰν ἀπάντησιν. Τώρα... μπορεῖς νὰ τὴ δώσεις.

Ἔτσι εἶναι καὶ στὴν τέχνη. Δὲν ἀρκεῖ ἡ πρώτη μουσικὴ ἀναγνώρισις, χρειάζεται καὶ ἡ ἐπίγνωσις, ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἑαυτοῦ σου μέσα κεῖ τὸ ξεπέρασμα τῆς ἐξωτερικῆς ὁμορφιάς μετὰ τὴν ἐσωτερικὴ τῆς γνώσεως.

Ἑρασιτέχνης. — Ἡ γνώσις ἀντιμάχεται τὸν καλλιτέχνη γιατί ἡ ὁμορφία δὲ ρωτᾷ τὴ φιλοσοφία.

Αἰσθητικός. — Συμφωνῶ, ἀλλὰ συμφώνησε καὶ σὺ ὅτι τὸ ἔργο τῆς τέχνης λείπει πάντα περισσότερα ἀπ' ὅσα ἀκοῦς καὶ δείχνει περισσότερα ἀπ' ὅσα βλέπεις κάθε φορά.

Ὁ λόγος τοῦ ἀφίνει μιὰ συγκίνησι ἀτέρμονη ἀνοίγει ἡ καρδιά καὶ ὁ νοῦς.

Ἑρασιτέχνης. — Ναί, πλημμυρίζεις καὶ ἀφαιρεῖσαι, χάνεις τὸ βλέμμα σου γιὰ τὸ συγκεκκριμένο.

Αἰσθητικός. — Τὸ φανέρωμά τοῦ χτυπάει λοιπὸν μονομιᾶς τοῦ εἶναι σου ὅλες τὶς χορδές, γιατί δὲν εἶναι πλήμμουρα ἀφηρημένων συγκινήσεων, ἀλλὰ ἔργο : χεῖλη ποὺ χάραξε ὁ τεχνίτης ξεπερνώντας κάθε δισταγμὸ καὶ ἀντίστασι τῆς ὕλης κι' ἀπὸ κεῖ φτεροτινάζονται τῆς μουσικῆς τὰ λόγια.

Πῶς λοιπὸν θὰ συναισθανθεῖς βαθειὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτὴν ἐνότητα καὶ τὸ δέσιμό της, ἂν καὶ σὺ δὲν ἐνοποιήσεις ἐσωτερικὰ τούς ἀντίστοιχους παλμούς τοῦ νοῦ, δὲν τούς πραγματοποιήσεις σ' ἔργο δημιουργικῆς ἀναγνώρισης;

Ἡ συγκίνηση τοῦ συναισθηματικοῦ κόσμου εἶναι τὸ μηχανικὸ μόνον ἀποτέλεσμα ἀπ' τὰ ἔξω πρὸς τὰ μέσα, ἀλλὰ ἡ ἀπάντηση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη παρὰ ἡ κατανόηση, ἂν πρόκειται νὰ εἶναι ἡ δική σου ἀπάντηση, καὶ ὄχι ἡ κοινὴ συμπάθεια ποὺ ταραάζει κάθε εὐαίσθητη ψυχὴ χωρὶς νὰ ξέρει γιατί.

Τότε μόνο τὸ θαῦμα σὰν κάτι ἀπλὸ καὶ ἀπειρα σύνθετο γίνεται μέσα σου καὶ τὰ μάτια σου ξυπνοῦν γλαυκά.

Δὲν πιστεύω ἡ σοφία νὰ φυσάει ἄλλο ἀγέρι στὸ πέρασμά της καὶ νὰ σκορπάει ἄλλο χαμόγελο· ὄνειρο ζεῖς πιά ξύπνιος!

Ἐρασιτέχνης. — Νοεῖται ὅμως κάτι τέτοιο;

Αἰσθητικός. — Ὅχι σὰ μαθηματικὴ σχέση βέβαια· ἀλλὰ ὅπως νοεῖς ἢ μαντεύεις ἓνα πλάσμα ποὺ ἀγαπᾷς, ποὺ σοῦ γιομίζει ὀλάκερη τὴν ὕπαρξη. Τότε νοιώθεις πὼς νοεῖς, γιατί ζεῖς καὶ γιατί θὰ μπορούσες νὰ θυσιάσῃς ἀκόμη· μαζί του γεύεσαι καὶ τὸ θάνατο καὶ τὴ ζωὴ προτοῦ πεθάνεις καὶ ἐνῶ ὅλα ἀλλάζουν γύρω, γιὰ σὲ μένει κάτι σταθερό, πῶχει ὅλα τ' ἄλλα βίός του. Γι' αὐτὸ καὶ στὴν καλλιτεχνικὴ συγκίνηση αἰωρεῖσαι μεταξὺ ὕπαρξης καὶ ἀνυπαρξίας, ἀναβοσθάνεις φλόγα δίκλωνη συμπάθειας καὶ κατανόησης, ὥς ποὺ ὁ καὶ μὸς αὐτὸς ἀνθίζει σπινθηροβολῶντας φῶς!...

Ἐρασιτέχνης. — ...καθαρμοῦ;

Αἰσθητικός. — ...καὶ θυσίας.

Ἐχεις προσέξει ὅτι κάθε πλάσμα ζωντανὸ καὶ ὠραῖο, ἓνα λουλούδι π. χ. τὸ θαυμάζουμε λέγοντας ὅτι εἶναι «σὰν ψεύτικο»; ἐνῶ μᾶς χαρίζεται, ἐμεῖς τὸ νεκρώνουμε· εἶναι σὰν νὰ ἀπολογούμεθα γιατί τὸ κόψαμε. Κάθε ὠραῖο πλάσμα τῆς τέχνης ὅμως καὶ τότε φυσικὰ νεκρό, τὸ θαυμάζουμε λέγοντας πὼς εἶναι

«σὰ ζωντανό», δηλαδή τοῦ χαρίζουμε τὴ ζωὴ γιὰ νὰ τῷχομε· ποῦθε τὴν παίρνουμε; Ἀπὸ μέσα μας, γιατί ἐκεῖ πέφτει τὸ κάθε τι σὰ σπόρος νεκρός, μόλις τὸ προσέξουμε, φυτρώνει καὶ ἀνθίζει κάποτε.

Ὁ ἄνθρωπος θέλει νὰ ἀποφεύγει τὸ πρόσκαιρο τῆς ἐξωτερικῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ ἔμφυτη διάθεση φωτίζει τὰ πάντα μὲ τὸ φῶς τῆς αἰωνιότητος ποῦ λάμπει μέσα του· κόβει τὸ ζωντανὸ γιὰ νὰ κρατήσει τὴ μορφή του καὶ στὴν κοιμούμενη μορφή φυσάει ζωὴ γιὰ νὰ ἀνοίξει τὰ βλέφαρα καὶ νὰ μᾶς ἀντικρύσει. Στὰ ἔργα του χαρίζει τὴ δυνατὴ τελειότητα — κάποιου ἄλλου κόσμου — καὶ αὐτοῦ ἐδῶ ἀντιμάχεται τὰ στοιχεία τῆς φθορᾶς μὲ τὴν τεχνικὴ. Πλανεύει τὰ πνεύματα παρουσιάζοντας τὸ ἔργο του ἔτοιμο, ὥστε νᾶναι κάθε ὥρα στὴν ὥρα του, — γι' αὐτὸ τὸ λέμε καὶ ὠραῖο — σὰν τὸν καρπὸ ποῦ εἶναι ἔτοιμος νὰ πέσει ἀπὸ τὸ δέντρο γιὰ νὰ τὸ ξανασπείρει. Ἀλλά, τραγικὴ εἶναι ἡ μοῖρα· καὶ ἓνα πλάσμα, ποῦ δὲν ἔγινε σὰν τὸν καρπὸ στὸ δέντρο ἀλλὰ σὲ μιὰν ἀτμόσφαιρα αἰωνιότητος καὶ θαλπορῆς, δὲν μπορεῖ νὰ μὴ τὸ παραδώσει ὁ τεχνίτης στὸν κόσμον τῆς φθορᾶς καὶ τῆς γένεσης· τὸ θυσιάζει καὶ σὰν ἀστρὶ πεσούμενο γκρεμίζεται, κρεμνώντας λουλούδια φωτὸς στὴ μνήμη τῶν θνητῶν.

Ἑρασιτέχνης. — Γράφεις μιὰν ἄρνηση θανάτου φοβερή.

Αἰσθητικός. — Ὅσο θὰ ἦταν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα φοβερό, ἂν ἓνα τέτοιο πλάσμα ἔβγαινε μέσ' ἀπ' τοῦ τεχνίτη τὰ δάχτυλα ζωντανὸ ἀνάμεσό μας. Θὰ μᾶς κατακεραύνωνε, φλεγόμενο ἀκόμη, ὅπως ἂν μᾶς θωροῦσε ὁ θεὸς κατὰματα. Γι' αὐτὸ μαζί του θυσιάζεται κι' ὁ τεχνίτης· στολίζει τὸ παιδί του νεκρό, ἀπὸ

ἄπειρη ἀγάπη σὲ μᾶς, καὶ μεῖς γιορτάζουμε!...

Ἑρασιτέχνης. — Ἐνα τέτοιο οὐράνιο φαινόμενο διαρκεῖ στιγμὲς μόνο· τὰ ἔργα τῆς τέχνης ὅμως τραγουδοῦν αἰῶνες ἀνάμεσό μας.

Αἰσθητικός. — Μὲ τ' ἀνθρώπινα μέτρα τοῦ χρόνου. Πέρα ἀπὸ μιὰ στιγμή δὲ ζοῦν κι' αὐτὰ ἐδῶ παρὰ σὰ μεταφράσεις ἀρχαίου κειμένου γιὰ τοὺς μεταγενέστερους. Πῶς ἄλλοιῶς θά-στεκε ὁ ἄνθρωπος διαρκῶς μπροστὰ στὸ πρόβλημα τῆς δημιουργίας; Ὁ ἴδιος ὁ τεχνίτης τὸ ξέρεи καὶ καταπιάνεται ἀμέσως μὲ ἄλλο ἔργο.

Ἄλλως τε, ἂν δὲν φωτοξαφινιάσεις τὸν αἰῶνα σου δὲ σὲ διακονίξει· τὸ ἀχνὸ φῶς τὸ καταπίνει τὸ ἔρεθος τῆς συνήθειας καὶ ἡ ἀδράνεια τοῦ κόσμου τὸ γελάει. Γι' αὐτό, κάθε ἀνάθλεμμα ἀνθρώπινης ματιᾶς, ποὺ καίγεται καὶ σπιθοβολεῖ σ' ἀνατολὴ καὶ δύση γιὰ νὰ μᾶς φωτίσει, εἶναι πράξη ὕψηλὴ καὶ μεγαλόχαρη.

Φίλε μου, ὅλα γίνοντε μὲ θυσία καὶ γράφονται μὲ αἷμα.

Ἑρασιτέχνης. — Ἡθικολογεῖς γιὰ ν' ἀνεβάσεις ἔργα τέχνης; Δὲν ὑπάρχει ἠθικὴ καὶ ἀνήθικη τέχνη.

Αἰσθητικός. — Μιὰ στενόμυαλὴ καὶ στεκούμενη ἠθικὴ θὰ ρωτοῦσε: τί εἶδους πράξη ἔγινε; Συμφέρουσα στοὺς πολλοὺς αὐτοὺς, εὐγενικιά; Ἀλλὰ ἡ αἰσθητικὴ θὰ ξεδίπλωνε τὸ περιτύλιγμα τοῦ φανερώματος καὶ θ' ἀντίκρυζε τὴ βολή του, ἂν ἔφυγε μὲ τὸν οὐράνιο τρόπο, μὲ ρυθμό, δηλαδή, μ' ἀρμονία καὶ μέτρο, τὸ μόνο τρόπο ποὺ μπορεῖ νὰ δράσει ἡ δύναμη ἄξια.

Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, ποὺ πέφτει στὴ θάλασσα γιὰ νὰ σώσει ἓνα ἄλλο, θὰ τὸ κυτ-

τοῦσε σὰν κίνηση ἀρμονική, ἀδιάφορη γιὰ τὸ σκοπὸ ποὺ ἐπιτελεῖ· ἂν σύγκαιρα τὸ ἠθικὸ περιεχόμενον ἐτερμάτιζε τὴ σκηνὴ μὲ τὴν ἀπώλεια, ξεπερνῶντας τὴ σκοπιμότητα τῆς πράξης, ἢ γιορτὴ τῆς θυσίας θὰ τράνωνε καὶ τὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα.

Ἀντέχει λοιπὸν ἡ τέχνη καὶ στὸ ἠθικὸ περιεχόμενον, ὅπως καὶ στὸ θρησκευτικόν, χωρὶς νάχει λόγους νὰ τ' ἀρνηθεῖ, γιὰτὶ τότε θ' ἀρνιόταν τὴ ζωὴ.

Γι' αὐτὸ καὶ στὸ ἄνθισμα τοῦ ἔργου τῆς τέχνης παραστέκει ὁλόκληρη ἡ ψυχὴ, τὸ πνεῦμα καὶ κάθε του ἀπόχρωση κι' ὁ πλάστης χαίρεται μονομιᾶς τὴ ζωὴ ν' ἀνοίγει ὥραϊα, ἀγαθὴ, ἀληθινή.

Ἑρασιτέχνης. — Μιὰ τέτοια ξάφνα στιγμιαίας δράσης ὅμως πῶς θέλεις νάχει ρυθμὸ, ἁρμονία καὶ μέτρο;

Αἰσθητικός. — Τότε μόνο θὰ μπορούσε νὰ δείξει καὶ ἄρρυθμη, σὰ μοναδικὴ στὴν ἁρμονία τῶν κινήσεων τοῦ σύμπαντος, ὑπογραμμίζοντας ἀκριβῶς τὴ μαγεία τῶν σχέσεων αὐτῶν· νὰ χωρέσει, νὰ κινηθεῖ, καὶ νὰ χρονίσει στὴ γνώση, τῆς ὁποίας εἶναι καὶ φῶς στὸ φῶς τῆς.

Ἑρασιτέχνης. — Ὡστε, κατὰ σέ, τὸ φανέρωμα τοῦ ἔργου τῆς τέχνης γίνεται δυὸ φορές : μιὰ σὰν ἐξωτερικὸ φαινόμενο ποὺ σὲ κρατάει μονομιᾶς καὶ μιὰ σὰ σπινθηρὰς φωτὸς μέσα μας καὶ πάλι ξαφνικά, γιὰ νὰ διαωμισθεῖ. Στὸ ἐνδιάμεσο αὐτὸ χρονικὸ διάστημα κατεργάζεσαι καὶ συνειδητοποιεῖς τὴν περαστικὴ του μορφή.

Ξαναγυρίζω λοιπὸν καὶ σὲ ρωτῶ : μήπως ἡ ὁμορφιά ἔχει τὴ χάρη νὰ καταργεῖ τὸ διαχασμὸ αὐτόν, γι' αὐτὸ καὶ μᾶς ξαφνιάζει ;

Αισθητικός. — Τὸν αἶρει, δὲν τὸν καταργεῖ, γι' αὐτὸ κινεῖσαι ἀρμονικὰ ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ μορφή στοῦ ἐσωτερικοῦ φανέρωμα καὶ μαζὶ τῆς δὲν θὰ δειλιάζεις ν' ἀνέβεις ὡς τῇ σφαίρᾳ τῆς αὐτογνωσίας. Ἀλλά, πασκίζοντας ἀνεβαίνεις καὶ ἡ ὁμορφιά εἶναι τὸ καλλίτερο καὶ εὐγενέστερο φτέρωμα τῆς γνώσης. Ἔτσι μορφώνεται ἡ ψυχὴ, μὲ τὴ «Μουσικὴ» καὶ τὸ ἀκουσμά τῆς εἶναι πάντα ξαφνικὸ ποῦ σὲ γλυκοτρομάζει ἀχόρταγα.

Ἑρασιτέχνης. — Τὸ ἔργο τῆς ὅμως ὁλοκληρώνεται ἀκριβῶς τῇ στιγμῇ ποῦ χάνεται, ὅπως ὅταν ἀποχωρίζεσαι κάτι ἀγαπητὸ ποῦ τότε ἀξιοποιεῖται.

Αισθητικός. — Τότε μένει καὶ τὸ χαρακτηριστικὸ του, τὸ πρωτότυπο ποῦ φέρνει κάθε ἔργο ἀληθινὸ στὸν κόσμο, ποῦ ἴσως γι' αὐτὸ καὶ νὰ θυσιάζεται.

Ἡ ἀναγέννηση ὅμως δὲν σταματάει. Νά!, μήπως αὐτὰ ἐδῶ τὰ συντρίμμια τῶν μαρμάρων δὲν τὰ συμπληρώνει ἡ φαντασία καὶ ἴσως νὰ τ' ἀνασταίνει καὶ ὠραιότερα παρὰ ποτέ ;

Ἕνα τόρσο γλυπτικὸ ἔχει μάλιστα μιὰ παράξενη γοητεία, ἀρκεῖ νὰ ξέρει ὁ τεχνίτης τὸ ὅριο ποῦ θὰ σταματήσει. Τὸ κάθε τι, ἄλλες τε, εἶναι κ' Ἕνα τόρσο στὸν κόσμον τοῦ σύμπαντος, ποῦ συνδέεται ἀρμονικὰ καὶ σ' ὁδηγεῖ πρὸς τὸ ὅλον, ὅσο καὶ ἂν ἀποτελεῖ καὶ σύνολο καθ' ἑαυτό.

Ἰδια καὶ τὸ ἔργο τῆς τέχνης, τόρσο καὶ αὐτό, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀφορμὴ συγκίνησης, Ἕνα «στάσιμο» καὶ ὄχι σταμάτημα τῆς ζωῆς.

Τῇ μεγάλῃ ἡμέρᾳ λοιπὸν ποῦ θὰ ξυπνήσουν φωτισμένοι οἱ δυὸ τελευταῖοι τῆς γενιᾶς μας, θὰ τὰ ρίξουν πέτρες κι' αὐτὰ πίσω τους, γιὰ ν' ἀνθίσουν νέοι ἄνθρωποι, ποῦ θὰ ξεπεράσουν κι' αὐτὰ κ' ἐμᾶς. Ἰσως τότε πλά-

σματα καὶ πλάστες θὰ εἶναι ἓνα. Κάθε κίνηση καὶ σκέψη μας θὰ εἶναι καλλιτέχνημα καὶ ὠθούμενοι ἀπ' τὸ τίποτα, γιὰ τὸ τίποτα καὶ μέ... τὸ τίποτα, θὰ πλάθουμε τὰ πάντα εἰκόνες τοῦ παντός.

Αὐτὸ εἶναι ὅλο, ὅτι εἶναι ἀνθρώπινο, νὰ συναγωνισθεῖς τὸν ἑαυτὸ σου καὶ νὰ τὸν πλάσεις.

Ἑρασιτέχνης. — Μυθολογεῖς μ' ἀστραπὲς κοσμογονίας. Ὡστε τὸ βάρβαρο ἔργο τῆς καταστροφῆς τῶν μνημείων αὐτῶν εἶναι προοίμιο δημιουργικὸ μιᾶς νεκρανάστασης ;

Τότε παραμερίζω ν' ἀπογκρεμίσει ἡ σκέψη σου ὅ,τι μένει.

Αἰσθητικός. — Στάσου! Πρέπει νὰ τὸ δεχτῶ ἀναγκάζομαι, ὅπως τὸ δέχτηκαν καὶ οἱ θεοὶ ποὺ τὰ παραστέκουν, γιατί κατοικήσανε μέσα τους κι' ἀκόμη τοὺς δοξάζουν. Ἀλλὰ ἡ ἄγνοια γνωρίζει κι' αὐτὴ πολλές φορές. Τῆς ἐδόθηκε ἡ δύναμη καὶ μιὰ τέτοια βούληση βάρβαρη ἀγγίζει τὴν ὁρμὴ τῆς δημιουργίας. Προτοῦ μ' ἐρωτήσεις ὅμως σοῦ λέω ὅτι δὲν ἔχει καὶ τὴ χάρη τῆς δημιουργικῆς φαντασίας.

Ἑρασιτέχνης. — Ὡστε εἶναι καὶ δύναμη κατ'αὐτρά... ἡ φαντασία ;

Αἰσθητικός. — Ἐχεις ἰδεῖ τὰ στοιχεῖα νὰ ξεχειλίζουν στὴ φύση; Χεῖμαρροι δυνάμεων ἔρχονται ἀπὸ παντοῦ καὶ πηγαίνουν παντοῦ καὶ ἐνῶ δὲν συλλογίζονται τίποτα εἶναι οὐ νὰ σκέφτονται τὰ πάντα, γι' αὐτὸ καὶ φτάνουν ἀμέσως στὸ ἀποτέλεσμα, σὰν τὸν πιὸ λεπτεπίλεπτο στοχασμό: καταστρέφουν μονομιᾶς ὅλα!...

Ἑρασιτέχνης. — Ναί! ἀλλὰ τί μένει, τί δημιουργοῦν ;

Αίσθητικός. — Τὸ ἀφάνταστο πρῶτα! Σ' ὀδηγοῦν στὸ ὕψος τὸ ἀπροσμέτρητο καὶ στοῦ τρόμου τὰ ἐφτάθαλα· σὰν τῇ φωνῇ σὴ σιωπῇ. Φέρνουν τὸ χάος... καὶ ἀναδημιουργοῦν τὰ πάντα ἀπ' τὴν ἀρχή, ὥστε ὅλα μαζί νὰ ἀπομένουν σ' ἓν ἕνα κóσμος νέος, δακρυσμένος ἀπὸ χαρὰ στὸν ἥλιο.

Ἰδια κι' ἡ φαντασία· ἐπειδὴ σὰ γεννήτρα εἶναι πάντα περισσότερο ἀπὸ κάθε τῆς φάντασμα, μὲ τὸ ἀνεμοστρόφι τῆς κατακλύζει τὸ σύμπαν καὶ κάθε παρελθόν, μετὰ σὲ παίρνει στὰ φτερά τῆς κι' ἀπὸ ψηλὰ βλέπεις τὸ ἔργο τῆς: ἀστέρι νέο στὸν κόσμον μέσα, ποὺ ἐνόμιζες χαμένον. Ἡ ἀνάμνηση εἶναι τότε θεία ἐποπτεία μαγική.

Τῆς χάρης, ἀλλὰ καὶ τῆς καταλύτρας αὐτῆς δύναμης ὄργανα εἶναι καὶ οἱ ἄνθρωποι. Τῇ στιγμῇ ποὺ ὁ βάρβαρος περνάει, δημιουργεῖ καὶ αὐτὸς ἱστορίαν· κι' ἂν ἱστορία εἶναι ὁ μῦθος τῆς παντρεῖας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ πνεῦμα, τότε προοδεύει καὶ μεταλαμπαδεύεται ἡ χαρὰ — ἡ μόνη χαρὰ τῆς ζωῆς — καὶ μὲ ὀρισμένες σκόπιμες πράξεις τῶν βαρβάρων, ποὺ μόνη ἡ προοπτικὴ τοῦ χρόνου ξεκαθαρίζει στὰ ἔκπληκτα βλέμματά μας.

Ἑρασιτέχνης. — Σκόπιμο εἶναι καὶ τὸ λογικὸ σου συμπέρασμα. Ἀλλά, φοβοῦμαι ὅτι εἶναι σχῆμα πρωθύστερο, γιὰ οἱ συλλογισμοί σου παράλληλοι καὶ συναπαντιῶνται στὸ ἄπειρο.

Ποιὸ νᾶναι ἐμπόδιο στὴ διάσασή τους τὰ μνημεῖα ποὺ σαρῶνουν; Αὐτὰ φέγγουν...

Αίσθητικός. — Καὶ φεγγοβολοῦν! ἀλλὰ μόνον ὅσο καίει μπροστά τους ἡ φλόγα τῆς λατρείας μας· ὅταν σθύσει χλωμιάζουν ἀκατανόητα καὶ ἄγωνα σὰν εἰδῶλα.

Ἡ μορφή, φίλε μου, εἶναι κακὸς δαίμονας γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Ἐρασιτέχνης. — Εἶναι ὅμως ἀναγκαῖα, πόσο μᾶλλον στὴν τέχνη ποὺ μ' αὐτὴ δείχνει τίς συλλήψεις τῆς.

Ὅ,τι δὲν παίρνει μορφή ἄλλως τε, ὅπως ξέρουμε, ἀμφιβάλλω καὶ ἂν ὑπάρχει ἡ ἀξία ὅμως φανερώνεται πάντα.

Αἰσθητικός. — Τότε γιατί φοβᾶσαι μὴ καὶ χαθοῦν οἱ ἀξίες σὰν σβύσουν οἱ πρόσκαιρες μορφές τους ;

Ἐρασιτέχνης. — Μά, οἱ μορφές τῆς τέχνης εἶναι μορφές παράδοσης μακροχρόνιας, δὲν εἶναι ὅποιεσδήποτε.

Αἰσθητικός. — Κύτταξε ὅμως τὸν ἄνθρωπο τῆς παρακμῆς ὅταν κατακυλοῦν ἀπάνω του οἱ μορφές τῆς παράδοσης. Τὸν πλακώνουν καὶ δὲν ἀναπνέει. Μοῦ θυμίζεις τὸ δράμα τοῦ νεοέλληνα ποὺ ἔβλεπε τὸ δωρικό ρυθμὸ στὴ στήλη καὶ ὄχι στὸ δωρικό πνεῦμα.

Κάθε του νέα ἀνάγκη ντύνεται στὸ παλὸ καλοῦπι καὶ στρεβλώνεται καὶ αὐτὸς μαζί· ἀκουμπάει, δὲ στέκει. Εἶναι τότε ἀδύναμος ν' ἀντισταθεῖ κι' ἔρχεται ὁ βάρβαρος καὶ ὀργώνει τὸν κάμπο τῆς σπορᾶς ποτίζοντάς τον μ' αἷμα. Τὶ κι' ἂν στὸν δαγκωμένο καρπὸ μένει τὸ ἀποτύπωμα τῆς ὀδοντοστοιχίας του..., τρέφεται ἄθελά του !

Πρέπει νὰ προτιμήσω λοιπὸν τὴ σκὼν αὐτὴ τῆς καταστροφῆς, ποὺ σηκώνεται καὶ σπινιάζει τίς ἀχτίδες τοῦ ἡλίου, ἀπὸ τῆ σκὼν τῆς τυμβωρυχίας τῶν σχολαστικῶν ἀρχαιολόγων καὶ ἀπὸ τῆ μοῦχλα τῶν μουσείων ὅπου στρατωνίζονται οἱ θησαυροί.

Ὅργιάζει ὁ βάρβαρος, βέβαια, σ' ἔργο ἀπ' ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ ὑπεράνθρωπο γιὰ κεί-

νους πού δέ μποροῦν νά ξυπνήσουν ἀπὸ τὴ βουθαμάρρα τοῦ κύκλου τῶν ἀναφωνῶντας ὁλόψυχα τραγοῦδι νέο, τρομάζοντας τὶς παλῆς μορφές καὶ ἀναθαφτίζοντας τὸ νοῦ στὰ νερά τῆς μνήμης τῶν θεῶν.

Ἔτσι δημιουργεῖ καὶ δημιουργεῖται ἡ σκέψη· περνάει μέσα ἀπὸ διαμάντια κι' ἀστράφτει, ἀλλὰ δὲ γυρίζει πίσω παρὰ γιὰ νὰ θυμηθεῖ καὶ ν' ἀναμετρήσει τὸ πρωτοπόρο τῆς λόγχισμα.

Ἡ ζωὴ, φίλε μου, εἶναι δράση ξυπνή.

Ἑρασιτέχνης. — Κ' οἱ μορφές τῶν ἔργων ἀδρανοῦν· ἐκεῖ καταλήγεις;

Αἰσθητικός. — Πῶς εἶναι τοῦτο δυνατό; κάθε κομμάτι ὕλης, καὶ ἀκατέργαστης ἀκόμη, εἶναι παλμός ζωῆς. Ἀλλὰ, βέβαια, ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο ἔχουμε τὴν ἐντύπωση πῶς ἄλλα κινοῦνται καὶ ἄλλα στέκονται, ἀνάλογα μὲ τὴ θέση πού παίρνουμε πρὸς τ' ἀντικείμενα.

Ἡ τέχνη ὅμως χαρίζει κάποιες ἰδιότητες στὶς μορφές τῆς, ὥστε νὰ παίρνουν μὲ μᾶς, μὲ τὴ συγκίνηση πού μᾶς προκαλοῦν, ἀδιάκοπες μεταμορφώσεις, σὰν τὴ μορφή τοῦ ζωντανοῦ πλάσματος.

Ἑρασιτέχνης. — Ἄν οἱ ἰδιότητες αὐτὲς δὲν ἀλλοιώνουν τὴν ἀλήθεια μὲ τὴν ἀληθοφάνεια.

Αἰσθητικός. — Πάντως δὲν τὴν ἀφανίζουν. Γιατὶ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὁ καλλιτέχνης ἀκόμη, δὲν μπορεῖ νὰ προσθέσει μήτε νὰ ἀφαιρέσει τίποτα ἀπὸ τὰ πράγματα. Μπορεῖ νὰ τὰ φωτίσει καὶ νὰ γίνουν καθρέφτης μας, ἢ νὰ τὰ πάρει ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀμελέτητὴ στάση τους καὶ νὰ τὰ τοποθετήσει ἔτσι ὥστε ξαφνικά νὰ ἀντηχοῦνε χιλιόηχα τὰ τραγοῦδια τῶν κόσμων μας.

Μιμούνται τότε έμπνευσμένα τούς παλμούς του δράματος που παίζεται μέσα μας και μάς αναγκάζουν άπ' έξω νά μορφάζουμε, νά συμπάλλουμε και νά ζήσουμε τελικά την ίδια μας την ύπόσταση. Τότε κρατούνε σ'άν προσωπίδες μιάν έκφραση αλήθειας, που κάθε δψη ζωντανού θά την άνεχόταν μόνο μιá στιγμή.

Φόρεσέ την κ' έλευθερώνεσαι' παίζεις τότε σ'άν ήθοποιός στο θέατρο τών ανθρώπων, που σ' άφογκράζονται έκπληκτοι, μαρτυρώντας ό,τι μένει άπό σέ κι' άπ' αυτούς αλήθινό. Γιατί ή προσωπογραφία σου δέν είναι ή έξωτερική σου μορφή, αλλά ό τύπος σου, ή βαθυστόχαστη προσωπίδα της άντικειμενικής σου ύπαρξης, που έγινε έργο και σέ ξεπέρασε, άν θέλεις, όπως ή «μνήμη» σου μετά θάνατο.

Και τών μεγάλων ανθρώπων ένα τέτοιο κράξιμο μέ τη μνήμη, δέ σου ρίχνει τό ίδιο άτέιο εκείνο βλέμμα που έχουν και τά μεγάλα έργα τέχνης; Σ' ανασταίνει και σέ κατακραυώννει στόν τόπο. Στενεύει τό έγώ σου και ξάφνου...μεγαλώνει, άπλώνει άπέραντα!...

Έρασιτέχνης. — Πρέπει νά τό παραδεχτώ.

Αίσθητικός. — Φίλε μου, μάς παράσυρε ή γλώσσα. Θά 'πρεπε άπ' τό σημείο αυτό ν' άρχίσουμε τή συζήτηση — άν ποτέ κόβει τό ψαλίδι άτρόχιστο — και άς τό κάμουμε, άφοϋ ξεκουραστούμε αναπολώντας.

.....

Θαυμάζεις τά χτυπήματα του φωτός που στέκουν ν' άποχαιρετήσουν τόν ήλιο; Θά σταθεί και αυτός μιá στιγμή προτού βυθισεί.

Έρασιτέχνης. — Έτσι φαίνεται!...

Άς καθήσουμε λοιπόν' θ' άργήσει πολύ ή νυχτερίδα ν' άπλώσει τά φτερά της.

Αἰσθητικός. — Ἡ μορφή, βλέπεις, δὲν εἶναι τὸ σχῆμα μόνον, ἀλλὰ τὸ φανέρωμα μιᾶς δλάκερης ζωῆς. Πέρας ἀπεριόριστων μεταμορφώσεων καὶ μάλιστα, πρόσεξε!... πέρας, ὅχι γιατί ἐκεῖ τελειώνει, ἀλλὰ γιατί ἐκεῖ ἀρχίζει νὰ μὴν τελειώνει ὁ πλοῦτος αὐτὸς τῶν κινήσεων τῆς μιᾶς ζωῆς.

Ἐρασιτέχνης. — Ἕνα ὄριο ἀπὸ ρίγη...

Αἰσθητικός. — Κύτταξε! οἱ Κόρες τοῦ Ἑρεχθίου θὰμποροῦσαν νὰ ξεκινήσουν ἂν ἤθελαν καὶ ὁμως δείχνουν ἀκίνητες γιατί τὸ θέλουν, δὲν εἶναι νεκρές.

Θυμήσου τὴ πομπή τῆς ζωοφόρου, κινεῖται σύμπασα καὶ ὁμως πραγματικά ἀκίνητὴ στὸ μάρμαρο. Ρώτησε τὴν ψυχὴ σου τώρα, ποιά κίνηση ἢ ποιά στάση τοῦ σώματος ἀρπάζει ὁ καλλιτέχνης γιὰ νὰ τὸ δείξει κινούμενο, ἐνῶ τὸ σκλαβώνει στὸ μάρμαρο; Κί' ἂν σὰ φωτογραφικὸς φακὸς ἄρπαζε μιὰ τυχαῖα, θὰμποροῦσες ποτὲ σὺ ν' ἀναπλάσεις τὸν πλοῦτο τῶν κινήσεων, ποὺ ἀκολουθοῦν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, γιὰ νὰ γραφτεῖ τὸ σῶμα ποὺ φεύγει;

Ὑπάρχουν φωτογραφίες ἀνθρώπων ποὺ κινοῦνται ἢ ποὺ τρέχουν καὶ τοὺς παρουσιάζουν σὰ νὰ στέκονται ἢ νὰ κρέμονται πάνω ἀπ' τὴ γῆ, παρ' ὅλο ποὺ μπορεῖ νὰ πατάει τὸ ἕνα τοὺς πόδι. Ἀντίθετα, ὁ Rodin ἐξηγεῖ ὅτι ἔβαλε τὸ «Βαφτιστὴ» του νὰ πατάει μὲ τὰ δύο πόδια στὴ γῆ γιὰ νὰ φαίνεται ὅτι βαδίζει, στάση ἀφύσικη καὶ ὁμως καλλιτεχνικά ὑποβλητικὴ καὶ πειστικὴ. Ἡ Νίκη τοῦ Παιωνίου, θυμήσου, πατάει ἐνῶ ἀκόμη πετάει' μόλις ἔφτασε καὶ εἶναι ἔτοιμη νὰ φύγει πάλι. Ποιά εἶναι λοιπὸν ἡ ἀληθινὴ κίνηση καὶ ποιά ἡ στάση;

Ἕνα τέτοιο πλάσμα, βέβαια, γιὰ νὰ ξυπνήσεις τὴν ὁμορφιά του, δὲν μπορεῖς νὰ τὸ κυττάξεις παθητικά' θὰ πρέπει μυριοβλέπον-

τας γύρω του νά συν-κινηθεῖς ὥς πού νά φύγεις μαζί του συγκλονιζόμενος μέ τοὺς παλμούς τῆς ψυχῆς, πού ἐνεργεῖ μέσα ἀπ' τὸ φαινόμενο τῆς μιᾶς μορφῆς, πραγματοποιῶντας μιὰ πράξη, τῆς ὁποίας ὁ παλμὸς εἶναι ἀπλὸς καὶ ἀκομμάτιαστος. Ἔτσι θά ζήσει τὸ στατικὸ φαινόμενο καὶ θά τὸ ζήσεις καὶ σύ, ὅπως ζεῖς τὴ σκέψη πού γλυστράει τόσῃν ὥρᾳ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ λόγια μας. Πέτρες κι' αὐτὰ βαραίνουνε, ἢ ἀνασταίνουνε εὐφῶνα.

Στὴ μουσικὴ, γιὰ νά συλλάβεις τὴ φράση πού τραγουδάει, πρέπει νά κρατηθεῖς στὴν προηγούμενη, νά προμαντέψεις σχεδὸν τὴν ἐπόμενη καὶ σὰν ἔρθει καὶ πραγματοποιηθεῖ θά χαρεῖς. Ἀπὸ τὸ ὅλο ἐξελικτικὸ ἄκουσμα στὸ χρόνον μέσα, θά μπεῖς σ' ἓνα στατικὸν παλμό, πού θά ἀντηχάει στὴν ψυχὴ σου ἀπλῶνοντας παντόγυρα δονήσεις. Ἡ προσοχή, πού θά σὲ συγκεντρώσει, θά σὲ πλουτίσει μέ χρῶμα καὶ φλόγα καὶ θά γιομίσεις σὰν ἄστρο πού τρεμοσβεῖ.

Θά ἦταν τοῦτο δυνατό ἂν οἱ μουσικὲς φράσεις δὲν ἦσαν μέλη καὶ ὄχι μέρη μιᾶς μορφῆς, στροφές τῆς σὰν ὀρχεῖται, ἂν θέλεις, ἐναρμόνιοι ἦχοι ἐνὸς τόνου, πού ὅλοι μαζί ἀνασταίνουν ἓνα παλμό παναρμόνιο; Τὸ ἔργο τῆς τέχνης, δηλαδή, ἀπλὸ καὶ ἄπειρα σύνθετο, στεκούμενο καὶ ὁμως δονούμενο, ζωντανό, πού τὸ κινηματογραφοῦν τὰ μάτια, ἢ τὸ φωνογραφοῦν τ' αὐτιά...

Ὅ,τι εἶναι καλλιτεχνικὰ χτισμένο λοιπόν, δὲν παύει νά χτίζεται, γιὰτί χτίζεται μέσα μας καὶ τὸ χωρισμὸ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ψυχῆς καὶ μορφῆς, δὲν μπορεῖς νά τὸν ὀλοκληρώσεις ποτέ — γι' αὐτὸ ἀλλῶς τε καὶ θά ὑπάρχει.

Ἡ μουσικὴ λοιπόν εἶναι μιὰ κινούμενη ἀρχιτεκτονική, ὅπως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι μιὰ

μουσική ἀκίνητοῦσα κατὰ τὸ φαινόμενο. Στὸν ἔρωτικό τους δεσμὸ σπηλώνεται ὅποια τέχνη.

Θὰ μπορούσα νὰ προσθέσω μόνο ὅτι ἡ μουσική, ἰδιαίτερα, σημαίνει σὰν ξυπνημοῦ καμπάνα τὸ χ ρ ὶ ο, ἐνῶ ἡ ἀρχιτεκτονική, μέσα ἀπ' τὴν αἰσθητική της ἀποκάλυψη, ἀνασταίνει τὸ χ ὠ ρ ο.

Ἑρασιτέχνης. — Τὸ παράδειγμά σου ἦταν ἡ γλυπτική γιὰ τὸ χῶρο· καὶ στ' ἀλήθεια ἐκεῖ βλέπω μιὰ κίνηση ζωῆς ποὺ θέλει νὰ χωρέσει γιατί μιμεῖται τὰ ἔμψυχα τῆς φύσης σώματα· ἀλλὰ ἡ ἀρχιτεκτονική τί μιμεῖται; Ἐκτὸς ἂν τὸ νοιώθεις ἔτσι, ἐπειδὴ τὸ ἔργο της κλείνει σχεδὸν πάντα ἕνα χῶρο χρήσιμον.

Αἰσθητικός. — Στὸ ὅτι δὲν μιμεῖται τίποτα ὠρισμένο, ἐκεῖ βρίσκεται καὶ ἡ δύναμή της. Ἡ γλυπτική φωτίζει τὸ χῶρο μέσα ἀπὸ μιὰ παράσταση γνωστὴ ἀπὸ τὴ φύση, ἐνῶ ἡ ἀρχιτεκτονική, φωτίζοντάς τον μέσα ἀπὸ παραστάσεις πρωτόφαντες καὶ ἰδεατές, δὲν σὲ παρασέρνει σὲ μάταιες συχνὰ συσχετίσεις καὶ συναισθηματικές παραλλαγές, ἀλλὰ μορφολογεῖ τοὺς νόμους τῆς κατασκευῆς τοῦ συμπαντος ἀμεσώτερα.

Γεωμετρεῖ μὲ τόπους καὶ χώρους καὶ ὄχι μὲ σχήματα ποὺ νὰ θυμίζουν ἐξωτερικὰ φαινόμενα καὶ ἀνασταίνει τὸ χῶρο μὲ χώρους οἱ ὅποιοι περιγράφουν τὰ ὅρια τοῦ χοροῦ τῆς ψυχῆς ποὺ ζεῖ καὶ ὀρχεῖται μέσα της. Ἐπόμενα, ὡς ἐκεῖ ποὺ φθάνει ἡ ἀνάταση καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ὄντος ποὺ τὴν κατοικεῖ, ἀνοίγεται καὶ προχωρεῖ τὸ ἀρχιτεκτόνημα. Γι' αὐτό, ἂν ἐξωτερικὰ δείχνει στοῦ χώρου τὴν ἀγκαλιά, μέσα του ἀνοίγει καὶ μιὰν ἀγκαλιά χώρων πρωτότυπη.

Ἑρασιτέχνης. — Μιὰ στιγμή, ἄς ξεδιαλύουμε πρῶτα τὸ ζήτημα τοῦ χώρου, γιατί ὅταν

μου αφαιρείς τις παραστάσεις, πού γνωρίζω από τη φύση, είναι σάν νά μου άποτραβάς τó αίσθημα πού θέλεις νά μου γεννήσεις καί ξεμένει ó χώρος μιá λέξη, μεγαλόστομη μέν, αλλά καί άδεια από έννοια καλλιτεχνική τούλάχιστο.

Τόν χρόνο, όσο καί άν τόν άπομονώσεις, πάντα κάποιος παλμός τής καρδιάς, ó σφυγμός μας, ή άναπνοή, άκόμη καί οί έλιγμοί τής σκέψης, τόν κρατούνε συγγενή στήν ύπαρξή μας.

Έστω άκόμη καί ή άδράνεια πού μās κατέχει κάθε στιγμή.

Αίσθητικός. — Δέ σ' άδικώ. 'Η τρικυμία τού χρόνου είναι πιό αίσθητή.

'Η άδιαφορία τού χώρου είναι τέτοια ώστε καί στο αίσθημά του νά μη δίνουμε προσοχή συνήθως. Δέχεται κάθε μορφολογική σπορά τού πνεύματος καί φαντάζει άναπνος. Καί όμως, ύπάρχει ένα πρωτόγονο συναίσθημα πού τόν παρακολουθεί από μέσα μας. Βοήθησέ με νά τó συλλάβουμε:

Τό ανθρώπινο σώμα, ή οίκογένεια, ή κοινωνία, οί ιδέες καί οί θεοί άκόμη, δέ ζητούνε χώρο, χώρο νά κατοικήσουν;

Έρασιτέχνης. — 'Ορθά' καί ó άνθρωπος τούς χτίζει σπίτια, πόλεις, θέατρα, ναούς...

Νά θέλουν νά χωρέσουν όμως στόν άπειρο χώρο πού μās κυκλώνει, μού φαίνεται σάν παράδοξο. Έκτός από τó σώμα πού θέλει νά προφυλαχτεί από τά στοιχεία τής φύσης κάτω από τή στέγη καί θέλει ν' άναπνέει καί νά φωτίζεται άνετα, νομίζω ότι τά άλλα δέ ζητούν παρά τήν παράστασή τους γιά νά έκφραστούν. 'Η έκφραση αύτή καί τó μαστορικό μάλιστα άνθρώπου τής ύλης είναι

ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα πέφτει τὸ βάρος τῆς ἀρχι-
τεκτονικῆς δημιουργίας.

Αἰσθητικός. — Καὶ ὅμως, νὰ χωρέσεις δὲ
θὰ πεῖ μόνο νὰ χωρέσεις ὡς σῶμα καὶ ὡς
ἀναπνοή, ἀλλὰ καὶ ὡς πνοή· τότε καὶ ἐκφρά-
ζεσαι. Νὰ βρεῖς χῶρο πού θ' ἀναπτυχθεῖς
καὶ θὰ τρανώσεις ὡς πνεῦμα, ὅσο κι' ἂν φω-
λιάξεις στὸ σῶμα. Ζητᾷς τὴν ἀγκαλιά τῶν
στροφῶν σου, ὅπως ἡ χορεύτρια πού ὀρχεῖ-
ται σὰν δὲν τὴν χωράει τὸ κορμί της καὶ ὁ
ἐνθουσιασμός της εἶναι ἓνα κέντρο δονήσεων
τοῦ σύμπαντος.

Τί κι' ἂν οἱ κινήσεις αὐτὲς γράφονται μὲ
παραστάσεις; γιὰ νὰ γραφοῦν πρέπει νὰ
βρεῖ χῶρο ὁ παλμός πού τις κατέχει ὡς ἐσω-
τερικὴ πρόθεση.

Μὲ ἄλλα λόγια κάθε παράσταση προῦπο-
θέτει μιὰν ἀγκαλιά θεάτρου καὶ θὰ ᾔταν
παράξενο νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς στὴν τέχνη νὰ
φανερῶσει τὴν ἀγκαλιά πού δέχεται τὰ πλά-
σματά της.

Ἑρασιτέχνης. — Ὁ χῶρος γιὰ μέ, νοεῖται
στὸ τρίκλωνο μέτρημα (ὕψος, πλάτος καὶ
μῆκος) καὶ δὲν μπορεῖ γι' αὐτὸ νὰ φανερω-
θεῖ δίχως τις ζωγραφιῆς πού τὸν πλασιώ-
νουν καὶ ἀλληλομετριῶνται.

Στὴ φύση, βλέπω μπροστά μου εἰκόνες
πρὸς τις ὁποῖες προχωρῶ, πίσω μου θυμοῦ-
μαι νάφησα εἰκόνες, γύρω μου πάλι...

Αἰσθητικός. — Καὶ τὸ ὅτι μπορεῖς καὶ προ-
χωρεῖς δὲν σοῦ λείει τίποτα, πού προχωρεῖς;
Καὶ ὅταν ἀκόμα ἀκίνητεῖς καὶ ἀνοίγεις τὰ
μάτια στὴν κορυφὴ ἑνὸς βουνοῦ, τί σοῦ μαρ-
τυράει τὸ γύρω θέαμα προτοῦ ἀσχοληθεῖς
μὲ τὴ γεωγραφία του; Μέσα ἐκεῖ ξέρεις,
χωρὶς νὰ ρωτηθεῖς, πῶς θὰ μπορούσε νὰ
γραφεῖ κι' ἓνα ἄλλο θέαμα καὶ τοῦτο

κί'εκείνο, ὅπως ἡ φαντασία σου θά τὸ ἤθελε. Ἄν λοιπὸν πιάσεις νὰ πλάσεις καὶ σὺ κάτι, τὸ πρῶτο ποὺ θάχες νὰ στήσεις θά ἦταν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ χώρος, ἡ ἀγκαλιά ποὺ δέχεται τὰ πάντα καὶ σὲ τὸν ἴδιον ἀκόμη.

Ἐρασιτέχνης. — Μά, εἶναι δοσμένος, προὔπαρχει, γιατί νὰ τὸν πλάσω;

Αἰσθητικός. — Στὴν τέχνη δείχνει κανεὶς δὲν πλάθει, αὐτὸ θά μείνει ἔργο τοῦ θεοῦ πάντα.

Ἡ ζωγραφικὴ πάνω σὲ μιὰν ἐπιφάνεια δὲ σὲ ξεγελάει πὼς ἐκεῖ ὑπάρχει χώρος; Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ὅμως εἶναι πιὸ σιμὰ στὴν ἀλήθεια, κινεῖσαι μέσα τῆς ὁλοζώντανος.

Δὲν ἔχεις προσέξει ὅτι ἓνας χώρος σὲ τραβάει, ἄλλος σὲ ἀνεβάζει, ἄλλος σὲ πιέζει κ.ο.κ.; Ἡ πρώτη σου αὐτὴ καθολικὴ ἐντύπωση ἀπὸ ἓνα χώρο, εἶναι σὰν νὰ σοῦ λέει: ἐδῶ ὑπάρχει χώρος γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ κάτι, ἢ δὲν ὑπάρχει καὶ μάλιστα γιὰ τὴν α ἢ β διάθεση τῆς ζωῆς. Τὸ ἴδιο θά ἔλεγε καὶ μιὰ μουσικὴ ἄρρυθμὴ καὶ ἀσυνάρτητη: ἐδῶ δὲν ὑπάρχει χρόνος γιὰ νὰ ζήσῃ ὁ ἦχος καὶ νὰ πάρει φτερά, ἢ ἐδῶ θά ἴστεκε μὲ τὸ ρυθμὸν αὐτὸ ἓνα ἐμβατήριο κ.ο.κ.

Ἐκεῖνο λοιπὸν ποὺ χαρακτηρίζει, πρῶτα-πρῶτα, κάθε ἔργο τέχνης, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ καὶ στὸν ἄνθρωπο βαραίνει: εἶναι ἢ δὲν εἶναι; ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει; καὶ τότε θά ἰδοῦμε τί εἶναι καὶ τί μπορεῖ νὰ γίνει γιὰ νὰ εἶναι.

Ἐρασιτέχνης. — Τὴν ἀνυπαρξία τοῦ χώρου φέρνει καὶ τὸ σκοτάδι, ὅπως ὁ ἀφανισμὸς κάθε ἡχοῦ, ἢ σιωπῆ, τὴν ἀνυπαρξία τοῦ χρόνου.

Αἰσθητικός. — Καὶ μέσα στὸ σκοτάδι πάντα ζεῖς τὴν πεποίθηση τῆς ὑπαρξεως τοῦ χώρου

καὶ σὰν ξυπνήσεις πετάγεσαι ὀρθιος, βέβαιος πὼς χωρᾷς. "Ετσι πάλι μέσα στοὺς πολυτάραχους ἤχους βουλώνεις τ' αὐτιά σου γιὰ ν' ἀκούσεις τὴν ἁρμονία τῆς σιωπῆς.

Ἑρασιτέχνης. — Βέβαια, τὸ συναίσθημα δὲ θ' ἀρνηθεῖ ποτὲ τὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ ἀποψη, κᾶτι ὑπάρχει ποὺ τοὺς ἀφανίζει. Μήπως ἡ μηχανικὴ ἀντίληψη τοῦ ρυθμοῦ; Γιατὶ ἀπὸ ἓνα ρολοῖ δὲν ξέρω νὰ ὑπάρχει φρικτότερο ἀκουσμα, σκοτώνει τὸ χρόνο.

Ἄλλὰ τὸ χῶρο ποιά ἀλληλοδιαδοχὴ χτύπων θὰ τὸν πλήγωνε θανάσιμα; Ἡ παράταξη στηλῶν στὸ ἀπειρο; Καὶ ὁμως, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι κατ' ἐξοχὴν ρύθμιση καὶ τῆς ἁρμονίας τῆς ὁ σάλαγος δὲν εἶναι τόσο συναισθηματικὸς ὅσο εἶναι λογικὸς. Ἡ ἔλλειψη μήπως ἀριθμητικῶν σχέσεων, ποὺ νὰ τὴν πλουτίζουν μὲ ἤχους συγγενεῖς;...

Τί τέλος σκοτώνει τὸ χῶρο;

Αἰσθητικός. — Τὰ φωτοχτυπήματα!

Μπορεῖς ν' ἀπαλείψεις τὸ χῶρο καὶ μὲ τὸ πολὺ φῶς καὶ ὅπως σκίζει μιὰ παραφωνία τὸ χρόνο, μπορεῖ νὰ σκούξει ἀδιάκριτα καὶ τὸ φῶς μέσα στὸ χῶρο.

Γιατὶ τὸ φῶς εἶναι ἡ χαρμόσυνη θεατὴ μέθεξη τοῦ χρόνου, μὲ τὰ παιχνίδια του, στὸ χῶρο. "Ετσι πάλι ὁ ἦχος, μὲ τὸν στατικὸ παλμό του, εἶναι ἡ ἀκουστικὴ μέθεξη τοῦ χώρου στὸ χρόνο, γιατί τὸν ἦχο χαρακτηρίζει μιὰ διαιώνιση δονήσεων ποὺ θυμίζει τὴ στατικὴ ἀδιαφορία τοῦ χώρου. "Απειροὶ ἑναρμόνιοι ἦχοι δέχεται νὰ τὸν γιομίζουν σύγκαιρα.

Σθένοντας λοιπὸν τὸ φῶς ἄεφνα, ἢ ἂν τὸ κάμεις ἄψυχο μ' ἓνα μονότονο φωτισμό, τὸ ἀρχιτεκτόνημα χλωμιάζει ὅπως ὁ νεκρὸς.

Παράδειγμα: ὁ νυχτερινὸς φωτισμὸς τῆς Ἀκρόπολης. Ἐκεῖ βουθαίνεται κάθε παλμὸς ζωῆς, γιατί τὸν στερεῖς ἀπὸ τῆ χάρη τῶν μεταλλαγῶν τοῦ φωτός, ποὺ παίζονται στὴν ἡμερονύχτια στροφή καὶ εἶναι τόσες!

Ἔτσι οἱ ἐκκλησίες θάβουν καὶ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα κατακρεουργῶντας τὸ χῶρο μὲ τὸ φωτισμό.

Ἑρασιτέχνης. — Τὸ φωτισμὸ τῆς Ἀκρόπολης θά ἔπρεπε νὰ ἀντικρύσεις σὰν φαντασμαγορία καὶ νὰ μὴν τὸν κυττάξεις πέρα ἀπὸ μιὰ στιγμή, γιατί τότε ὁμολογῶ ὅτι κουράζει.

Αἰσθητικός. — Δὲ στέκει οὔτε γιὰ τόσο λίγο· μὲ τὸ ὑπερβολικὸ φῶς τὸ φόντο χάνεται καὶ τὰ ἔργα ξεγυμνῶνται· οἱ κολῶνες δείχνουν σὰ σπιρτόξυλα καὶ τὸ σύνολο τοῦ Παρθενῶνα σὰν τοῦρτα ἀπὸ γλυκαφρούς.

Χάρισέ του τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, τότε παίζει ἀπάνω του κάθε ἀπόχρωση καὶ ἀλλαξόμορφος σὲ φωτοξαφνιάζει αὐτὸς κάθε φορὰ ποὺ στρίβεις τὸ κεφάλι σου καὶ τὸν θωρᾷς δσιν ὥρα θέλεις.

Φαντάσου τον καὶ τὴ νύχτα ἀκόμα, φωτισμένον μὲ πυρές, νὰ ἀνασταίνεται μέσα ἀπὸ τίς φλόγες καὶ τὰ παιγνίδια τους μὲ τοὺς ἱσκιούς, ἢ νὰ τὸν σαΐτεύουν προβολεῖς περαστικοί.

Ἑρασιτέχνης. — Αὐτὴ νομίζω νᾶναι μιὰ λύση.

Αἰσθητικός. — Καὶ τὸ νεκροφῶς τοῦ φεγγαριοῦ παίζει σαλεύοντας μὲ ἱσκιούς καθὼς νυχτοπερπατεῖ, γιατί κάθε φῶς εἶναι πηγὴ φωτός καὶ κεῖθε ἀπλώνεται παντόγυρα. Μόνο τὸ σκοτάδι ἔρχεται ἀπὸ παντοῦ καὶ δὲν καταλήγει πουθενά κ' ἓνα τέτοιο φῶς διάχυτο, σὰν τὸ σκοτάδι, δὲν εἶδα ἐγὼ ποτὲ στὴ φύση.

Ἔχει τοῦ μεσημεριοῦ ἡ ἀποθέωση κάτι τέτοιο, ἀλλὰ δὲ φεύγουν οἱ ἴσκιοι ὅσο καὶ ἂν γκρεμίζονται στὰ πόδια τῶν ἀντικειμένων, Νὰδὶρ αὐτοὶ στὸ Ζενίθ τοῦ Ἡλίου.

Τὸ διάχυτο τεχνητὸ φῶς ἔγινε μὲ τὸ σκοπὸ νὰ μιμηθεῖ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας κατὰ τοῦτο: ὅτι δὲν κυττάμε κατὰματα τὸν ἥλιο, ἐνῶ τὰ λαμπιόνια κρέμονταν στὰ μάτια μας μπροστὰ καὶ μᾶς ἐτύφλωναν. Τώρα ὅμως, μᾶς τυφλώνει τὸ χάος... τοῦ φωτός.

Καὶ ἡ γνώση ἀκόμη — τὸ πλουσιώτερο φῶς — ἔχει τὸ σκοτάδι γέννημά της καὶ ὅταν ἀσχολεῖται καὶ μὲ τὰ ὑπερκόσμια ἀκόμη. Κάθε δημιουργημὰ λοιπὸν εἶναι ἀναγκασμένο νὰ παλαίθῃ στὴ φωτοσκιά τοῦ «γίγνεσθαι» καὶ σὰν πηνὴ ζωῆς νὰ φωτίζει τοὺς ἴσκιους ποὺ τὸ δείχνουν καὶ τ' ἀνασηκώνουν. Ἔτσι συνδέεται καὶ μὲ τ' ἄλλα.

Ἐρασιτέχνης. — Χρωματίζεις λοιπὸν τὸν αἰθέρα τοῦ χώρου ὅπως ὁ πλάστης τὸν γαλάζιον οὐρανὸ κ' ἐκεῖ κρεμνᾷς τ' ἀστέρια σου. Γι' αὐτὸ, δὲν ξέρω ἂν ὁ καλλίτερος τρόπος γιὰ νὰ ξεφαντώσῃ ὁ χώρος δὲ θὰ ἦταν ἓνας νόμος φυσικὸς, ποὺ φαίνεται νὰ σοῦ διαφεύγει, γιατί ἐπιμένεις στὸ νὰ παραμερίζεις τὴν ὕλη ποὺ ζεῖ μέσα στὸ χωρὸ καὶ τὸ χρόνο μορφολογούμενη.

Αἰσθητικὸς. — Ποιὸς νόμος;

Ἐρασιτέχνης. — Τοῦ ἀδιαχώρητου. Ἡ προσπάθεια καὶ ἡ πάλη ποὺ κάνει τὸ κάθε τι γιὰ νὰ χωρέσῃ, νὰ πάρῃ τόπο καὶ θέση, αὐτὴ φανερώνει τὸ χωρὸ καὶ τὴν ἀξία του καὶ μᾶς κάνει νὰ τὸν συναισθανόμαστε ζωντανόν. Φοβοῦμαι ὅτι, προσπερνώντας τὸν ἀγῶνα αὐτὸν τῆς ὕλης, ἀύλοποιεῖς τὰ πάντα καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ σου γίνεται μιὰ ἀγκυλιά ἀπὸ ἐντυπώσεις δίχως κόκκαλα καὶ

σάρκα, και φυσικά τότε και δίχως αίμα για να την χρωματίσεις.

Γιατί, τί τὰ θέλεις, ὁ τεχνίτης τὴν πάλῃ θὰ τὴν στήσει μὲ τὴν ὕλη καὶ μ' αὐτὴ θὰ δείξει ὅ,τι μπορεῖ.

Κύτταξε τὸν Παρθενῶνα: Οἱ στήλες τοῦ τεντώνουν τὴ δύναμή τους πρὸς τ' ἄπάνω. Ὅσο καὶ ἂν κρατοῦνε ἀπέριττα τὸ ἀέτωμα καὶ δὲ γονατίζουν κ' ἔχουνε χάρη, δὲν τοὺς λείπει ὁ ἀντριάσιμος ἔργου. Γι' αὐτὸ καὶ χαίρονται κι' ἀστράφτουν σὰν τὰ κορμιά τῆς λεύκας.

Στὶς χορδὲς τῶν τριγλύφων παίζουν οἱ ἄνεμοι τὸ μουρμούρισμα τῆς φυλλωσιάς τῶν ἀκόμῃ. Οἱ παλμοὶ τῶν ἀναγλύφων συγκλονίζουν τὴ ζωοφόρο, γιατί εἶναι σώματα. Κάθε μορφὴ ξεχειλίζει καὶ σφύζει ἀνάλογα μὲ τὴ ζωϊκὴ τῆς σκοπιμότητά τόσο, πού σὲ παρασέρνει, ἀθελά σου, σὸ νὰ μιμηθεῖς τίς κινήσεις τῆς, ὅσο καὶ ἂν ξεφεύγεις λεύτερος καὶ ἀλαφρὸς ἀπὸ τὴν προσπάθεια.

Εἶσαι χαρούμενος, ξεκούραστος, ἀλλὰ εἶσαι καὶ σοβαρὸς γιατί ἐννοίωσες νὰ δρᾷς, νὰ τεντώνεις καὶ νὰ μαζεύεις τοὺς παλμούς τοῦ κορμιοῦ σου, μὲ ὅλο τὸν πλοῦτο καὶ τ' ἀνεπάντεχα τριξίματα καὶ ρίγη, πού σοῦ παρουσιάζουν οἱ μορφές αὐτές.

Πλάσε τώρα μὲ τὸ νοῦ σου ἥλιους, βροχές, σεισμούς καὶ ἀνέμους γιὰ νὰ ἐννοήσεις τὴ βιολογικὴ τῶν μελῶν τοῦ ἐξάρτησι τοῦ ὁργανισμοῦ τοῦ συνόλου.

Γιὰ μένα, θὰ βρεῖς καὶ στὶς ὀπτικές ἀκόμῃ ἀπάτες κάποια ἀλήθεια βαθειᾶς γνώσης τῆς στατικῆς καὶ ἀπελευθέρωσης τῶν κινήσεων ἐνὸς κορμιοῦ, πού σαλεύει καὶ ζεῖ, — ὅπως ἐτόνισες καὶ μοῦ ἀποκάλυψες — ἀλλὰ καὶ πού δυναμώνει, πολεμάει διαρκῶς καὶ τὸν ἀγῶνα αὐτὸν νομίζω ὅτι τὸν ξεχνᾷς!

Ἡ μαστοριά του δουλεύει καὶ μὲ τὸν καιρό, θά'λεγα, τὸ κάνει στερεώτερο καὶ διαρκέστερο.

Αἰσθητικός. — Μὲ μαγεύεις!

Βλέπω ὅτι ἐκεῖ πού ὑπάρχει ταλέντο ἀρκεῖ μιὰ νύξη γιὰ νὰ ξεφαντώσουνε θαύματα πράξης· ἀλλὰ, ἡ ἐνσυναίσθηση αὐτὴ πού μοῦ ζωγραφίζεις, τόσο βαθειά, δὲν ἀρκεῖ. Νομίζω ὅτι προσπερνᾷς τὸ θαῦμα πού σοῦ ἀποκαλύπτεται μὲ τὸ νὰ τὸ ἐρμηνεύεις σὰν ἐπιδέξιος βιρτουόζος.

Ἡ σκέψη σου πρέπει νὰ ξανοιχτεῖ πέρα ἀπ' αὐτό· σ' ἐκείνο πού κρύβει, ὡς τὰ μυστηριώδη κίνητρα πού ξυπνοῦν κάθε δημιουργία θαυμαστή, ὡς ἐκεῖνα πού ὑποτάσσουνε τὴν ὕλη καὶ δὲν ἐρμηνεύουν μόνο τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ καὶ διερμηνεύουν μὲ φαινόμενα τὸν ἀφανῆ κόσμο τοῦ πνεύματος καὶ τὸ βίος τῆς ψυχῆς.

Γιὰ νὰ σταθεῖ ὁ νόμος τοῦ ἀδιαχώρητου καὶ ἡ πάλῃ τῆς ὕλης μ' αὐτόν, προϋποτίθεται ἡ πίστις, ἡ βεβαιότητα, πῶς ὅλα χωρᾶνε κάπου, ἀρκεῖ νὰ μπεῖ τάξη, γιατί τίποτα δὲν ὑπάρχει περιττὸ ἢ περσευούμενο σ' ἓναν ἀρμονικὸν κόσμο. Ἀπὸ τὴν ἔμφυτὴ αὐτὴ πίστις, πού κατατάει ἀνάγκη, μορφώνει τὴν κοινωνία ὁ ἄνθρωπος· καὶ τὸ νὰ χωρέσουνε τόσοι σ' ἓνα μόνο σῶμα, αὐτὸ βρίσκω νᾶναι τὸ πλουσιώτερο ποσοτικὰ ἔργο στὸν ἐλάχιστο χῶρο· κατὰ παραπάνω θὰ ἦταν μιὰ ιδέα φωλιασμένη στὸ νοῦ. Γιατὶ ὁ σκοπὸς ἐνοποιεῖ, φωτίζει τὰ πολλὰ καὶ φτερώνει ἔτσι ὁ ρυθμὸς, ἡ ἁρμονία καὶ τὸ μέτρο, πού πιάνουν τὰ πάντα σ' ἓνα βραχιόλι χοροῦ. Ἔτσι μόνον εἶναι ἱκανὸς ὁ ἄνθρωπος, σὰ μικρὸς θεός, ν' ἀναστήσει τὸν τεχνητὸ χῶρο πού θὰ χωρέσει ἡ ιδέα του· τὸ ἔργο του στὸν κόσμο, σὰν ἓνα ἄλλον κόσμο πού

άρμονικά σφινώνει σὰν καλλιτέχνης, καὶ ὁ
χώρος τὸν δέχεται καὶ τὸν ἐπιδεικνύει αἰω-
ρούμενον καὶ ἀλαφροῖσκιωτον στὸν αἰθέρα
του.

Τὰ βράχια ποὺ σὲ σταματοῦν σὰν τείχη πε-
λώρια, τὰ δάση ποὺ σὲ ρουφᾶνε καὶ τ' ἀστέ-
ρια ποὺ σὲ κυττοῦν φωτίζοντας τὸ θόλο ποὺ
σὲ σκεπάζει, στὸ τετράχορδο βιολί τοῦ χώ-
ρου καὶ τοῦ χρόνου παίζουν ὅλα μιὰν ἁρμο-
νία καὶ ἡ προσπάθειά τους δὲ βρίσκεται τόσο
στὴ στέρηση τῆς δυνατότητας γιὰ νὰ χωρέ-
σουν, ὅσο στὴ δική μας δυσκολία νὰ νοή-
σουμε τὴν μουσουργική τους τάξη ὅταν θέ-
λουμε νὰ συγκινηθοῦμε μαζί της, νὰ τὴν ἐξη-
γήσουμε καὶ ἀκόμη περισσότερο ὅταν θέ-
λουμε μιμούμενοι νὰ πλάσουμε.

Ἐμεῖς σπρωχνόμαστε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ ἀκα-
τανόητα καὶ προβάλλουμε πρῶτα τὸ ἀδιαχώ-
ρητο, γιὰτὶ δὲ χωροῦν ἀμέσως ὅλα μέσα μας
ἢ γύρω μας παρὰ ποιοτικά καὶ ὄχι ποιο-
τικά· ἀρνεῖται ἡ ὅλη σκόπιμα τὸ ἀπειρό
μας περιεχόμενο. Ἐμεῖς ἀποβλέψαμε καὶ στὸν
αὐστηρὸ μαθηματικὸ ρυθμό, τὴ στιγμή ποὺ
ὅλα εἶναι μὲν ρυθμισμένα, ἀλλὰ τὸ καθένα
λέει καὶ τὸ τραγοῦδι τοῦ ἐλεύθερα, γιὰτὶ ὁ
θεῖος παλμός καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ μᾶς χτυπάει,
στὴν ἀρχή, σὰν ἐναγώνια τυμπάνου βοή...
καὶ τρομάζουμε.

Ἐρασιτέχνης. — Ὅταν χτίζεις δηλαδὴ καὶ
μιμούμενος τὸ θεῖο ἀρχιτεκτόνημα, θέλεις νὰ
στρώσεις δάπεδο τοὺς κάμπους, ταβάνι τὸ
στερέωμα, τείχη τὰ βουνὰ κ.ο.κ. σοῦ φαίνε-
ται βαρὺ νὰ τὰ μεταφέρεις γιὰτὶ δὲν σοῦ εἶ-
ναι στὴν ἀρχὴ εὐκόλο νὰ τὰ μιμηθεῖς κατὰ
τὴν οὐσία τους καὶ ὄχι κατὰ τὴν ἐξωτερικὴ
μορφὴ ποὺ τὰ πρωτανταμώνεις.

Αισθητικός. — Ἡ στροφή πρὸς τὰ μέσα, φίλε μου, καὶ τὸ ξεχείλισμα ἀπὸ κεῖ κάθε ὁμορφιάς, πελαγώνει τὸν ἄνθρωπο.

Γι' αὐτό, οἱ ἀκαδημαῖκοι τῆς τελευταίας παρακμῆς κατηγορήσανε τοὺς ἀρχαίους ἑλληνες ὅτι δὲν εἶχαν τὸ αἶσθημα τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου στοὺς ναοὺς των, βρίσκοντας τ' ἀγάλματα τῶν θεῶν ὑπέρμετρα. Ἀρνήθηκαν ἀκόμη καὶ τὸ χρῶμα στὸν Παρθενῶνα, κáνοντας ἄχρωμη μιὰν ὀλάκερη ἐποχή, ὥσάν νά ὑπάρχει τίποτε ἄχροο στὸν κόσμον· καὶ τὸν λευκὸν κρίνο ἐπρόσεξες ποτέ πόσες ἀπόχρωσες τὸν κατέχουν;

Κι' ἂν οἱ βρογές καὶ οἱ ἄνεμοι ἀπάλειψαν τὰ χρώματα τῶν ἱερῶν αὐτῶν μνημείων, φροντίσανε καὶ νά τὰ στολίσουν μὲ τὴ χρυσή αὐτὴ πάτινα, ἢ τὸ μάρμαρο ντράπηκε τῇ νεκρῇ γύμνια του καὶ ζωντάνεψε μόνο του· γιατί τὸ ἄσπρο ξερνάει τὸ φῶς, ὅπως τὸ μαῦρο τὸ καταπίνει. Κύτταξε τώρα τὰ πένθιμα λευκὰ ξεφαντώματα τῆς ἀκαδημαϊκῆς κατασκευῆς.

Ἐρασιτέχνης. — Καὶ τὰ λευκὰ σπίτια τῶν νησιῶν;

Αισθητικός. — Αὐτὰ εἶναι συναισθηματικὰ ξεχειλίσματα ποὺ ρυθμίζονται σ' ἓνα γραφικὸ σύνολο, σκαλωμένο στὸ λόφο, ποὺ καρδιοχτυπάει τῇ θάλασσᾳ. Ὁ Παρθενῶνας ὅμως εἶναι ἔργο· εἶναι ὁ μόνος τοῦ ἑνὸς κόσμου ὀλάκερος, αὐθύπαρχτος κ' ἔχει κάθε ἀξίωση πνευματικὴ, ἐρχόμενος σὲ ἀντίθεση τρομερῇ μὲ τίς στενὲς ἀτομικὰς χαρὲς μιᾶς μονοκατοικίας, ἢ μιᾶς γραφικῆς ὁμορφιάς.

Ἐρασιτέχνης. — Τότε τί ἠύρανε νά θαυμάσουν οἱ «ἀκαδημαῖκοι» ἀφοῦ τὸν νέκρωσαν ἔτσι;

Αισθητικός. — Τὸν ἀριθμό, τοὺς λόγους τῶν ποσοτήτων, τὴ στατική ἰσορροπία καὶ τὴν τεχνικὴ μορφῶν ἀψυχῶν πιά. Ἀλλά, σ' ἐρωτῶ: ξέρεις κανένα ἔργο τέχνης ποὺ νὰ στηλώθηκε ἀφοῦ προηγουμένως ἔγιναν οἱ μαθηματικοὶ ὑπολογισμοὶ τῆς ἁρμονίας του, ποὺ ἔρχονται ἀπλῶς νὰ ἐπικυρώσουν καὶ νὰ κρατήσουν τὴ ζωὴ ποὺ ξεχειλίζει καὶ στένεται;

Θυμοῦμαι τώρα ὅτι ξελογιάστηκαν ἀκόμη καὶ μ' ἓνα χωρίο τοῦ Βιτρούβιου κ' ἐνόμιζαν γιὰ καιρὸ ὅτι τὸ φῶς τοῦ Παρθενῶνα ἐσωτερικὰ δὲν ἦταν ἀρκετὸ ἂν ἔμπαινε μόνο ἀπὸ τὴ θύρα καὶ... τὸ χύναν κι' ἀπὸ τὴ στέγη!

Φαντάσου ποιά ψυχρολουσία, γιὰ τὸν ἄμοιρο προσκυνητὴ, ποὺ τὸν φαντάστηκαν ἴσως νὰ διαβάζει, ξεχνώντας τὰ θυμιατὰ καὶ τὰ λάμπαδα ποὺ καίνε ἀκόμη στὶς σημερινές μας ἐκκλησίες μὲ τὰ κεριά.

Ἐρασιτέχνης. — Μαθημένοι ἀπὸ τὸ λίγο φῶς τοῦ Βορρά ποὺ τοὺς ἀναγκάζει νὰ φωτίζουν ἅπλετα τοὺς ναοὺς των.

Αισθητικός. — Καὶ ὅμως, τὸ ἥδρες ποτὲ κ' ἐκεῖ περσευούμενο, ἢ μᾶλλον, πάντα δὲ στέκει σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ ἐξωτερικὸ φῶς; Ἐκεῖ μπαίνει σὲ φωτεινὸ χῶρο γιὰτὶ τὸ ἔξω φῶς εἶναι λιγοστὸ καὶ σ' ἀνυψώνει ἢ ἐντυπωσιακὴ τοῦ αὐτῆ συγκέντρωση. Ἐδῶ μπαίνει στὸ ναὸ γιὰ νὰ ἡρεμήσεις στὸ ἡμίφωτο. Ἰδία ἡ γλυπτικὴ μας, στὸν ἔξω χῶρο, δὲ μεταχειρίστηκε ποτὲ τίς ἀπτόμετες σκιές μὲ τίς ὁποῖες χάραξε ὁ αἰγυπτιακὸς ἥλιος τὰ σώματα, μῆτε τίς βαθουλές, παχουλές σκιές τοῦ Βορρά ὅπου ὁ ἥλιος λείπει.

Μέσα στὸ ναὸ — καὶ αὐτὸ τὸ νοιώθει κάθε θρησκευτικὸς ἀνθρώπος — τὸ φῶς ἔρχεται νὰ ὑποβάλει τὸ φῶς, ὅχι νὰ τὸ ἐπιδείξει, ἀλλὰ νὰ τὸ φανερώσει καὶ γι' αὐτὸ βγαίνει ἀπ' τὸ

σκοτάδι και χάνεται πάλι στο σκοτάδι απο-
μένοντας στην ψυχή σου. Το περισσότερο θα
εισχωρούσε μέσα σου και θα σε σκοτείνιαζε,
άχρηστο και παράταιρο.

Έρασιτέχνης. — Ποιό είναι όμως το όριο;
Σκοπός σου είναι να δείξεις το χῶρο.

Αίσθητικός. — Όχι όμως και να τον γδύ-
σεις, γιατί τότε αποδιώχνεις το βλέμμα
αντί να το συγκρατάς. Μη σκίζεις το πέπλο
που σκεπάζει τα πάντα με το φῶς της άδια-
κρισίας, όπως ο αρχιτέκτων του ξεροῦ ορ-
θολογιαμοῦ κομματιάζει τον τόπο που δια-
τάσσει αντί να τον ένοποιεί πρακτικά.

Έκεί που η λογική δέ ρίχνει τα νήματα
για να δένει ὅ,τι απλώνει και μεταλαμπαδεύε-
ται γεννημένο από το συναισθημα ὡς ένό-
της, παύει και ὁ χῶρος ν' ανασαίνει, σθέ-
νει αῤῥώτιστος και ὁ χρόνος παύει να υπάρ-
χει, χάνεται ἄφωνος. Μήπως δέ συμβαίνει
στά καθημερινά μας άτεχνα δωμάτια να ξε-
χνᾶμε και το φῶς που αναβοσβένει και το
πῶς χωράμε κάπου, όπως και το χρόνο όταν
μᾶς σκλαθώνει μιᾶ δουλειᾶ μηχανική;

Πρέπει να βγοῦμε στη φύση, εἰμεις οἱ
σκλάβοι ενός απάνθρωπου συνοικισμού, για
να ἴδοῦμε ένα συννεφάκι να περνάει, ανα-
βλέποντας στο θόλο και να προχωρήσουμε
μαζί του. Τότε το θεῖο ἔργο ἀγγίζει τις δυὸ
χορδές κάθε ὑπόστασης, του χώρου και του
χρόνου τα συναισθήματα και πέρνει από
μᾶς την απάντηση πῶς εἴμαστε παρόντες
και ξύπνιοι στη ζωή.

“Ενωισες ποτέ ἄθωότερο χαμόγελο να
περνάει στα χεῖλή σου;

Έρασιτέχνης. — Μοῦ φαίνεται λίγο ἄπλο-
ική ή ἀπαίτηση που ἔχεις να σοῦ γεννήσει
και η τέχνη αὐτή την έντύπωση. Σύμφωνα

μέ τά προηγούμενα, θά ἔλεγα ὅτι περιμένεις νά σέ βγάλει ἔξω ἀπό χρόνο καί τόπο, νά ξεχαστεῖς. Τώρα σαγηνεύεσαι μέ τὸ ὅτι ἀπαντᾷς στή φύση πῶς εἶσαι παρῶν καί ζῦπνιος, δεμένος στόν τόπο καί στό χρόνο.

Αἰσθητικός. — Δέν πρόκειται γιά μιὰ διαπίστωση τῆς στενῆς μου ὑπαρξῆς, ἀλλά γιά τή συγκινητική διαπίστωση τῆς συνύπαρξῆς μου μέ τά ἄλλα ὅλα καί μέ τὸ καρδιοχτύπι τῆς ζωῆς. Δέν καταλήξαμε ἀρχικά στό ὅτι τὸ ἔσχατο ἀποτέλεσμα εἶναι νά ὀνειροζεῖς ζῦπνιος, νά βρίσκεσαι τῇ στιγμῇ ποῦ χάνεσαι;

Πρῶτος ἐγώ θέλησα νά σοῦ ἀφαιρέσω τὴν προσοχή ἀπὸ τίς περιωρισμένες παραστάσεις καί ἀφοῦ πλατύνω τὴν ἀγκαλιά σου μέ τὸ συναίσθημα τοῦ χώρου, καί δώσω φτερά στή φαντασία σου μέ τὸ συναίσθημα τοῦ χρόνου, νά σ' ἀφήσω τότε σάν πεταλοῦδα νά ταξειδεύεις κορφολογῶντας στίς μορφές, ὡσάν ὅλες ν' ἀποτελοῦν μιᾶς τὴν ἀπειρία τῶν μεταμορφώσεων.

Τὸν ποσοτικό φόρτο τῶν ἐντυπώσεων στὸν καταργῶ μέ τὸ νά τὸν ἐνοποιήσω ποιοτικά, ἀφοῦ πρῶτα τοὺς δώσω κίνηση καί θέση σὲ χρόνο καί χώρο, γιὰ νά πάλλονται ἀληθινά.

Ἄν θέλεις, κατεβαίνοντας, ἔλα μαζί μου ἐδῶ στὰ πόδια τοῦ βράχου νά μποῦμε σ' ἓνα βυζαντινὸ ἐκκλησιάκι γιὰ νά νοιώσεις πῶς τὸ καλλιτεχνικὸ ἔργο αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπιτελεῖ πρῶτα καί σοῦ τὸ ὑποβάλλει.

Ἐρασιτέχνης. — Σὲ ἀκολουθῶ.

.....

Αἰσθητικός. — Ὁ μικρὸς αὐτὸς περίπατος θά ὠφελήσει ἐλπίζω καί τὴ σκέψη μας. Τὸ σῶμα ποῦ κινεῖται, ἀναζωογονεῖται καί μαζί

του καὶ ὁ νοῦς. Μέσα ἀπὸ τὶς χαρούμενες κινήσεις, ποὺ ὀδηγοῦν σ' ἓνα σκοπὸ καὶ τὸν χιτίζουν, ἀντλεῖ ἀπίθανες γνώσεις καὶ σφυγμούς ἢ σκέψη. "Ίδια κι' ὁ τεχνίτης ὅταν πλάθει, παλαίθοντας μὲ τὴν ὕλη, ἀνακαλύπτει νέους ἐλιγμούς καὶ πιθανότητες ποὺ πλουτίζουν τὸ ἔργο του, χωρὶς νὰ τὸ περιμένει. Ἐκεῖ ποὺ ἐκτείνεται, ἐντείνεται καὶ πνευματικά.

Ἐρασιτέχνης. — Ὡστε δίνεις τόση ἀξία στὴν ὕλη ;

Αἰσθητικός. — Στὴν πάλη μὲ τὴν ὕλη ποὺ τραγοῦδηςες προηγουμένως ἐμπνευσμένος ἀπ' τὸν Παρθενῶνα.

Ἐρασιτέχνης. — Ὅταν ἔχει ἀξία ὁ δημιουργὸς ὅλα γίνονται ἀξίες καὶ τίποτα δὲν εἶναι ἀνάξιό του.

Αἰσθητικός. — Τότε συχνὰ καὶ ἀπὸ τὴ μορφή ξεκινῶντας πλάθει κάτι ἀφάνταστο σὲ περιεχόμενο.

Ἐρασιτέχνης. — Ἄν πιστεύει κανεὶς ὅτι ὁ καλλιτέχνης ξεκινάει μόνον ἀπ' τὸ περιεχόμενο πλανιέται.

Τότε ὁ κόσμος θὰ εἶχε τὴ μορφή σὰν κάτι φορετὸ καὶ ἄχρηστο.

.....
Κύτταξε τὰ πουλιά ποὺ ἀπαλοπᾶνε. Ἄκουσε τὸν πλοῦτο τοῦ κελαϊδισμού. Ἐνα ρίγος τοῦ σύμπαντος, λές, μᾶς διαπερνάει καὶ ἀς σωπάσουμε.

Ἐρασιτέχνης. — Θὰ τὸ ἤθελα κ' ἐγώ, ἀλλὰ τώρα ποὺ ἀντικρίζω τὸ ἐκκλησάκι δὲν μπορῶ νὰ μὴ σοῦ εἰπῶ τὸ πόσο μοῦ χτυπάει ἡ ἀπλότητα τῆς ἐξωτερικῆς του μορφῆς σχετικὰ μὲ τὸν Παρθενῶνα, ποὺ ἀφήσαμε πίσω μας.

Ἔχει κάτι τὸ ἀσκητικὸ καὶ ὅμως τὸ τόσο πλούσιο σὲ σύνθεση στὴν ἀνάσταση τοῦ θόλου ποὺ ὑποστηρίζει· δὲ βρίσκεις ;

Αἰσθητικός. — Ἄς ἀσχοληθοῦμε μὲ τις ἐντυπώσεις τοῦ πιστοῦ ποὺ εἰσέρχεται.

Προχώρησε καὶ σὲ ἀκολουθῶ.

Κάτω ἀπὸ τὸ θόλο θὰ ξαναμιλήσουμε...

Ἐρασιτέχνης. — Ναί...

Αἰσθητικός. — Δὲν πιστεύω νὰ μοῦ ἀρνηθεῖς ὅτι τὰ λίγα αὐτὰ βήματα, ἀπὸ τὸν πρόναο ὡς κάτω ἀπὸ τὴ βουλὴ τοῦ κεντρικοῦ θόλου, ἦσαν φτωχὰ ἐντυπώσεων ;

Ἐρασιτέχνης. — Τὸ ἀντίθετο· κατέχομαι ἀπὸ θρησκευτικὴν ἀνάταση.

Αἰσθητικός. — Καὶ ἐπρόσεξες πόσο σοφὰ ἀπὸ τὸν ἀρχιτέκτονα ὑπολογισμένες, εὐρυθμες καὶ προοδευτικὲς εἶναι οἱ διακυμάνσεις αὐτὲς τῆς ψυχῆς, γιὰ νὰ ἐπιτύχει, ὅπως σὲ σένα, τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ σὰν ξέσπασμα χαρᾶς ; Ἀπὸ τὸν πρόναο, μὲ τις διάφορες μεταλλαγές τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἐνῶ πιέζεσαι στὴν ἀρχὴ ἀνυψώνεσαι στὸ τέρμα καὶ ἡρεμεῖς κάτω ἀπὸ τὴν ἀπλόχωρη ἀγκαλιὰ τοῦ θόλου, κατέχοντας τὸ σύνολο σὰ μουσικὴ μέσα σου. Τὸ φῶς ἔρχεται ἐδῶ νὰ σὲ γαληνέψει στεφανώνοντας τὸ βλέμμα σου καὶ νὰ στεγάσει τὴν ψυχὴ σου ἀκριβῶς τῇ στιγμῇ ποὺ πετάει πρὸς τὰ ὕψη. Καί, ὅλα αὐτά, προτοῦ προφτάσεις ν' ἀσχοληθεῖς μὲ τὸ ρυθμό, τὰ μέτρα, ἢ τὴ διάπλαση τῶν παραστάσεων καὶ τῶν λεπτομερειῶν. Ἡ κάποια ἐκπληξὴ τῆς ἀρχῆς μεταβάλλεται σὲ θαυμασμό, γιὰτὶ ἐνοποιήθηκαν ὅλες αὐτὲς οἱ πληθωρικὲς ἐντυπώσεις χωρὶς νὰ χάσει κάθε μιὰ τὴν ἀξία της. Ἡ παρουσία τους καὶ ἡ μορφή τους δικαιολογεῖται τώρα ποὺ ἀρχισες νὰ χαϊδεύεις μὲ τὸ βλέμμα κάθε στροφὴ ἀνελυσόμενη στήλης, ἢ κάθε ἀπλοχέ-

ριασμα τόξου καὶ κάθε διακοσμητικὴ σκέψη ἀπὸ κιονόκρανο. Ἀνέθηκες, ἐγιόμισες σὰν τὸ φεγγάρι καὶ τώρα φωτίζεις τὰ πάντα μὲ τὸ γέλιο σου.

Ἀλλά, ἐσκέφθηκες ποτὲ ὅτι μιὰ τέτοια ἀφάνταστη πρόσθεση μιὰ καὶ μόνη φορὰ μπορεῖ νὰ ἔχει γίνῃ στὸν κόσμον χωρὶς ν' ἀφίνει τίποτα ἀπ' ἔξω καὶ μόνο μὲ τῆς θείας οἰκονομίας τὴ χάρη; Ἡ μετρημένη σου χρονικὴ κίνησις δὲ μετριέται πιά, εἶναι φτεροπαλμὸς καὶ ἡ στάσις σου στὸ χῶρον ἔγινε ἀνάστασις.

Τὸ ἐνδιαφέρον σου ξυπνάει ἄθελά σου, λεύτερο καὶ ἄσκοπο, θὰ ἔλεγα, καὶ προσέχεις πιά γιατί πρέπει, ἐρωτεύτηκες! Δικὸς σου εἶναι καὶ τοῦ τεχνίτη τώρα ὁ παλμὸς τῆ στιγμῇ ποὺ ἄδραξε τὸ χῶμα καὶ τὸ νερό γιὰ νὰ πλάσῃ ἀπὸ τὸν πηλὸ τοὺς τὸν κόσμον του καὶ τὸν ἐξύπνησε, μὲ τὴν πνοὴ τοῦ πρώτου δημιουργοῦ, φυσῶντας φῶς στὸ χῶρον καὶ στὸ χρόνο...

Θὰ σὲ κρατοῦσαν ποτὲ οἱ παραστάσεις ἂν ὁ τεχνίτης δὲ συνταίριαζε μὲ τ' ἀσημοδόχτυλα τῆς φαντασίας τὰ χρυσονήματα τῆς σκέψης, γιὰ νὰ τίς συνδέσῃ καὶ νὰ τίς στήσῃ κάπου καὶ ἔτσι... ὥστε νὰ χωρᾶνε καὶ νὰ κινῶνται ἁρμονικὰ μαζί σου;

Νομίζω ὅτι ξεφαντῶνει πιά καθαρά πῶς τὸ συναίσθημα τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου εἶναι οἱ δυὸ χορδὲς τῆς αἰσθητικῆς φωνῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ κεῖ ἀπάνω παίζεται κάθε ἁρμονία συγκινήσεων ἀπὸ βαθύλαλῃ σὲ ἀνάκουστη.

Ἑραιοτέχνης.—Στὴν ἀρχιτεκτονικὴ λοιπὸν κάθε συναίσθημα, τὸ θρησκευτικὸ π. χ. ὅπως ἔδω, θὰ τὸ φανερώσῃ ὁ τεχνίτης σὲ αἶσθημα στὸ χῶρον πρῶτα γιὰ νὰ μᾶς μιλήσῃ, ὅπως στὴ μουσικὴ θ' ἀναπτύξῃ στοὺς χρονικοὺς ρυθμοὺς τὴν κίνησις ὀρισμένων συναισθημάτων.

Αίσθητικός. — Καί ἂν ἔρθεις τώρα σάν κριτικός τῆς τέχνης ἐδῶ μέσα, στὸ αἶσθημα τοῦ χώρου θὰ ξυπνήσεις πρῶτα γιὰ νὰ κρίνεις τὴν ἀξία τοῦ ναῖσκου, ἂν ἔρθεις σάν ἀρχιτέκτων ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ θὰ μετρήσεις καὶ τοῦ χώρου τὶς διαστάσεις γιὰ νὰ καταγράψεις τὶς σχέσεις ποὺ μορφώνουν τέτοιες ἐντυπώσεις, ἂν ἔρθεις σὰ ζωγράφος θὰ σὲ μαγέψουν τὰ χρώματα καὶ οἱ φωτοσκιές, σάν γλύπτης τὸ πλαστικὸ ξεχείλισμα τῶν παραστάσεων, ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ ποὺ χωρᾶνε καὶ ποὺ κινοῦνται ;

Ἐρασιτέχνης. — Ὅσο γιὰ τὸν ἐσωτερικὸν χώρον συμφωνῶ. Ἀλλὰ, σ' ἐρωτῶ: βρίσκεις ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ μορφή τοῦ Παρθενῶνα ἀντιπροσωπεύει πλέρια καὶ μόνο τὴν ἐσωτερικὴ διάταξη τοῦ χώρου, ὅπως χωρὶς ἀμφιβολία συμβαίνει στὶς βυζαντινὲς ἐκκλησίες μὲ τὴν ἀσκητικὴ ἐξωτερικὴ τους φανέρωση ;

Αίσθητικός. — Εἶναι μὴπως κι' ὁ ἄνθρωπος μόνο στενὴ ἔκφραση τοῦ ἐσωτερικοῦ του ὀργανισμοῦ; Ἡ ὄψη του καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ τὴ φωτίζουν, εἶναι κάτι περισσότερο' εἶναι ἡ ἔκφραση μιᾶς ὑπερατομικῆς σκοπιμότητος, μιᾶς ψυχῆς, ποὺ φωληάζει παντοῦ μέσα του καὶ πουθενά ἐντοπισμένη.

Γι' αὐτὸ στὸν χώρον καὶ στὴν περιγραφὴ του ζεῖς τὴ σύλληψη τοῦ παλμοῦ τῆς ψυχῆς ποὺ τὸν συγκλονίζει καὶ τὸν ἀνασταίνει κάθε φορά· αὐτὸν ἔχει γιὰ περιεχόμενο. Καὶ εἶναι ἐπόμενο, ἀφοῦ διάφορος εἶναι καὶ ὁ παλμὸς τῆς ζωῆς, τῆς γνώσης καὶ τῆς πίστεως κάθε ἐποχῆς, διάφορες νὰ εἶναι καὶ οἱ ἀνάγκες ποὺ χωράει καὶ ἐκφράζει.

Ἐάν μάλιστα ἀγνοήσεις τὸ διαφορετικὸν αὐτὸν παλμὸ κινδυνεύεις νὰ ἀστοχήσεις στὴν καλλιτεχνικὴ σου κρίση — στὴν πιστὴ μετάφραση τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ κειμένου — καὶ δὲ

θα σοῦ μένει παρὰ μιὰ ἐπιφανειακὴ ἐντύπωση, ἢ μόνον ἡ λογικὴ τοῦ χτίσματος, ὅχι ὅμως καὶ ἡ ζωὴ του. Καὶ ἡ ἐντύπωση δὲν ἀρκεῖ, πρέπει νὰ διαβαστεῖ, τότε τυπώνεται πραγματικὰ μέσα σου.

Ἡ ἀντίληψη ἄλλως τε πῶς ὁ χώρος ζεῖ μόνο μέσα στὸ ἀρχιτεκτόνημα θὰ ἦταν μονόπλευρη, ἀφοῦ κι' ἀπ' ἐξω τ' ἀγκαλιάζει ὁ χώρος.

Κι' ἂν ἡ μορφή εἶναι ὄριο γιὰ τὸ ξεχειλίσμα τοῦ περιεχόμενου, εἶναι ὄριο καὶ γιὰ τὴν ἀντίσταση ποὺ φέρνει ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος ποὺ τὴν περιέχει, ἢ ὄριο τοῦ σφιχταγκαλιάσματος ὅταν χαρίζονται ὁ ἓνας κόσμος στὸν ἄλλον. Ἀνάλογα μὲ τὶς δυὸ αὐτὲς σχέσεις πλάθεται καὶ κατεργάζεται ἡ μορφή.

Ὁ τεχνίτης λοιπὸν ξέρεי ὅτι δημιουργεῖ καὶ πρὸς τὰ ἔξω χώρους πρωτότυπους τῇ στιγμῇ ποὺ ἀνασταίνει τὸν ἐσωτερικόν. Μὲ τὶς στοές, τὰ ἀνοίγματα, τὶς ἐσοχές καὶ ἐξοχές, φέρνει συναισθηματικὲς δονήσεις στὴν ψυχὴ μας, προτοῦ μποῦμε στὸ ἐσωτερικὸ — ὅπως καὶ παρατηρήσεις ζυγώνοντας στὸ ἐκκλησάκι — κ' ἔτσι ἡ μορφή ζεῖ ἀνάμεσα σχεδὸν αὐθύπαρκτη.

Ἑρασιτέχνης. — Ἡ μορφή γιὰ τὴ μορφή· κ' ἔτσι μᾶς μορφοκρατοῦν τὰ σχήματά της.

Αἰσθητικός. — Ὅπως καὶ τὸ φῶς ἔζησε κάποτε γιὰ τὸ φῶς καὶ τὰ ἑφτά του χρώματα, τόσο ποῦ οἱ ἐμπρεσιονιστές, ἀρπάζοντας τὰ στιγμιαία παιγνιδίσματά του ἀπάνω σὴ μορφή ἄγγιξαν τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ πλούτισαν, ἐνῶ θέλησαν νὰ ἀγνοήσουν τὸ αὐστηρό του γράψιμο.

Βέβαια, μιὰ ἀπογοήτευση ἀπὸ τὸ περιεχόμενο, ποὺ προετοιμάζει μιὰ φανταχτὴ μορφή ἀρχιτεκτονήματος, θὰ ἦταν ἀπελπιστικὴ,

ὅπως συμβαίνει συχνά μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλά, καὶ σ' ἓνα σοφὸ καὶ βαθὺ περιεχόμενο δὲν ἀρκεῖ μιὰ τυχαία ἐξωτερικὴ διαμόρφωση γιὰ νὰ ζωντανέψει.

Ἡ τέχνη δὲ χτίζει μὲ ξαφνικά, ἀλλὰ μὲ σύστημα, διαλέγοντας καὶ ἐπιστρέφοντας στὴν πηγὴ συνεχῶς, χτίζει ὑπομονητικὰ ἀρμονίες ἀπὸ κάθε ἀνυπόμονη ἀποκάλυψη.

Θυμᾶσαι τί σοῦ ἔλεγα, ὅτι ὁ τεχνίτης συχνὰ ξεκινάει ἀπ' τὴ μορφή καὶ γυρίζει πίσω, γιὰ νὰ στηλώσει, πατώντας σ' αὐτὴ, μεγαλοπρεπέστερα τὸ περιεχόμενο; Ἔτσι ἀναπτύσσεται ἡ ζωὴ, ἡ σκέψη καὶ ὁ,τι ἄλλο.

Ἑρασιτέχνης. — Μπορεῖ ἐπόμενα ἢ μορφή νὰ μετατοπίσει τὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸν μέσα στὸν ἔξω κόσμο καὶ ἀντίστροφα κατὰ περιόδους. Φαίνεται ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἐπρόσεξαν περισσότερο τὸ ἐσωτερικόν.

Αἰσθητικός. — Ἀσφαλῶς, γι' αὐτὸ ἦσαν καὶ Βυζαντινοί. Ἡ στρόφι τοῦ πνεύματος πέρασε τότε ἐκεῖθε γιὰ νὰ τραγουδήσουν ἓνα βάθος ἐσωτερισμοῦ ἄγνωστο ἕως τότε. Τὶ ἔκαμε τὸ Gresco νὰ ξεσπάσει ἐξπρεσιονιστὴς στὸ τέλος;

Ἀλλά, μὴν ξεχνᾷς ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἀδράζει τὴ ζωὴ πάντα σὰν μὲ πόθο, μὲ πάθος καὶ ἔρωτα. Καὶ στὴν πιὸ ρωμαντικὴ, ἢ θρησκευτικὴ ἐποχὴ, χρωματίζει καὶ πλάθει ὅ,τι πιὸ αὔλο καὶ ἰδεατὸ ὀνειρεύεται, μὲ τὴ φλόγα καὶ τὸ χρῶμα, ποὺ τοῦ χαρίζει ἢ ὅλη στὸν ἔξω κόσμο. Ὅπως πάλι καὶ στὴν πιὸ ρεαλιστικὴ ἐποχὴ κρύβει ἓνα ρωμαντισμὸ μέσα του γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τ' ἀπίθανα τῆς φαντασίας.

Ἀπὸ τὴ φύση του καὶ τὸν προορισμὸ του ἴσως ἀναγκασμένος, ὁ ἀληθινὸς καλλιτέχνης δὲν ἀερολογεῖ, δὲν ἀφαιρεῖται, δὲν ἠθικολο-

γεί στενά, γιὰ νὰ πετάξει αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο ὡς κακὸ καὶ ἄχρηστο, καὶ νὰ πάρει τὸ ἄλλο, ὅσο καὶ ἂν διαλέγει! Μεθάει μὲ τὴν οὐσία καὶ ὄχι μὲ τὸ δόγμα, καὶ δὲν ξεχνάει ποτὲ πῶς ἡ ἰδέα ζεῖ μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ συναπαντιέται στὸν κρίνο καὶ στὸ τέλμα, ἐκεῖ σάλπισμα, ἐδῶ ἀνάθρα ζωῆς διάχυτης. Καὶ κατὰ τοῦτο διδάσκει τοὺς ἀνθρώπους τὴν εὐγένεια τῆς ζωῆς.

Ἀνεβαίνει στὸ βάθρο τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν μας — καὶ περισσότερο ἀπ' ὅλους ὁ ἀρχιτέκτων — γιὰ νὰ σαλπίσει τῇ δόξᾳ μας, πού ἔχει ἀκούσει στοὺς οὐρανοὺς.

Ἑρασιτέχνης. — Καὶ τῇ χαρᾷ του γιὰ τὸν κόσμον καὶ τὶς εἰκόνες του.

Αἰσθητικός. — Τώρα πιά εἶναι καιρὸς νὰ σοῦ ὁμολογήσω ὅτι αὐτὲς εἶναι ἡ κοινὴ μας γλῶσσα καὶ ὅτι ἡ τέχνη, μορφώνοντας, ξυπνάει τὶς εἰκόνας πού τραγουδᾶνε ἁρμονισμένα τὰ συναισθήματα καὶ τὰ διανοήματά σου καὶ τὰ ὑποβάλλουν στοὺς ἄλλους.

Ἀλλὰ μὴν ξεχνᾷς ὅτι αὐτά, γιὰ νὰ εἶναι ἀληθινά, πρέπει νὰ εἶναι ἀντρίκεια καὶ γόνιμα, καὶ ὅτι γιὰ νὰ δείξεις κάτι θὰ τὸ φωτίσεις πρῶτα, καὶ γιὰ νὰ τ' ἀκούσεις θὰ τὸ τραγουδήσεις. Γι' αὐτὸ στὸν ἕξω κόσμον πού βλέπεται ἡ τέχνη, τὸ φῶς θὰ σοῦ δείξει τὸ χῶρον καὶ ὁ χῶρος τὸ φῶς, ὅπως ὁ ἦχος θὰ φανερώσει τὸ χρόνο καὶ ὁ χρόνος τὸν ἦχο.

Ἦχος καὶ φῶς δὲν εἶναι παρὰ παλμοὶ τῆς ζωῆς ὑλοποιούμενοι σὲ χῶρον καὶ χρόνο αἰσθητὰ καὶ ἂν σκεφθεῖς ὅτι μὲ ἄξαφνα βροντερὰ χτυπήματα βλέπεις φῶς καὶ ὅτι μὲ φῶς κινηματογραφοῦν ὁμιλίες, θὰ συμπεράνεις ποῖα εἶναι ἡ πρώτη ὕλη, πηγαία καὶ διάχυτη παντοῦ καὶ πουθενὰ ἐντοπισμένα, πού δημιουργεῖ τὰ φαινόμενα.

Μιά είναι και οι τέχνες κατά βάθος που θά ρυθμίσουν σ' αίσθητικό ποίημα το αίσθητό φανέρωμα: ή «Μουσική».

Η ποιητική της δέν είναι παρά μια μουσουργική δράση, που μεταχειρίζεται τὰ άπλούστερα μέσα για να επιτύχει το αίσθητό να γίνει πνευματικό, το φυσικό να φανεί ύπερ-φυσικό.

Θά έχεις ιδεί άσφαλώς ζωγράφους να παίζουν με όλα τὰ χρώματα, τη στιγμή που μεταχειρίζονται μόνο το άσπρο και το μαύρο του μολυβιού· ή μήπως όλες οι αισθήσεις δέ συμπάλλονται μπροστά στο καλλιτεχνικό φανέρωμα όπως στην έρωτική συγκίνηση ή στη μέθη; Θυμήσου πώς όταν πίνεις ένα ποτήρι κρασί, κυττάξεις το χρώμα, χαϊδεύεις το γυαλί, τσουγκράς για ν' ακούσεις τον ήχο και ένω το γεύεσαι άνασαινεις το άρωμά του.

Έρασιτέχνης. — Άκούς ματιές καμιά φορά στα βάθη της καρδιάς σου, γιατί βλέπεις τις κραυγές των, και γεύεσαι χρώματα ωραίων καρπών, που γι' αυτό νοστιμίζουν περισσότερο, όπως και έφάπτεσαι διάχυτες δοήσεις ήχων τρέμοντας σύγκορμος.

Αίσθητικός. — Κάτω λοιπόν από τον πλούτο των εικώνων κρύβεται ή ένότης, τόσο στην ύλη όσο και στο πνεύμα που τις κινεί, γι' αυτό και οι μεταφορές των ποιητών δέν είναι παραλογισμοί, αλλά ίσως ή μόνη πραγματικότης.

Ξορμάει έτσι άφελής ή καλλιτεχνική σκέψη και λιτή παίζει ανάμεσα από τις λέξεις, όπως τὰ παιδιάτικα δάχτυλα με ό,τι δήποτε, γιατί το πνεύμα πριν άπ' όλα δέν ξέρει παρά να είναι και να γίνεται για να είναι.

Άν ό διχασμός αυτός είναι μοίρα, ή ανάγκη ανθρώπινη, τότε ή αρχιτεκτονική στο

χώρο δείχνει τὸ εἶναι τοῦ κόσμου νὰ χτίζεται καὶ ἡ μουσικὴ στοῦ χρόνου τὸ γίγνεται τοῦ σύμπαντος καὶ τὸν κυκλογυρισμὸ τοῦ στήν πηγὴ.

Ἐξεχάσαμε ὅμως ὅτι μιλάμε σὲ ἱερὸν χώρον. Ἀς πηγαίνουμε!

Ἐρασιτέχνης. — Τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς ποὺ θὰ ἤθελα νὰ σὲ ρωτήσω, πῶς, σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα εἶπαμε, ἐξηγεῖς τὴν ἐπανάστασιν τῆς νέας ἀρχιτεκτονικῆς;

Αἰσθητικός. — Δὲν ἔχεις ἄδικο· ὅλη μας ἡ συζήτησις φαίνεται ὡς ἕνας πρόλογος γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸν ταιριασμένος. Ἀλλά, ἀρκέσου σὲ μιὰ φράση ἀκόμα καὶ ὠθούμενος ἀπ' αὐτὴ θὰ βγάλεις μόνος σου καλλίτερα συμπεράσματα. Προχώρει!

Ἐρασιτέχνης. — Ἐσκοτείνιασε κι' ὅλας παντόγυρα καθὼς βλέπω...

Αἰσθητικός. — Αὐριο ὅμως, ἀπὸ κεῖ θὰ φουντώσει τὸ φῶς κ' οἱ ἀχτίδες τοῦ θὰ φύγουν σὰ βόλια χρυσά. Θ' ἀρχίσει ἡ ζωὴ, σὰν γιὰ πρώτη φορὰ πάλι καὶ ὁ κόσμος θὰ δείξει νέος.

Ἔτσι καὶ στὴ νέα ἀρχιτεκτονικὴ ξαναζωντάνεψε τὸ αἶσθημα τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου καὶ ἔκαμε τὴν ἐπανάστασιν κατὰ τῆς νεκρῆς μορφολογίας τοῦ παρελθόντος. Τὰ πηγαῖα αὐτὰ συναισθήματα εἶχαν ἀτονῆσει κάτω ἀπὸ μελοδραματικὰ σχέδια καὶ παραστάσεις ἄψυχες στοῦ χαρτί γι' αὐτὸ καὶ ἀμίλητες. Ἐκρῦβαν οἱ θνητοὶ ὅ,τι ἐζοῦσε — τὸ πνίγαν ὡς πρωτόγονο καὶ ἀντιαισθητικὸ δῆθεν — γιὰ νὰ ζήσει ὅ,τι ἦταν μόνον πλάσμα τῆς παραίτησης καὶ τῆς παρανόησης ἐπιθανάτιο.

Ἐρασιτέχνης. — Ἐκαμες καλὰ λοιπὸν νὰ μοῦ δείξεις πῶς ἀναγκαστικά, κάθε φαινόμενο αἰσθητικὸ θὰ εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα ὡς

αίσθητό της ὑπαρξης πλάσμα, τρόμος τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου ξυπνημός, ποῦ θ' ἀκούγεται, θὰ βλέπεται, καὶ θ' ἀναπνέει σὰ ζωντανό γιὰ ν' ἀποθανατιστεῖ ἰδεατό.

"Ἰδια κ' οἱ νέοι ἀρχιτέκτονες — παραθλέποντας συχνά τὴν αἰσθητικὴν — ἐφώναξαν στὸν ἄνθρωπο ὅτι τὸ κτίσμα ἐξυπηρετεῖ καὶ τίς πηγαῖες ἀνάγκες τῆς ζωῆς, τὸ φῶς, τὸν ἥλιο, τὸν ἀέρα, καὶ ζεῖ σὰν τὸν ἄνθρωπο, γι' αὐτὸν καὶ μ' αὐτὸν σὲ χώρο καὶ χρόνο.

Ἐπαναστήσανε λοιπὸν ὠθούμενοι ἀπ' τὶς ἀνάγκες.

Αἰσθητικός. — "Ὡ, ἀπ' τὴν Ἀνάγκη!...

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΚΡΙΤΙΚΟΥ

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΚΡΙΤΙΚΟΥ

«Ἀρμονίη ἀφανὴς φανερῆς κρείττων».

Ἡράκλειτος.

Ζωγράφος. — Δὲν ξέρω πῶς ὅταν βρίσκομαι στοὺς Δελοφούς μου ἔρχεται πάντα στὴ μνήμη τὸ τοπεῖο τῆς Ὀλυμπίας. Μιά σύγκρουση παράξενη παίζεται μέσα μου. Αὐτὸ ἐδῶ ξανοίγεται μπροστά μου μὲ τραγικὴ μεγαλοπρέπεια, ἐνῶ ἐκεῖνο μου γαληνεύει τὴν ψυχὴ σὰν τὰ νερά μιᾶς γαλάζιας λίμνης, ποὺ θὰ καθρεφτίζονταν μέσα της οἱ θεοί. Στὴ χαράδρα αὐτὴ ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅμως ὅτι οἱ θεοὶ διασθαίνουν, τρομάζουν τὶς βουνοπλαγιὲς μ' ἐρωτήσεις γιὰ τ' ἀνθρώπινα πάθη τους καὶ αὐτὲς ἀπαντοῦν, ἀντηχώντας μέσα μου παράφωνα, γιὰ τὰ μεγάλα.

ᾧ εἰρηνικὸ χαμόγελο τῆς Ὀλυμπίας!, ἐκεῖ λουφάζει ἡ ἀνάθρα τῶν παθῶν, ἐδῶ ξεσπάει σὲ κάποιον πυθικὸ ἀνεμοστρόφι, κι' ἀφοῦ εἴμαστε στὸν «ὀμφαλὸ» τῆς γῆς, αὐτὸ θάναται κ' ἡ δόξα της.

Αἰσθητικός. — Πραγματικά! Ἡ ἐσωτερικὴ ὁμορφιά εἶναι ἀπέραντη ὅσο καὶ τὸ θέαμα τοῦ σύμπαντος. Γι' αὐτὸ καὶ ἀναρωτήθηκα συχνὰ πῶς θ' ἀνάθε κανεῖς στὰ μάτια τοῦ κόσμου τὸ αἰσθητικὸ φῶς. Συγκρίνοντας τὸ ὥραϊο μὲ τὸ ὥραιότερο, ἢ ξυπνώντας τὴν ἀσκήμια;

Κριτικός. — Μά συνταιριάζεται ποτέ τὸ ὠραῖο μὲ τὸ ἄσκημο; Τὸ ἓνα διώχνει τὸ ἄλλο.

Ζωγράφος. — Ἐγὼ τοῦλάχιστον ἀμφιβάλλω ἂν τὸ ὠραῖο εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον τὸ ἀντίθετο ἀπὸ τὸ ἄσκημο.

Αἰσθητικός. — Θυμίαμα πυθικὸ θὰ ἦταν ἡ σκέψη μου, ἀσφαλῶς. Ἄν δὲ μοῦ εἶχατε πάρει τὸ λόγο ἀπὸ τὸ στόμα, θὰ σὰς μαρτυροῦσα τὸ ἀνεπάντεχο μάντεμα ποῦ ἔκαμα μόλις τὴν ξεστόμισα. Νὰ μᾶς σαίτψε ὁ Ἀπόλλωνας μὲ καμμιὰ λοξή του ματιά;

Νά! Ἄσκημα εἶναι μόνον ὅσα...

Ζωγράφος. — Ποιά;

Αἰσθητικός. — Ἀφῆστε με νὰ πεισθῶ καὶ ἐγὼ μὲ τὴ συζήτηση. Ἄς θυμιατίζει ἡ σκέψη ἀνάμεσό μας καὶ θὰ χρησιμοδοτήσουμε.

Λοιπόν: ἡ σύγκρουση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο νόμο, γιατί αὐτὸ εἶναι στὸ βάθος ἡ τραγωδία, ἔχει τὴ μεγαλοπρέπειά της καὶ σὲ γαληνεύει. Κάθε πτώση τοῦ ἀνθρώπου στὸν αὐτοματισμὸ — νόμος κι' αὐτὸς τραγικὸς — φέρνει κατὰ τὸ Bergson τὸ γέλιο. Τὸ χαμόγελο ὅμως τῆς συμπάθειας φωτίζει τὰ χεῖλη μας στὸ δρᾶμα ἑνὸς Δὸν-Κιχώτη, ποῦ φαντάζει γιὰ κωμικὸ ἀριστοῦργημα. Ἡ βαθεῖα χαρὰ εἶναι τὸ ἀτέρμονο τέρμα κάθε αἰσθητικῆς δράσης.

Γι' αὐτὸ καὶ ὑπάρχουν τραγικότητες ποῦ δὲν εἶναι τραγωδίες, ὅπως καὶ κωμικότητες ποῦ δὲν εἶναι κωμωδίες, στὸ μαγικὸ ραβδί τῆς τέχνης ὅμως οἱ ἀντιθέσεις ὁμοφωνοῦν καὶ αἰρονται στὸ ὕψος ποῦ χαράζει ὁ ἥλιος τοῦ Ὠραίου, κατέχοντας τὰ πάντα καὶ χαρίζοντας στὰ πάντα τὴ χάρη.

Ἔτσι πάλι ἓνα ἄσκημο ὃν μπορεῖ νὰ σοῦ εἶναι συμπαθητικὸ καὶ νὰ σὲ γοητεύει, ἓνα ὁμορφο ὅμως νὰ σὲ ἀπογοητεύει!

δὲν ἐξαρτᾶται λοιπὸν ἀπὸ τὸ σχῆμα καὶ μόνον τὸ ὠραῖο. "Ὅ,τι ἀποκαλοῦμε συνήθως ἄσκημο, ὄντας ἀπλῶς ἢ ἀντίθεση ἑνὸς καλλιγραμμίου σχήματος, θὰ εἶναι τυπικά, ἢ γλωσσικά μόνον ἢ ἄρνηση τοῦ ὠραίου καὶ φαίνεται ὅτι στὴ βαθειὰ πραγματικότητα ἡ ἄρνηση αὐτὴ κάπου ἄλλοῦ θὰ φωληάζει.

Κριτικός. — Αὐτὰ λέει ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ψυχολογία. Στὰ ἔργα τῆς τέχνης ὅμως ἡ μορφή δὲν εἶναι ποτὲ ἄσκημη. "Ἄλλο πράγμα στὴ ζωὴ" ἐκεῖ παίζουν ρόλο ἡ συμπάθεια, ἡ γνώση, καὶ τόσα προσωπικά ἐλατήρια ἢ γοῦστα καὶ δὲν ξέρω ἂν δὲν εἶναι ὅλα ἄσκημα ὡς ποὺ νὰ ῥθει ἡ τέχνη νὰ τὰ δείξει ὁμορφα.

Αἰσθητικός. — Μήπως κ' ἔργα τέχνης κάθε νέας ἐποχῆς δὲν μᾶς ξαφνιάζουν στὴν ἀρχὴ καὶ τὰ χαρακτηρίζουμε ὡς ἄσκημα ὡς ποὺ νὰ βροῦμε τὴ χάρη τους; Εἶναι λοιπὸν ζήτημα συνήθειας ἢ γνωριμιᾶς ἢ ὁμορφιά;

Κριτικός. — Μᾶς ξαφνιάζουν γιατί ἡ μορφή ἀλλάζει, νεωτερίζει.

Αἰσθητικός. — Καὶ γιατί ὅχι τὸ περιεχόμενο; Τότε, θὰ μπορούσες, μετρώοντας μὲ ὠρισμένους κανόνες τοῦ ρυθμοῦ, τῆς ἀρμονίας καὶ τοῦ μέτρου τὴν ἐξωτερικὴ μορφή καὶ μόνο, νὰ τὰ κρίνεις ἀμέσως, κ' ἔτσι συνήθως ἐργάζεται ἡ κριτικὴ ποὺ ἀποτυχαίνει.

"Ἡ ζωὴ ὅμως ἀλλάζει, καὶ ἡ τέχνη ξυπνάει κ' ἕνα νέο περιεχόμενο κάθε φορά. "Ἄν δὲν ἦταν ἔτσι, ἐπειδὴ τὰ ἔργα τῆς παίρνουν σταθερὸ καὶ ἀμετάβλητο σχῆμα, ἀφ' ὅτου θὰ εἶχαν δείξει ὠρισμένους τύπους ὁμορφιάς, δὲν θὰ εἶχαν τί ἄλλο νὰ προσθέσουν. "Ἡ ἐπανάληψη κουράζει ὅσο καὶ ὁ ἐπιφανειακὸς νεωτερισμὸς τῆς μόδας.

Κριτικός. — Στὸ περιεχόμενο λοιπὸν θ' ἀνατρέξεις ;

Αίσθητικός. — Στὰ ἔργα τῆς τέχνης — καὶ αὐτὸ θὰ εἰπεῖ τέχνη — τὸ ἐξωτερικὸ φανερῶναι ἅμεισα τὸ ἐσωτερικόν, ἐνῶ σ' ἓνα ζωντανὸ πλάσμα αὐτὸ γίνεται ἴσως μὲ τὸν καιρὸ.

Ζωγράφος. — Καὶ ὁμῶς μιμεῖται τὰ ζωντανὰ πλάσματα· μιλάει μὲ εἰκόνες.

Αίσθητικός. — Ἀποθεώνει τὴν ὑπαρξιν!, ἀφίνοντας σ' ἑμᾶς νὰ μεταθέτουμε τὸ πρόβλημα ἀπ' τὸ βάθος στὴν ἐπιφάνεια καὶ ἀντιστροφή, λέγοντας τὶ δὲν εἶναι τὸ ὥραϊο, γιὰ νὰ μάθουμε τί εἶναι.

Ζητάω λοιπὸν μιὰν ἄλλου εἵδους κριτική, τὴ μουσουργοῦσα κρίση τῆς μαγικῆς συγκίνησης τοῦ ὥραϊου καὶ θέλησα νὰ καταφύγω στὸ καρδιοχτύπι τῆς ἀσκήμιας, ὥστε τρομάζοντας ν' ἀνελιχθεῖ μὲ κυκλογυρισμοὺς ἢ σκέψη μας ἐκεῖ ποὺ τὸ ὥραϊο ἀρχίζει νὰ γίνεται βαθὺ ἔλλογο αἶσθημα.

Κριτικός. — Θὰ μπορούσες νὰ μᾶς δείξεις τὴ δύναμη τῆς τέχνης ποὺ κακοσέρνουν ἀδέξια χέρια, ἢ τῆς μηχανῆς οἱ παγεροὶ ρυθμοὶ; θάχαμε τότε τὸν ἀντιαισθητικὸ χτύπο, ἀλλὰ τὸ ὥραϊο ποὺ θὰ τῷ ῥισκῆς;

Αίσθητικός. — Δὲν εἶδες πῶς γιὰ κάθε ἄσκημο ἔργο ἀπορεῖς πῶς ἦταν δυνατό νὰ γίνῃ τόσο ἄσκημο; γιατί ἡ μαγεία τοῦ ὥραϊου εἶναι πάντα κάπου παροῦσα. Μὲ τὸ νὰ μαρτυρήσεις λοιπὸν τὸ πῶς θάπρεπε, ἢ δὲ θάπρεπε νὰ τεχνουργήσεις δὲ φανερώσεις ἀπ' εὐθείας τὸ τὶ σὲ μαγεύει. Ὁ μηχανισμὸς τῆς δύναμης εἶτε οἱ ἔντεχνοι ἐλιγμοὶ τῆς δὲν εἶναι ἡ βαθύτερη αἰτία τῆς ἀσκήμιας ἢ τῆς ὁμορφιάς, ἀλλὰ ἡ μορφολογικὴ κινητικὴ τῆς ἐκδήλωσης· γι' αὐτό, συχνά, σ' ἔργα ὥραϊα συγχωροῦμε τίς τεχνικὰς ἀτέλειες ἢ ἐρμηνεῖες, ὅπως σὲ ἄλλα, τεχνικὰ ἄρτια, ἀρνούμεθα τὴν ὁμορφιά.

Θάπρεπε λοιπόν νά νοιώσεις καί νά τρομάξεις...

Ζωγράφος. — Καί ὅμως! ἂν μᾶς ἔδειχνες τόν Οἰδίποδα στή σκηνή, ὅχι μέ βγαλμένα τὰ μάτια, ἀλλά τήν ὥρα πού τὰ βγάξει, τὸ θέαμα θά ἦταν ἄσκημο καί ἡ πνοή του ἀντιαισθητική. Ἡ ψυχὴ θά γκρεμίζονταν στὸ χάος.

Αἰσθητικός. — "Ἄν ὅμως σᾶς διηγώμουν τὸ φριχτὸ αὐτὸ θέαμα ἀντὶ νὰ τὸ δείξω δὲ θά ἦταν ἄσκημο. Ἡ ψυχὴ ἔχει πέντε αἰσθήσεις γιὰ ν' ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα, καί κάθε μιὰ ἔχει τὸ μυστικὸ της, πόσα ἄλλα πού ἀνέχεσαι νὰ βλέπεις δὲν μπορεῖς νὰ τ' ἀκούσεις! Τὸ θέμα λοιπόν δὲν εἶναι ἀναισθητικὸ ἂν κατέχεις τὴν τέχνη νὰ τὸ δείξεις ἔτσι ὥστε νὰ μὴ σκίσεις τὴν ἐνότητα τῆς ζωῆς καί ἀποτροπιασμένους δὲν μᾶς ἀφήσεις νὰ κινηθοῦμε πρὸς τὴ λύση τῆς τραγικῆς αὐτῆς σκηνῆς, ἐκεῖ πού δικαίωνεται ἡ ὑπόσταση τοῦ μοιραίου Οἰδίποδα.

Οἱ εἰκόνες τῆς φρίκης ὅμως ὅπως γράφονται στὴν τραγωδίᾳ, μᾶς μεταδίνουν τὸν τρόπο ἀκριβῶς τῇ στιγμῇ πού ἡ σαῖτα τῆς τέχνης τίς βρίσκει στὴν καρδιά, κ' ἓνα χέρι τίς σέρνει μέσα ἀπὸ ἓνα σύγνεφο μυστηριακὸ φωτοσκίων καί ἀναλαμπῶν. Δείχνουν τὴν ἀσκήμια πού κράζει νὰ λυτρωθεῖ, ἀλλὰ καί πού λυτρώθηκε σὲ κάποιο θεῖο σχῆμα πού ὀραματίζεσαι. Ἀνοίγουν οἱ οὐρανοί.

Ἡ δράση τοῦ ὀραίου λοιπόν δὲ χωρίζεται ἀπὸ καμμιά φάση τῆς ζωῆς θά ἔλεγα καί ἡ τέχνη, προκειμένου νὰ ἀρμονίσει τίς κινήσεις τῆς ψυχῆς καλαίσθητα, τὴ συγκλονίζει ἐκμεταλλευόμενη κάθε τῆς αἰσθημα καί δὲν ἄργεῖ, ξεπερνώντας ὅλα αὐτά, νὰ τὴν κρεμάσει φτερόεσσα μεταξὺ ὕψους καί βάθους.

Κριτικός. — Ἄν μὲ τις τέχνης ποὺ ἐξελίσσονται στὸ χρόνο λυτρώνεις τὴν ἀσκήμια, μὲ ὅσες γράφουν ἕνα ἀποκρυσταλλωμένο σχῆμα μόνον πῶς θὰ τὸ κατάρθωνες;

Αἰσθητικός. — Μὲ τὰ μέσα τῆς μεγαλοφυΐας δὲν εἶναι καὶ σ' αὐτὲς ἀκατόρθωτο, γιὰτὶ ἀνάμεσα ἀπ' τὸ ἀκίνητο σχῆμα κινεῖται ὁ καλλιτέχνης καὶ χτυπώντας μὲ χρώματα καὶ φῶτα κάνει ν' ἀναπηδήσει ὁ θεὸς σπινθήρας. Ἀλλὰ, βέβαια, κάθε τέχνη πρέπει νὰ ξέρει ὡς ποῦ ἀντέχει καὶ ποιά θέματα τῆς στέκουν καλλίτερα.

Γι' αὐτὸ καὶ ἡ νέα ζωγραφικὴ ποὺ ἀδιαφόρησε γιὰ τὴν ἀσκήμια τὴν τράνωσε συχνὰ ἀντὶ νὰ τὴν γλυτώσει. Ἀρκέστηκε στὶς ἐντυπωσιακὲς κραυγὲς τῆς φρίκης ἀντὶ νὰ γράψει φριχτά, στὶς εὐχάριστες, ἀντὶ νὰ δείξει εὐχάριστα, στὸ ἀσχημάτιστο καὶ ἀνόητο, ἀντὶ νὰ νοιώσει τὴν τραγωδίαν τῆς ἀσκήμιας. Ὅπως πάλι οἱ ὠραιολάτρες ἀκαδημαϊκοὶ ἐζωγράφισαν τὴν ἐπιδερμίδα τοῦ ὠραίου, χαράζοντας χαλκομανίες.

Οἱ τεχνίτες λοιπὸν αὐτοί, εἶδαν ἀλλὰ δὲν ἰδὼθηκαν, δὲν ἔζησαν τὸ ρῖγος καὶ τὸ χᾶδι, τὸ φύσημα καὶ τὴ λαχτάραν τοῦ ὠραίου γιὰ νὰ μᾶς ἀγγίξουν στὸ εἶναι κατὰ-βάθρα. Τέτοιες ματιὲς ὅμως μᾶς ἀφίνουν ἀδιάφορους, ἢ καὶ μᾶς ἐνοχλοῦν, γιὰτὶ ὁ καθένας βλέπει μὲ τὸν ἀφελῆ αὐτὸν τρόπο, πότε ἀνατριχιάζοντας, καὶ πότε γελασμένος ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ζωῆς, καί... σκορπίζει.

Κριτικός. — Νομίζω ὅτι συγκινούμεθα ὑπερβολικά. Μὲ τὴν ὁμορφιὰ παθαίνεις ἕνα εἶδος ἀναισθησίας τῶν παθῶν, δὲν συμπάσχεις ὅπως στὴν καθημερινὴ ζωὴ, ἀλλὰ βλέπεις καὶ τὸν ἄνθρωπο ὅπως τὸ δέντρο ἢ τὸ βράχο.

Στρίψε λοιπόν πρὸς τὴ φύση, ἐκεῖ τὰ πλάσματα εἶναι βαθμολογημένα, ανάλογα μὲ τὴν ἐνότητα πού παρουσιάζουν, σὲ ἄσκημα καὶ ἄσκημότερα, ὠραῖα καὶ ὠραιότερα. Ἐκεῖ θὰ συνεννοηθοῦμε ἡρεμώτεροι ὅπως μπροστά σ' ἓνα ἀρχιτεκτόνημα—πὺ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὶς τραγικότητες—ἢ σ' ἓνα νεκρὸ πὺ δὲν εἶναι παρὰ εἰκόνα.

Αἰσθητικός.—Ὡσάν νὰ μὴν ἦταν τραγικὴ ἢ προσπάθεια πὺ κάνει ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ φτερῶσει τὰ βάρητα τῆς ὕλης καὶ ὥσάν, ὅταν δὲν τὸ κατορθώνει, νὰ μὴν εἶναι ἄσκημο καὶ τραγικὸ τὸ ἀναίσθητο αὐτὸ φορτίο τῆς γῆς.

Θώρα τὶς μορφές στὴ φύση· χεροπιασμένες ὀρχοῦνται σ' ἓναν κόσμον πὺ εἶναι ἓνας καὶ ἅπειρος σύγκαιρα.

Γι' αὐτὸ καὶ θέλω νὰ ξυπνήσω τὴ δύναμικὴν ἐνότητα τοῦ κριτικοῦ μας αἰσθήματος, ἐνῶ σὺ διατρέχεις τὸν κίνδυνον νὰ χωρίσεις τὰ πλάσματα σὲ δύο, σὲ ὁμορφα καὶ ἄσκημα, κ' ἔτσι χάνεις ἓνα μεγάλο κομμάτι τῆς ὁμορφίᾳς τοῦ κόσμου, ἂν ὄχι ὅλη.

Ἡ τέχνη δὲν ἀρνήθηκε σὲ κανένα πλάσμα νὰ φανερώσει τὸ σπινὸ τοῦ χαμόγελο, σὰ γέλιο, ἢ καὶ σὰ κάγχασμα, προκειμένου νὰ τὸ γελοιοποιήσει, ἀφοῦ κ' ἔτσι ἐξαυλώνει. Ἐδειξε καὶ τὸν ἄνθρωπον—ὅπως εἶπαν—μὲ τὴν τραγωδίαν καλλίτερον ἀπ' ὅ,τι εἶναι, καὶ μὲ τὴν κωμωδίαν χειρότερον. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως πάντα ἀπομένει. Σ' αὐτὸν λοιπόν θὰ πρέπει νὰ καταλήξουμε γιὰ νὰ συνεννοηθοῦμε, αὐτὸς γνωρίζει, βλέπει καὶ καλλιτεχνεῖ τὰ φαινόμενα κατὰ πῶς θάπρεπε νὰ τὰ βλέπουμε.

Κριτικός.—Αἰσθητικός λοιπόν μπορεῖ νὰ εἶναι μόνον ὁ τεχνίτης.

Αισθητικός. — Τεχνίτης τίνος ;

Πρόσεξε! με την τέχνη μπορείς νά μορφώσεις κ' ένα τέρας κι' αυτό θα'χε τη δύναμη νά κατεβάσει την ψυχή σου μέσ' στη δαιμονική του τυφλή βούληση και θά την περιώριζε σκλαβωμένη. Δέ θά τῆς ἔδινε φτερά νά πετάξει, γιατί θά την σαγήνευε, ἀλλά δέ θά την γοήτευε, ἐνῶ στά μεγάλα ἔργα τέχνης, φίλε μου, παίρνεις τὸ βλέμμα ἀπὸ πάνω τους καὶ μελαγχολεῖς γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Τῆς θείας αὐτῆς γοητείας, λοιπόν, θέλω τὴ δύναμη τῆς τέχνης ὄργανο καὶ ὄχι κάθε πρωτοτυπίας.

Τοῦτο θεωρῶ ὡς τὸ αἰσθητικὸ θέμα τῆς τέχνης, θέαμα καὶ θέμα τῶν συλλογισμῶν κάθε τεχνίτη.

Ζωγράφος. — Ἡ πρωτοτυπία ὅμως εἶναι τὸ μεγάλο μυστικόν· γιατί ὅλα εἶναι πρωτότυπα, ἀλλά θ' ἀρκοῦσε αὐτὸ γιὰ νά σταθεῖ τὸ κάθε τι ὡς μοντέλο καλλιτεχνικῆς δημιουργίας; Ἡ πρώτη ματιά τοῦ τεχνίτη ἔχει τὴν ἀξία πῶχει καὶ ἡ στερνὴ ποῖα παίρνει καὶ ποῖα δίνει τὸ ἔργο ;

Αἰσθητικός. — Σὺ, σὰ ζωγράφος, παθαίνεσαι μὲ κάτι ποὺ σοῦ χτυπάει κάθε φορά σὰ γιὰ πρώτη φορά καὶ τὸ βλέπεις ἀνάλογα μὲ τὰ μέσα μιᾶς ὀρισμένης τέχνης ποὺ κατέχεις γιὰ νά τ' ἀναπαραστήσεις.

Ἐγὼ ὅμως, θά πραγματευθῶ, ἴσα-ἴσα, ὅλες αὐτὲς τίς ἀδυναμίες καὶ θά δοῦμε πῶς, ἂν ξέρεις νά ἴδεις πρεπούμενα κάθε φορά, βλέπεις σὲ ὅλα μιὰν ὁμορφιά, ποὺ ἀναπαριστάνεις ἀκαριαῖα στὴν ψυχή σου. Νὰ ἡ μεγάλη πρωτοτυπία!

Ζωγράφος. — Ἀδυναμία μου θεωρεῖς αὐτό: τὸ ὅτι μιμοῦμαι τὴν κατάλληλη στιγμή,

πού ίσως δὲν ξανάρχεται κι' αὐτή, κάτι ἀπὸ τὴ φύση, τὸ μόνο δάσκαλο τῆς τέχνης;

Αἰσθητικός. — Ἀδυναμία γιατί περιορίζεται σ' αὐτό της τὸ δείγμα, δύναμη γιατί τοῦ υποβάλλεις μιὰν ὁμορφιά σχεδὸν ἀπεριόριστη, ἀλλά... κρατᾷς τὴ δύναμη τῆς τέχνης στὰ χέρια καὶ τὸ κεραυνοβολεῖς νεκρό. Δὲ ζεῖ γιὰ σὲ παρὰ μὲς' ἀπ' τὸ πλαστό του φαινόμενο.

Ἐγὼ θέλω, φίλε μου, νὰ ἀστράψεις γιὰ νὰ φέξει γραμμένο ὅπως χαίρεται τὴ ζωὴ ἐλεύθερο.

Ζωγράφος. — Μπερδεύεις τὴ φυσικὴ μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ ὁμορφιά, ἢ μήπως ζητᾷς μέσα κεῖ νὰ μαρμαρώσεις τὴν πλάση ὅλη;

Αἰσθητικός. — Ζητῶ νὰ τὴν ξυπνήσω, καὶ νὰ μετρήσω τὸ κοντύλι σου μὲ τὸ κοντύλι τοῦ Θεοῦ. Θάβλεπες τότε τί καὶ πῶς μιμεῖσαι.

Ζωγράφος. —

Φίλε μου, ὅσο καὶ ἂν ἐκτιμῶ τὶς αἰσθητικὲς σου αὐτὲς παρατηρήσεις, ἔχω νὰ σοῦ πῶ ὅτι δὲν εἶναι παρὰ κρίσεις καὶ ἀποκρίσεις στὰ ἔργα τῆς τέχνης.

Αὐτὰ πρῶτα σᾶς ἀποκάλυψαν τὸ ὥραϊο, σᾶς ἔμαθαν νὰ βλέπετε καὶ ν' ἀναζητᾷτε τὴν ὁμορφιά, καὶ μετὰ ἀνεβάσατε τὶς θεωρίες σας. Μήπως ἐπρομάντεψε ποτὲ ἡ κριτικὴ τὴ στροφή πού θάπαιρνε ἡ τέχνη σὲ μιὰν ἐποχὴ μελλούμενη;

Πάντα ἀκολουθεῖ ἡ θεωρητικὴ σκέψη καὶ μεγαλόστομο ἔχει θρῶ γιὰ τ' ὅ,τι ἡ πράξη ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς ζωῆς ζωντανεύει στὰ ἔκπληκτα βλέμματά μας· καὶ στὴν ἐπιστήμη ἀκόμη τὸ ἴδιο συμβαίνει!

Αισθητικός. — Θεωρῶ ὅτι τὸ αἰσθητικὸ κριτήριο φέγγει μέσα μας, εἶναι ἔμφυτο, καὶ ἂν τὸ συνηθειτοποιήσουμε, θὰ ἰδεῖς ὅτι δίχως τοῦ δὲ θᾶχες στήσει μήτε ἓνα τελλάρο, καὶ δὲ θᾶχε γράψει μήτε μιὰ κριτικὴ σελίδα ὁ καλὸς μας φίλος.

Γιατί, μὴν πᾶς μακρυὰ, ἂν ἡ τέχνη μᾶς ἔμαθε νὰ βλέπουμε, ἡμεῖς ξεχωρίσαμε ποιά εἶναι ἔργα τέχνης καὶ ποιά δὲν εἶναι.

Ἡ πράξη, βέβαια, ξεπερνάει τὴ θεωρίαν καὶ ἀγωνίζεται νὰ δείξει, ἀλλὰ γι' αὐτὸ συνθηκολογεῖ καὶ μὲ τὴν ὕλη δείχνοντας λιγότερο ἢ καὶ ἄλλο ἀπ' ὅ,τι θέλησε, ἐνῶ τὸ πνεῦμα ἐλεύθερο δίνει καὶ πιότερο ἀπ' ὅ,τι ἔχει, εἶπαν' σμιλεύει τότε νοήματα θεῖα καὶ χρησιμοδοτεῖ μὲ τὶς «ὑποθέσεις» τῆς ἐπιστήμης, ποὺ εἶναι στὸ βάθος ἡ οὐσία τοῦ κόσμου· αὐτὸς εἶναι ἡ πρώτη καὶ τελευταία μεγάλη πράξη...

Ζωγράφος. — Μ' ἄρέσει νὰ βυθίζομαι σὲ σκέψεις, ἀλλὰ ἡ ἐνότητα τῆς ζωῆς ξυπνάει γιὰ μὲ κάτω ἀπὸ μιὰ πινελιά. Ἡ συγκίνηση τῆς τέχνης εἶναι μυστήριο. Δίχως τὴ μυστικὴ αὐτὴ κατάσταση τῆς ψυχῆς, ἔργο τέχνης δὲ θᾶχε ποτὲ πλανέψει βλέμμα.

Αισθητικός. — Καὶ πῶς ἀντιδρᾷς στὴ συγκίνηση αὐτὴ καὶ δημιουργεῖς; φανερώνεις τότε μιὰ κατάσταση ψυχῆς ποὺ χαρακτηρίζεις μυστικὴ· τί παράξενο μυστικὸ, ἐνῶ ἐξ ὁρῶ εἶσαι, ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι, τὰ μυστήρια.

Περίμενε! Εἶδες ποτὲ δύο ζωγράφων ἔργα ἀπ' τὸ ἴδιο τοπίο καὶ ἀπ' τὴν ἴδια θέσιν νὰ εἶναι ἴδια; Διαφέρουν στὸ σχῆμα, στὸ χρῶμα, στὸ φῶς, σὲ ὅλα.

Διαφορετικὴ λοιπὸν κριτικὴ τῆς φύσης ἐγέννησε τὸ καθένα.

Ζωγράφος. — Ἡ ψυχὴ μου ξεχειλίζει καὶ κρίνεται στὴ ζωγραφιά. «Ὅ,τι θεωρεῖς κρίση, σθένει ἀνάμεσα ἀπ' τὸ πρωτότυπο καὶ τὸ ἔργο. Οἱ κρίσεις μου, οἱ πρὶν καὶ οἱ μετὰ, δὲ θὰ τὸ ἀνίσταιναν ὠραῖο μῆτε ἐμένα θ' ἀνάδειχναν καλλιτέχνη.

Συνήθως κρίνουν οἱ ἄλλοι λοιπόν, ἐγὼ περιμένω, ἀνικανοποίητος πάντα, νὰ μοῦ «μιλήσει» γιατί ἄλλοιῶς κιντυεύω νὰ παρεξηγήσω τὸν ἑαυτό μου.

Κάθε ἄνθρωπος ἄλλως τε αἰσθάνεται διαφορετικά, ἄλλοιῶς βλέπει καὶ ἀκούει, γι' αὐτὸ καὶ τὰ δυὸ ἔργα μοιάζουν ἂν δὲν εἶναι ἴδια.

Αἰσθητικός. — Πῶς ὅμως οἱ διαφορὲς αὐτὲς τῶν αἰσθήσεων δὲ γεννοῦν παρανοήσεις; Πῶς δραματίζεσαι καὶ μὲ κλειστὰ μάτια, ἢ συνθέτει καὶ κουφὸς ὁ μουσουργός;

Ἀναγνωρίσαμε τὸ ἴδιο ὑπόδειγμα σὲ διαφορετικά ἔργα, ὅχι γιατί μοιάζουν ἀπλῶς, ἀλλὰ γιατί καὶ τὰ δυὸ οὔτε μᾶς ξεγελοῦν οὔτε ξεγελάστηκαν ἀπὸ τὴ φύση καὶ ὅταν τὸ γραφόμενο δὲν εἶναι φαινόμενο, παρὰ ἀνεπάντεχο φάντασμα.

Στὴ συνηθισμένη ζωὴ, οἱ αἰσθήσεις δὲν μαρτυροῦν παρὰ ὅ,τι μᾶς εἶναιπραχτικά χρήσιμο, σύμφωνα μὲ τὴν πρόθεση πού ἔχουμε γιὰ κάθε ἀντικείμενο, καὶ πάλι μᾶς ξεγελοῦν ἂν τίς ἀφήσουμε χωρὶς κριτική. Σὺ ὅμως, πού παθαίνεσαι καὶ ἀγαπᾷς τὸ πλᾶσμα αὐτὸ πού δημιουργεῖς καὶ τὸ προσέχεις μὴ τ' ἀδικήσεις καὶ τὸ στρεβλώσεις, κάνεις κριτικὴ τῶν αἰσθήσεων βαθειά, ἀκοῦς τὰ ρίγη τῆς ζωῆς νὰ τὸ διαπερνοῦν... ἄρα κρίνεις καὶ φωτίζεις κ' ἐμᾶς.

Πρέπει λοιπόν νὰ ὑπάρχει ἓνα κριτήριο κοινὸ γιὰ τὰ ἔργα τῆς τέχνης ὅλα κ' ἓνα

περιεχόμενο καθολικό, όπως και στους ανθρώπους μία κοινή λογική κ' ένα κοινό πνευματικό περιεχόμενο.

Κριτικός. — "Υστερα έρχεται ο προσωπικός χαρακτήρας νά γράψει τη μελωδία του.

Ζωγράφος. — "Υστερα έρχεται ή αντίκειμενική κρίση όπως θά λέγατε σείς οι σοφοί. Αυτή σκοτώνει τὸ προσωπικό συναίσθημα, σβένει τὸ θάμπος τῆς ὁμορφιάς καὶ ὁμοφωνεῖ τυπικά. Μ' αὐτὴ τὰ διαμάντια τοῦ κόσμου θά μαύριζαν ὅλα κι' ἐγὼ πῶς θά παιζα μαζί τους;

Τὸ καθολικὸ περιεχόμενο καὶ κριτήριό τοῦ ζητᾷς κατεβαίνει σὰ λευκὸ περιστέρι σ' ένα ἔκτυφλωτικό φῶς μιάς ἐνόρασης μυστικῆς, κι' ἄπιαστο μᾶς ξαφνιάζει, ἀφίνοντας τὰ κύματα τοῦ φτεροπαλμοῦ τοῦ στήν ὕλη. Τότε μεθοῦν οἱ αἰσθήσεις καὶ εἶναι σὰ νά μὴν ὑπάρχουν.

Αἰσθητικός. — Ξανάρχονται ὅμως ὕστερα...

Ζωγράφος. — Μιὰ Μοῦσα, φίλε μου, μ' ἐμπνέει...

Αἰσθητικός. — Σὰν ἀναπνέεις μαζί της καὶ ὅσο ἀντέχεις... γίνεσαι μικρόπνοος ἢ μεγάλόπνοος.

Κριτικός. — Τὸ ἔργο εἶναι ἀντικείμενο στὸν τεχνίτη τὸν ἴδιο. Τὰ ὑποκειμενικά κριτήρια δὲν εἶναι ποτὲ ἀρκετὰ νά τὸ σταθμίσουν, γιατί τὸ ὥραϊο εἶναι ἀπόλυτο, πέρα ἀπ' τὸν ἄνθρωπο... κ' ἡ κριτικὴ αὐτὴ τοῦ ἔκαμε σχολὴ τελευταία ἀστόχησε. Τὸ ζήτημα εἶναι πῶς εἶδε τὴ ζωὴ καὶ ὅχι πῶς τὴν ἔζησε ὁ τεχνίτης.

Ζωγράφος. — Τὸ ὥραϊο κι' ἂν εἶναι πέρα ἀπὸ μᾶς δὲ μᾶς εἶναι ξένο. "Αλλως τε μοῦ κρυφομιλάει καὶ τὸ ἀκούω σὰν ζωγραφίζω,

ἀλλὰ μετὰ δὲν ξέρω νὰ σᾶς πῶ τί λέγαμε, παρὰ... κυττάετε!

Αἰσθητικός. — Πρὸς τὸ παρόν, δέχεσαι, ζωγράφε μου, ὅτι ἂν σταθοῦμε οἱ δυὸ μας ἀπέναντι ἀπ' τὸ δέντρο αὐτό, ποῦ μᾶς ἰσκιάζει τόσην ὥρα καὶ τὸ κρίνουμε, θὰ συμφωνήσουμε λογικά, ἢ τυπικὰ ὅπως εἶπες.

Ἄρνεῖσαι ὅμως νὰ τὸ ὑποβάλεις σὲ κριτικὴ καὶ τὴν ὥρα ποῦ ζωγραφίζεις, γιατί δὲν μπορεῖς νὰ κρίνεις καὶ τὸ δημιουργικὸ σου πάθος καὶ φοβᾶσαι ὅτι ἴσως τὸ νέκρωνες. Ἐγὼ ὅμως πιστεύω ὅτι ἡ κρίση θὰ τὸ πλούτιζε καὶ ἂν εἶσαι ἀληθινὸς καλλιτέχνης δὲν ἔχεις φόβο νὰ τὸ χάσεις ποτέ.

Σ' ἐρωτῶ λοιπόν: κύτταξε τὸ δέντρο μας, εἶναι ποτέ τὸ ἴδιο;

Ζωγράφος. — Καὶ ναὶ καὶ ὄχι.

Φύλλα φεύγουν σὰν τραγουδάει μέσα του ὁ ἀγέρας, σὰν φωλιάζουν τὰ πουλιά σβοῦνε τὰ φῶτα ποῦ τὸ πλημμυρίζουν καὶ τ' ἀνάβουν σὰν ξυπνήσουν τὴν αὐγή· καὶ ὅμως εἶναι πάντα τὸ δέντρο μου, τὸ δέντρο ποῦ διὰ λέξα.

Αἰσθητικός. — Περίεργη ἀπάντηση· ὁ πρῶτος χρησμός. Αὐτὸ ἀλλάζει, παίζει καὶ παίζεται καὶ σὺ τὸ μιμεῖσαι, ζωγραφίζοντας ὄρες μπροστά του, σὰν νὰ ἦταν ἀμετάβλητο. Πῶς τὸ εἶδες καὶ τ' ἄκουσες σὲ μιὰ στιγμή μέσα;

Ζωγράφος. — Τὸ μάτιασα. Τὸ διαισθάνθηκα.

Αἰσθητικός. — Πᾶμε ἕναν περίπατο μετὰ τὴ σκέψη — γιατί εἶναι τόσο τὸ λισιόπυρι ποῦ θρέφει ἡ μαύρη σκιά — καὶ ἄκουσε: Αὐτὸς εἶναι ἕνας πλάτανος, τώρα ὅμως τὸν ἀφήσαμε πίσω μας, καὶ ξάφνου σοῦ λέω τὴ λέξη π λ ᾱ

τανος· θά ρθει μπροστά σου ὁ κάθε πλά-
τανος. Μὲ τὴ λέξη δέντρο, φανερώνω καὶ
πλατάνια καὶ λεῦκες καὶ κάθε λογῆς δέντρο·
καὶ λέγοντας φυτό, ξεφαντώνει ὅλο τὸ φυ-
τικὸ βασίλειο, δέντρα, χλόη, χαμόκλαδα καὶ
ἄνθοι.

Ζωγράφος. — Ἀφηρημένες ἔννοιες ποὺ κρά-
ζουν μὲ κορμιὰ ἀμίλητα, ρίζες, φύλλα, διά-
φορους τρόπους γονιμοποίησης κ' ἐξάπλω-
σαν ἀντὶ γιὰ τὸ φυτικὸ βασίλειο ἓνα πράσινο
στροσίδι μπροστά μου.

Ποῦ εἶναι ὁ ἀντρίκειος καὶ γέρικος χα-
ρακτηῆρας τοῦ πλάτανου, ὁ αἰωνόβιος, μὲ
τὰ πενταδάχτυλα φύλλα του, τοὺς κόμπους
τῆς σκέψης του καὶ τοὺς θρύλους του ;

Αἰσθητικός. — Ἐπαθες μιὰ κρίση ὅταν σὲ
ἀπομάκρυνα κ' ἔτσι ἔκαμες τὴν πρώτη λο-
λική κρίση. Ἄν ἀφαίρες τὸ χαρακτήρα
τοῦ πλάτανου προσωρινά, τὸν ἔμπασες ὅμως
στὸ βασίλειό του καὶ τοῦ πρόσθεσες τόσες
ιδιότητες καὶ διαφορές, ὥστε ξεχωρίζει πιά
καθαρὰ μπροστά σου. Ἕνας ἐπιστήμονας θά
τὸν καθώριζε: ...

Ζωγράφος. — Γιὰ τὸν καλλιτέχνη ὅμως δὲ
μαρτυρᾷς τίποτα, μαραίνεται, τὸν σκοτῶ-
νεις !

Αἰσθητικός. — Μὴ καὶ μαραθεῖ τοῦδωσες
κάποια ζωή. Ἄν μ' ἄφινες ὅμως νὰ σ' ἀνε-
θάσω ἀπὸ κορφή σὲ κορφή, θά ξάπλωνα
μπροστά σου ὄχι μόνο τὸ πράσινο αὐτὸ χάδι
τοῦ φυτικοῦ βασίλειου, ἀλλὰ καὶ τὸ νερὸ
ποῦ τὸ ποτίζει καὶ καθρεφτίζει τὰ βουνά,
τὸν ἀγέρα ποῦ τυλίγει τὸν κόσμον μὲ ἀνάσες
καὶ σπέρνει γόνιμα, τὸν ἥλιο ποῦ σκορπίζει
στριφογυρίζοντας χρυσάφι, θάβλεπες τὰ πε-
τούμενα τοῦ αἰθέρα καὶ τὰ τρεχούμενα τῆς
γῆς. Ἐχασες τὸ ἓνα, ἡδρες τὰ πολλὰ, ποῦ

τώρα ἐνοποιημένα γιομώσανε τὴ σφαῖρα τοῦ κόσμου κ' εἶδες ὅλα νὰ χαίρωνται τὴ μιὰ ζωὴ ἐναρμόνια μπροστά σου. "Αν πιά σὲ κατεβάσω καὶ ξαναζυγώσεις τὸ πλατάνι, θὰ νοιώσεις βαθύτερα πῶς σαλεύει, πῶς τραγουδάει, πῶς ἀναπνέει, καὶ ποῦ.

Τὸ μάτιασες πρῶτα, τώρα ὅμως τὸ εἶδες. Τώρα μόνο θὰ μπορούσες νὰ μελωδήσεις διαλεκτικά καὶ νὰ κάμεις τὶς ποιητικὲς μετὰφορές σου: νὰ μᾶς δείξεις ὅτι ὁ ἥλιος τὸ λούζει μὲ φῶς, ὅτι τὰ πνεύματα χορεύουν γύρω του καὶ ἀνατριχιάζει καὶ ὅτι στενάζει ἀσάλευτο μὲ τὸ πόδι στὴ γῆς.

Ζωγράφος. — "Αν θυμοῦμαι κ' ἔχω φαντασία πάντοτε...

Αἰσθητικός. — "Ἡ ὁποία ὅμως θὰ σοῦ ἦταν ἀχρηστὴ δίχως τὸν περίπατο αὐτὸν τῆς σκέψης, ἢ θὰ σχημάτιζε σφαλερὲς παραστάσεις. Τώρα ὅμως τὸ δεμένο τοῦτο κορμί στὸν τόπο γνωρίζεις νὰ τὸ λύσεις. Ἐξύπνησε σὰν κρίκος μιᾶς νόησης οἰκουμενικῆς.

"Αν ὅλη αὐτὴ ἡ λογικὴ ἐποπτεία τοῦ κόσμου δὲν ἦταν γραμμένη μέσα σου, θὰ μπορούσες ποτὲ νὰ συμφωνήσεις μὲ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ κριθεῖ τὸ ἔργο σου γιὰ ἀληθινό;

"Οταν λοιπὸν ζωγραφίζεις καὶ φαινομενικὰ δὲν κινεῖσαι ἀπὸ κοντά του, ὁ νοῦς σου ταξιθεύει κυκλογυρίζοντας, ἀναθλέποντας καὶ χαμηλοβλέποντας, γιὰ νὰ φέρει στὴ μνήμη ὅλη τὴν ἐργασία αὐτή, πού ἐχώνεψες μελετώντας τὸ μοντέλο σου μὲ σκίτσα, χωρὶς νὰ ξέρεις ὅτι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐξασκούσες τὴν κριτικὴ σου γιὰ νὰ συνθέσει; στὸ τελικὸ σου ἔργο τὴν παναρμόνια ἐξαρση μιᾶς κατοχῆς ὅλων τῶν ἀρμονικῶν προοπτικῶν του. Τότε ξεφαντῶνει τὸ πλατάνι σου καὶ ὡς εἶδος καὶ ὡς γένος στὸ μητρικὸ κόλπο τῆς

φύσης. "Αρα: είσαι κριτικός της δημιουργίας.

Ζωγράφος. — 'Ολάκερης ;

Αίσθητικός. — Μέσ' από ένα της δείγμα. "Όπως αυτή αναγεννιέται, ξεχειλίζει από παντού και θυσιάζει ακόμα για να στήσει ένα αρμονικό σύνολο, ίδια και σύ, αφαιρείς το περιττό και προσθέτεις τούς τόνους εκείνους και τις ιδιότητες που θα το χρυσόδεναν μ' έννοιες με το περιβάλλον του. Συνθέτεις και αναλύεις χωρίς να αποσυνθέτεις.

Ζωγράφος. — "Ωστε μιὰ λογική σύνθεση είναι όλο τὸ έργο τής δημιουργίας ;

Αίσθητικός. — Που δέν ξανασυντίθεται από τὰ μέρη της.

Με μόνη τή λογική ο κόσμος θα μαραίνονταν, με δίχως τή λογική θα παραφρονούσε. 'Η καλλιτεχνική έξαρση είναι κάποια παραφροσύνη, αλλά... όχι παράλογη. Είναι ο έμφυτος γνωστικός ρυθμός τής ψυχής σε κίνηση, γιατί δέν πρόφτασε ή λογική να κλειδώσει τήν έμπνευση.

Αυτή είναι ή μεγάλη κρίση που περνάει ο άνθρωπος και αν τήν υπερπηδήσεις, άδολος μπορείς να λογιάζεσαι και να δημιουργείς.

Ζωγράφος. — "Υστερα όμως άπορείς και συ ο ίδιος για τή λογική ένότητα, που δύνανται τὸ άκαταλόγιστο, να δένει σ' έναν τύπο-σύμβολο ούσιας όλα τὰ τυπικά χωρίσματα που θα σκόρπιζε ή λογική.

Αίσθητικός. — Τὸ φονικό της δίχτυ όμως βρίσκεται ριγμένο στα κύματα τῶν αίσθημάτων σου και ψαρεύοντας στα βάθη σου δε σταματάς μήτε σε μιάν άπαίτηση του λογισμού που τὸ αίσθημα τυφλώνει, μήτε σ' ένα αίσθημα που μαραίνει ή λογική.

Ζωγράφος. — Ἡ ἀρμονικὴ ὁμως αὐτὴ ἐνό-
της ὑπερβαίνει τὸ κοινὸ μέτρο καὶ τὸ ἔργο
μου γεννιέται σὰν τὸ παιδί ἀπὸ τὸ μυστήριον
τῆς ἐνότητος τῶν δύο φύλων, ποὺ ἔρχεται
νὰ συγκεράσῃ ἐρωτικὰ ἢ χάρη τῶν Μουσῶν
μέσα μου.

Αἰσθητικός. — Ἐκεῖ διαδραματίζεται ἡ συ-
ζυγία αὐτῇ, γιατί προκειμένου νὰ σπείρει
καὶ νὰ δρέψῃ μὲ σένα, πλάθει πρῶτον ἐσέ
ἔργο της ! Τότε ἀνοίγει θηλυκὸς ὁ λογισμὸς
σου καὶ τὸ αἶσθημά σου δένεται ἀντρίκειον
καὶ ἔχοντας συνείδηση ὅτι θ' ἀποδώσεις τὸ
γόνον σου ἀνάμεσόν μας, συγκεντρώνεσαι καὶ
ὀρθοφρονεῖς ὅπως ὁ ἀρχιτέκτων ποὺ στη-
λώνει τὸ χτίριο.

Στὸ συγκινητικὸν αὐτὸν ἔλλογον παλμό,
ἀμέσως ἀκοῦς τὴν ὑγρασία ποὺ ρουφᾶνε οἱ
ρίζες, γιατί ξέρεις πῶς θρέφουν, βρίσκεις
χρῶμα νὰ χτυπήσεις τὴ λαύρα τοῦ καλοκαί-
ριου ἀφοῦ γουρμαίνει τὸν καρπὸ, ἀκοῦς τῶν
φύλλων τοὺς τριγμούς καὶ τῶν ἀνθῶν τὰ
ζευγαρώματα, μαντεύεις τὴ θύελλα ποὺ ἔρ-
χεται νὰ τὸ λούσῃ καὶ τόσα ἄλλα, χωρὶς νὰ
τὰ βλέπεις τὰ δείχνεις, ἀναπλάθοντας τὴν
ἀτμόσφαιρα ὅλη γιατί ἡ σοφία τῆς Δη-
μιουργίας σὲ φωτίζει.

Ζωγράφος. — Ἀνεβαίνω μὲ τὸ «κάτι μοῦ
λέει» τῆς διαίσθησης.

Αἰσθητικός. — Ἀλλὰ κατεβαίνεις καὶ μὲ τὸ
λάμπαδο μιᾶς ἔμπνευσης στὸ χέρι, ἔχοντας
συνείδηση πῶς γνωρίζεις, καὶ σάμπως ὅλα
νὰ ἐξηγοῦνται γιὰ σέ, βρίσκεις μὲ τὴ ματιά
σου τὸ κάθε τι στὴν καρδιά καὶ ἐκεῖ ποὺ
τ' ἀγγίζεις νεκρό... αὐτὸ μιλάει. Γιατὶ ἡ
ζωὴ ἂν πεθαίνει μὲ τίς ἀντιθέσεις, ζεῖ καὶ μὲ
αὐτές.

Τὸ ἔργο σου λοιπὸν εἶναι ἓνα ἔμπρακτο φιλοσόφημα, ἓνα ἄνθος ποὺ ἀνοίγει πρῶτα μέσα σου, τὸ κόβεις καὶ μᾶς τὸ παρουσιάζεις, φωνάζοντας στὴ μάννα - φύση, ὅπως λέει κάποιος φιλόσοφος: «νά!, αὐτὸ εἶναι ποὺ ἤθελες νὰ πείς».

Ρόδο, κρίνο ἢ γιοῦλι, τὸ κάθε ἔργο εἶναι διάφορο, ἀλλὰ ὠργανωμένο κατὰ τοὺς αἰώνιους νόμους τῆς μιᾶς ζωῆς, καὶ ἂν αὐτὴ τὸ ἤθελε μ' ἓναν κατακλυσμὸ θὰ τὰ καταθρόχθιζεν ὅλα.

Ζωγράφος. — Καὶ τὸ μαθηματικὸ ἀκόμη πρόβλημα, λένε ὅτι λύνεται ἀπὸ ἔμφυτη μιά γνώση προτοῦ ν' ἀποδειχτεῖ λογικά.

Αἰσθητικός. — Μ' ἓνα εἶδος ὁλοκληρωτικοῦ λογισμοῦ κάνεις τὸ πῆδημα τῶν ἀπειρῶν διαφορῶν ποὺ σκορπίζει ἡ λογικὴ, καὶ ὅταν φωνάζεις «εὕρηκα»... ἦρθε ἡ στιγμή καὶ βρίσκεις.

Τοῦτο ὅμως πρέπει νὰ ἐπαληθεύεται μετὰ μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια καὶ νὰ μπορεῖς ἐσὺ πρῶτος νὰ τὸ ἀποδείξεις. "Ἰδια, κανέννας μεγάλος ζωγράφος δὲ θὰ δειλίαζε νὰ ξεγυμνώσει ἓνα σῶμα ποὺ ζωγράφισε ἀπὸ τὰ роῦχα ποὺ τὸ σκεπάζουν, καὶ κάτω ἀπ' τὴ σάρκα νὰ μᾶς δείξει τὸ σκελετό του κλειδωμένον κανονικά καὶ ἀπὸ ὅλα ἀνάμεσα νὰ διαχέεται τὸ μυστήριό τῆς ψυχῆς καὶ τῶν δημιουργικῶν τῆς κινήσεων.

Μόνον αὐτὸς μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ ἀληθινὸς καλλιτέχνης, ὁ ποιητὴς ποὺ χτίζει ἀνορθώνοντας, καὶ πρέπει νὰ τὸν προτιμήσω ἀπὸ κάθε ἄλλον ὑπνοβάτη τῶν ἐνοράσεών του, γιὰτὶ ὁ πρῶτος ἀφίνει κτίσμα, τοῦ ὁποῦ ἡ μελέτη καρπίζει διαρκῶς, ἀντέχει σὲ βάσανο, καὶ ἡ χαρά, ὅσο βυθᾶς στὸ πλάσμα, σὲ ἀναπλάθει ἀτέρμονα καὶ ἔλλογα.

“Όσο γιά τήν τυπική λογική αὐτή εἶναι ἐργαλεῖο χρήσιμο τοῦ καθενός, πού μόλις τελειώσεις τὸ πετάς ἀπὸ τὰ χέρια σου.

Ζωγράφος. — Σοφὴ εἶναι ἡ τέχνη λοιπόν ;

Αἰσθητικός. — “Ἄν θέλει νὰ εἶναι καὶ ὑπέροχη.

Τὶ ἄλλο θᾶχε νὰ προσθέσει ὁ φίλος μας ὁ κριτικός; “Ἄν εἶναι καλλιτέχνης σὰν καὶ σέ, καὶ πρέπει νὰ εἶναι γιά νὰ σέ κρίνει μὲ δημιουργική συγκίνηση — ξεδιψῶντας ὅχι μόνο μὲ τ’ ὅ,τι πίνει ἀλλὰ καὶ μὲ τ’ ὅ,τι δίνει γιά νὰ ξεδιψάσουν οἱ ἄλλοι — δὲ διαφέρει βασικά ἀπὸ σέ.

Ἐσύ ζωγραφίζεις τὸ σχῆμα πού δένει τὴν κρίση, αὐτὸς γράφει τὴν κρίση πού λύνει τὸ σχῆμα, ὁ ἕνας λοιπὸν παίρνει συνείδηση μὲ τὸν ἄλλον, καὶ μὲ τὸ συνειδητὸν αὐτὸν καλλιτέχνη τῆς κρίσης τώρα θά παλαίψω. Σᾶς ἔπλασα ἕναν.

Κριτικός. — Κ’ ἡ φιλοσοφική ἀκόμη κρίση θά φυσοῦσε μιὰν ἀτομικὴ πνοή στὸ ἔργο τοῦ καθενός.

Αἰσθητικός. — Ναί!, καὶ νομίζω, φίλε μου, πὼς δὲν ἦταν ἄλλο ἀπ’ αὐτὸ τὸ θέμα μας, παρὰ τὸ κατὰ πόσο γενικεύεσαι ἀπεριόριστα, ἀγγίζεις τὴν πρώτην αἰτία δηλαδὴ, ὅταν περιοριζόμενος, σφιχτὰ-σφιχτὰ, σέ κάτι, γίνεσαι ἕνα μ’ αὐτὸ γιά νὰ τὸ ἀποδώσεις στὸν κόσμον σὰν ἰδέα.

“Ἄνοιξε τώρα τὴν ἀγκαλιά σου κ’ ἐξεπέταξε τὸ πουλὶ τῆς φαντασίας σου, ξανθὸ, γλαυκόν... νά το!

Ὁ χαρακτήρας χωρίζει τοὺς ἀνθρώπους πρῶτα σὲ δύο κατηγορίες κεφαλαίωδεις: σ’ ἐκείνους πού ἀκοῦν τὸ πουλὶ τῆς φαντασίας νὰ φωνάζει μέσα τους κλεισμένο, ταραζώντας μὲ φτεροπαλμούς καρδιά καὶ νοῦ χω-

ρις νά ξεπετιέται, καί στούς ἄλλους... Μύριες μετὰ διαβαθμίσεις ὑπάρχουν, κυματισμοί καί χρώματα, ποῦ ὅλα μαζί μ' ἓνα κυκλογυρισμό τοῦ βλέμματός σου δέ δίνουν παρὰ τὸ ἄσπρο φῶς.

Ὁ καλλιτέχνης ἔχει ἐλεύθερη τὴν ἀναπνοή, ὅταν φυσήξει μυρῶναι' μιὰ στάλα νερό, γιὰ ἓνα του δάκρυ, γίνεται σύγνεφο βροχῆς χρυσόλουθς ἀπ' τὴν ἀνάσα του.

Ζωγράφος. — Ἀκούω ἀκόμη ν' ἀναπνέει ἀνάμεσό μας τὸ πυθικὸ θυμίαμα τῆς πρώτης σου σκέψης, ὁμολογῶ ὅμως ἄδυναμία νὰ χρησιμοδοτήσω' καθίστε ἐμὲ στὸ τρίποδο τῆς Πυθίας, ἴσως νᾶμαι ἐκεῖ περισσότερο στὸ ρόλο μου. Σᾶς ἀφίνω μόνους ἱερέες τοῦ Ἄπολλωνα.

Δὲν εἶχα ποτὲ σκεφτεῖ ὅτι εἶμαι φιλόσοφος, ὅπως μὲ παρουσιάζετε τώρα, πόσο μᾶλλον νὰ φιλοσοφήσω ἀπάνω στὴ σοφία μου τὴν ἴδια. Πάει ὥς ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος δίχως νὰ τὸ ξέρει; Εἶν' αὐτὸ περίεργο, ἢ θαυμαστό;

Αἰσθητικός. — Βγαίνει ἀπὸ κεῖ μέσα ὁ ἄνθρωπος καὶ δὲ θᾶχε ποῦ ἄλλοῦ νὰ πάει. Ἐσὺ μάλιστα, σὰν καλλιτέχνης, δὲν ξεμακραίνεις καὶ πολὺ ἀπὸ τὴν πηγὴ. Εἶσαι χειρόσοφος κ' ἐξορχεῖσαι τὰ μυστήρια.

Ἴδια, ὁ κάθε ἄνθρωπος εἶναι περισσότερο φιλόσοφος ἀπ' ὅ,τι φαντάζεται, προτοῦ νὰ εἶναι ἢ νὰ γίνει λογικός, ὅπως βλέπει ἀμέσως τὸ φῶς ἀνοίγοντας τὰ μάτια του, προτοῦ νὰ ξυπνήσει πλέρια, καὶ ὅταν πάλι γλαρώσει τὸ βράδυ τὰ κλείνει σὰ φῶς μέσ' στὸ σκοτάδι καὶ βλέπουν ὀνειράτα μαντικά.

Ἡ πρώτη ματιά ποῦ ἀνοίγεις βλέπει περισσότερα, ἔστω καὶ ἄσαφῇ, γιὰτὶ βλέπει τὴν ἐνότητα τοῦ κόσμου· δὲν ξεχωρίζει, ἀλλὰ ὅταν φτάσει νὰ κόβει ξυπνὴ καὶ ξανθιά, τότε

είναι ή πρώτη και τελευταία, αυτή που παίρνει και δίνει σύγκαιρα τὸ πᾶν ἀπ' τὸ κάθε τι χωριστά.

Ζωγράφος. — «Μὲ λογισμό και μ' ὄνειρο — ὅπως λέει ὁ ποιητής — τί χάρις ἔχουν τὰ μάτια».

Αἰσθητικός. — Ἄς σταματήσουμε ὁμως ἐδῶ λιγάκι γιὰ νὰ κρατήσουμε τὴν τελευταία αὐτὴν εἰκόνα σὰ σχῆμα και ἀπήχηση τῶσαν χρωμάτων που πῆρε ή σκέψη μας.

Κριτικός. — Βιάζομαι ν' ἀπολογηθῶ και ὁμως σοῦ χαρίζω μιὰν ἀνάπαυλα.

.....

Αἰσθητικός. — Θᾶπρεπε τώρα νὰ χαμηλοπετάξουμε, και τοὺς φτεροπαλμούς τῆς σκέψης ν' ἀκούσουμε στίς καρδιές.

Κριτικός. — Ἀφοῦ βρίσκεις ὅτι εἴμαστε μετέωροι· βλέπω ἄλλως τε νὰ συννέφιασε και φοβοῦμαι ὅτι θᾶχου'ιε καμμιά μπόρα καλοκαιριάτικη.

Αἰσθητικός. — Φίλε μου, ἂν σοῦ ἔλεγα: κινήσου ἐσὺ τοῦλάχιστο, και φέρε μας λίγο νερό νὰ ξεδιψάσουμε, θὰ σοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ μᾶς ἐξυπηρετήσεις. Θᾶσμιγες τὰ χέρια σου και θᾶπινες ἐσὺ πρῶτος, ἀλλὰ σθένοντας τὴ δίψα σου θᾶσθυνε και ή μ ο ρ φ ή που τῆς ἔδωσες. Τὸ ὠραῖο αὐτὸ κύπελλο θὰ ἐξαφανίζονταν, δὲ μεταφέρει μακρυὰ τὸ περιεχόμενό του, γι' αὐτὸ και τὰ χέρια σου θ' ἀποχωρίζονταν. Καὶ ὁμως, εἶναι δεμένο μαζί σου κ' ἓνας ἄκριτος θὰ σ' ἔλεγε ἐγωϊστή, ὥσαν ὁ θεὸς νὰ μὴ τοῦχε χαρίσει τὸ ἴδιο μαγικὸ αὐτὸ ποτήρι.

Ἄν τώρα ἔχεις ἀγαθὲς διαθέσεις, μὲ τὰ ἴδια αὐτὰ χέρια θὰ κατασκεύαζες πρόχειρα ἓνα κύπελλο, ὅπως-ὅπως, νά!, ἓνα γούθωμα

σ' ένα ξύλο· θάχες τότε βρεῖ μιὰ μόνιμη μορφή, καὶ θάχαμε ἓνα ἀντικείμενο κοινό. Βέβαια, ἀδούλευτο καὶ ἄχαρο, δὲ θάχε πάρει ἀκόμη τὸ σχῆμα ποὺ θὰ μαρτυροῦσε τὸ περιεχόμενό του, θὰ ἦταν ἄσκημο, καὶ μόνο στὴν ἀνάγκη θάπεφτε τὸ μάτι μας ἀπάνω του.

Σκεῦος θάπόμμενε πρακτικὸ καὶ χρήσιμο, ὅταν σοῦ παρεῖχα τὰ μέσα τῆς τεχνικῆς νὰ τὸ λεπτύνεις, ἀλαφρό, βολικὸ, γραμμένο εἰδικὰ γιὰ τὸν προορισμὸ του καὶ ἄρα ἀναγνωρίσιμο.

Δὲ θὰ ἦταν ὅμως ἀκόμη καὶ ὠραῖο. Γιὰ νὰ δροσίσεις τὰ κοραλλένια χεῖλη τῆς ἀγάπης σου θὰ προτιμοῦσες τὶς βαθουλές σου παλάμες, ποὺ τὸ νερὸ ξεχειλίζει κρουστάλλινο.

Φαντάσου τώρα ὅτι ξεφαντώνεις καλλιτέχνης· θὰ κόμπευες τὸ σκεῦος σου τόσο, ὥστε πιά μόνο τὰ θεῖα ἐκεῖνα χεῖλη θὰ ἦσαν ἄξια νὰ τ' ἀγγίξουν. Ἐγὼ τοῦλάχιστο θὰ δίσταζα..

Ζωγράφος. — Κι' ἐγώ.

Αἰσθητικός. — "Ε, τότε, φίλε μου, θὰ ἦταν ἄχρηστο παρ' ὅλο τὸν κόπο ποὺ ἔκαμες.

Κριτικός. — "Ο,τι εἶναι χρήσιμο ἢ σκόπιμο δὲν εἶναι ὠραῖο.

Αἰσθητικός. — Δὲν ξέρω γιατί ὅ,τι εἶναι χρήσιμο δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ὠραῖο· νομίζω μάλιστα ὅτι μόνον τότε μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ πραγματικὰ βολικὸ σὰν τελειοποιημένο κάτι.

"Ἀλλως τε, ἂν δὲν ἔβαζες ὡς ἀρχὴ καὶ τέλος τῆς δουλειᾶς σου τὸ τέλος — τὸ σκοπὸ — τοῦ θάχε τὸ ἔργο σου δὲ θάξερες τί ἤθελες νὰ μορφώσεις καὶ θ' ἀποροῦσες καὶ σὺ ὁ ἴδιος μετὰ γιὰ ἓνα κατασκευάσμα ποὺ ἂν τὸ ρωτοῦσες: τί παριστάνει;, δὲ θάπαιρνες ἀπάντησι.

Κριτικός. — Τὸ ἔργο τῆς τέχνης ξεπερνάει τὴ μορφή τῆς σκοπιμότητος, δὲν τὸ ρωτάω...

Αἰσθητικός. — ...γιατὶ «μιλάει» μόνο του.

Ζωγράφος. — Μὰς γίνεται ἔτσι ἀντικείμενο θαυμασμοῦ.

Αἰσθητικός. — Βλέποντάς το θὰ ξεχνοῦσα ὅτι διψῶ, ἀλλὰ θάφευγα καὶ γιὰ τὴν πηγὴ τῆς αἰωνιότητος ὅπου θάπινα τι ;

Κριτικός. — Τίποτα !

Γιατὶ ἡ ταύτιση περιεχομένου καὶ μορφῆς εἶναι πλέρια, ὥστε νὰ φανερώνει μιὰν ἄφθαρτην εἰκόνα τῆς Ἰδέας, ποὺ δὲ συναπαντιέται στὴ ζωντανὴ φύση, τότε τὸ μαγικὸ αὐτὸ κύπελλο δὲ γεννᾷ μὴτε δίψα μὴτε κόρο. Εἶναι γιὰ τὰ μάτια !

Ζωγράφος. — Μορφή-βασίλισσα, σχῆμα ποὺ σὲ κάνει νὰ ξεχνᾷς ὅτι εἶναι σχῆμα.

Αἰσθητικός. — Ἀπὸ δέος δὲν τ' ἀγγίζεις γιατί δὲ σοῦ εἶναι ὄργανο ἢ σκευὸς πιά, ἀλλὰ κατὶ ποὺ δέχτηκε νὰ σχηματιστεῖ γιὰ νὰ σὲ σχηματίσει, νὰ πλαστεῖ γιὰ νὰ σὲ πλάσει, σὲ καθρεφτίζει λοιπὸν καὶ τρομάζεις.

Νά, ὁ μεγάλος σκοπὸς τῆς ὁμορφιάς.

Κριτικός. — Πόσοι τρομάζουने ὅμως; Σὺ κι' ἐγὼ κι' αὐτός...

Αἰσθητικός. — "Ολοὶ κάπως, γιατί τότε μόνο θ' ἀξίζει τ' ὅ,τι ἐμεῖς δοξάζουμε.

Κριτικός. — Αὐτὸ εἶναι ἀντινομία' βάξεις τώρα ἀνάμεσα τοὺς πολλοὺς, ἐκείνους ποὺ δὲν ξέρουں παρὰ νὰ πεινοῦν καὶ νὰ διψοῦν' δὲ θὰ εἶχαν βέβαια ἀντίρρηση νὰ χρησιμοποιήσουν καὶ καλλιτεχνικὰ σκευὴ ὅπως μεταχειρίζονται τοὺς ναοὺς καὶ τοὺς θεοὺς, εἶναι δὲν εἶναι ὠραῖοι, γιατί δὲν τοὺς ἐννοοῦν κι' ἐπόμενα δὲν τοὺς ἀξιοποιοῦν αἰσθητικά.

Αὐτοὶ βλέπουν γιὰ νὰ ζοῦν, ἐνῶ ἐμεῖς ζοῦμε γιὰ νὰ θεωροῦμε καὶ ὅ,τι θέλουμε καὶ τοὺς δείχνουμε· χίλια δυὸ πράγματα ποὺ τὰ νομίζουν σήμερα ὁμορφα, ἂν τὰ χαρακτηρίζαμε ὡς ἄσκημα θ' ἄλλαζαν γοῦστο καὶ ἀντίληψη.

Αἰσθητικός. — Ἡ πρώτη μας ματιὰ εἶναι γιὰ τὸν ἔξω κόσμο, μετὰ στρίβουμε καὶ θωρᾶμε μέσα μας.

Κριτικός. — Ἐνῶ αὐτοὶ ἔχουν τὴν ἀδυναμία σὰν τὰ πουλιά, τὰ ἔντομα, ἢ τὰ ψάρια, νὰ χτυποῦν κατὰ τὴ λάμψη.

Αἰσθητικός. — Θαμπώνει καὶ τ' ἄσχημάτιστο χρυσάφι, ἀλλὰ τὸ δεμένο φαντάζει περισσότερο γιὰτὶ μαζί του δένεται ὁμορφογύριστος καὶ ὁ νοῦς. Κι' ἂν ἀπ' τὸ μαγικὸ σου δὲν ἀπομένει σὲ ὅλους νόημα ἀπομένει ἡ ἀνάμνηση ὅμως γιὰ κάποιον θεῖο πρότυπο καὶ ἄθελα ἤθελε τὸ μιμηθεῖ ὁ καθένας στίς συλλήψεις του. "Εἶσι ἐπίστευαν κ' οἱ ἀρχαῖοι κ' ἐτοποθετοῦσαν ἀγάλματα θεῶν στὸ νυφικὸ θάλαμο.

Γι' αὐτὸ βλέπεις νὰ ζεῖ παντοῦ καὶ πάντα μιὰ λαϊκὴ τέχνη σὰ λαϊκὴ ἀνάγκη.

Κριτικός. — Ποῦ ἐπαναλαμβάνει ἀπλῶς τύπους χρήσιμους μιᾶς παράδοσης, χωρὶς πρωτότυπες παραλλαγές.

Αἰσθητικός. — Καὶ μὲ τὴν πηγαία της ἔκφραση φράζει τὸ στόμα σου καὶ ξεχειλίζει ἡ καρδιά σου· σὲ συγκινεῖ.

Κριτικός. — Καὶ ὅμως δὲν μπορεῖς νὰ ἰσχυριστεῖς γι' αὐτὸ ὅτι ὁ καθένας μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ κριτὴς τῆς τέχνης.

Αἰσθητικός. — Μήπως ὁ καλλιτέχνης ἐκθέτει τὰ ἔργα του στὴν κρίση τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν πολλῶν ;

Κριτικός. — Ἡ κρίση τοῦ ἑνὸς θ' ἀρκοῦσε νὰ φωτίσει...

Αισθητικός. — Πότε όμως; "Ο,τι, φίλε μου, δέν μπορεί νά κάμει ὁ καθέννας χωριστά, ἔχουν τή δύναμη νά τὸ κάμουν ὅλοι μαζί μέ τὸν ὁμαδικό ἐνθουσιασμό καί τήν ὁμαδική κρίση.

"Ανοίξε λοιπὸν τὴ σκηνὴ τοῦ θεάτρου καί κύττα: Ζεῖ ὁ καθέννας ἐκεῖ τὰ πάθη του γιατί τὰ ξέρει ἅμα τοῦ τὰ ὑποδείξεις. Συνταυτίζεται μ' ἓνα πρόσωπο τῆς τραγωδίας καί συγκρούεται μέ τ' ἄλλα, δέν ἀργεῖ ὅμως ν' ἀντιληφτεῖ πὼς κι' ἂν ἔρχεται στοῖς φῶς ὅ,τι ἦταν κρυφὸ τοῦ πάθος καί τὸν πάθιαζε, . . . πὼς παίζεται καί γιὰ τὰ μάτια. Λεύτερος τότε ἀπὸ προσωπικοὺς δεσμοὺς ξυπνᾷ καί ὀνειρεύεται τὸ δρᾶμα ὀλάκερης τῆς ζωῆς, καί ὅλοι μαζί ἰσάξιοι κάτοχοι ἐνὸς ἄφταστου πλούτου, ξεσποῦν σὲ ἰαχές δοξάζοντας τὸ ἔργο σου, ποῦ ἔγινε. . . ἔργο τους.

Τὸ θέαμα μιᾶς ἀποτυχημένης φαντασίας θὰ τοὺς σκόρπιζε, ἐνῶ τώρα ἀδελφωμένοι κυματίζουν καί ἡ ζωὴ ἀνασταίνεται πρὸς διάφανη, γιατί καί κάθε μιὰ ψυχὴ ἀρμονίζεται ἐνοποιημένη. Ξεσπάει λοιπὸν ἡ θεία μανία σου σὰν κύμα στὰ στήθη τῆς γενιᾶς σου, καί γίνεσαι ἓνας καί σὺ ὅταν γίνουν κι' αὐτοὶ ἓνας, τότε σοῦ ἀποκαλύπτεται τὶ ἔφτιασες καί τὶ δέν ἔφτιασες. Ἐκρίθηκες.

Ζωγράφος. — Πραγματικά! Ἡ τελικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἔργου μου εἶναι ὁ διάλογος μέ τὸ κοινὸ δίκως του, τώρα ξυπνῶ καί ἀναλογίζομαι, ὅτι τὰ ἔργα μου θὰ ἦσαν ἀφανῆ.

Αισθητικός. — Αὐτὸ μόνο; δὲ θᾶχες μήτε τὸ συναίσθημα νὰ θέλεις νὰ φανερωθεῖς καί στὸν ἑαυτὸ σου τὸν ἴδιον ζωγραφίζοντας. Τὰ μάτια σου τὸν ἔρωτα ζητᾶνε μέσ' ἀπ' ὅλους καί καθρεφτίζεσαι.

Ζωγράφος. — "Έτσι μούρχεται νά κρύψω τὸ πρόσωπό μου σάν τὴ γυναίκα πού τὴν πιάνει μάτι γυμνή, ἐνῶ αὐτὸ εἶναι ἀκριβῶς τὸ μόνο πού δὲν ἔκρυψα· εἶπα πάντα ποιὸς εἶμαι γιὰ νὰ μπορέσω νὰ πλάσω.

Κριτικός. — Διαμαρτύρομαι !

Σένα, σὲ συνεπῆρε τὸ αἶσθημα καὶ δὲν ξέρεις ὅτι μᾶς λὲς ποιὸς θάθελες νὰ εἶσαι καὶ δὲν εἶσαι· αὐτὸν ἢ προσχεδιασμένη του ἔμμονη ἰδέα, πού μᾶς ζάλισε θυμιατίζοντας ἀνάμεσό μας καὶ φοβοῦμαι ὅτι παραληροῦμε κ' οἱ τρεῖς. Μέτρο, φίλοι μου !

Τὸ κοινὸ μοιάζει μὲ τὸ «χορὸ» τῆς τραγωδίας, πού κρίνει καὶ ἐπικρίνει ὁμαδικά, χωρὶς ποτὲ νὰ ὑψώνεται στὸ μεγαλεῖο τῆς αὐτενέργειας τοῦ ἥρωα· ἡ κρίση του εἶναι πάντα τῆς μετριότητος ἢ κρίση κι' ἂν κλαίει καὶ δέρνεται καὶ παθαίνεται ἀπὸ διονυσιασμό, δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ ξεπεράσει τὴ συγκίνηση καὶ ν' ἀναπαράσῃ τὰ πάθη του ἀπολλῶνι· αὐτὸ ὅμως εἶναι ἡ αἰσθητικὴ κρίση τοῦ ἐνός.

Κι' ὁ ἐντεχνος ἀκόμη φαινομενικὸς του καθαρμὸς σθένει λίγο μετὰ τὴν παράσταση κ' ἡ ζωὴ θὰ ξανάπεφτε στὴν ἀδράνεια, βηματίζοντας στὸν τόπο, δίχως τοὺς πρωτοπόρους, τῶν ὁποίων τὸ κοινὸ καταδικάζει κάθε πρωτοτυπία.

Αἰσθητικός. — "Ὁ ἀντίξοος αὐτὸς ἄνεμος σ' ἀνοίγει τὰ φτερά· τότε πολλαπλασιάζεις τὴν γάπη σου ὅπως αὐτὸ θὰ πολλαπλασιάσει τὸ τραγοῦδι σου μετὰ μὲ χίλιους ἤχους.

"Ὅ,τι ἀποκαλεῖς μετριότητα εἶναι ἡ κρίση τοῦ καθενὸς χωριστά, ὅλοι μαζί ὅμως ἀποτελοῦνε τὴν ἰσορροπία τοῦ περιεχομένου καὶ κάθε μορφῆς τῆς ὅλης ζωῆς καὶ εἶναι ἡ ζυγαριά πού πατᾷς μὲ τὸ βᾶρος τῆς πρωτοτυπίας σου

κι' αὐτοὶ ταλαντευόμενοι, ὅσο καὶ ἂν ἀργή-
σουν, θὰ σέ καταπιοῦν ἢ θὰ σέ σηκώσουν
στὰ χέρια. Ἐκεῖ λοιπὸν ἀξιοποιεῖται
ὅτι ἐμεῖς μετὰ σὺν εἰδικοί βαθμολο-
γοῦμε.

Στὴν τωρινή μας ἀπομόνωση καὶ στὴ χλιδῇ
τοῦ ρεμβασμοῦ μας σφαλοῦμε τὴν πόρτα
αὐτὴ τοῦ κόσμου καὶ κομπορημονοῦμε πῶς
ἐμεῖς, γιὰ μᾶς καὶ ἀπὸ μᾶς, φτιάνουμε τί; τὸ
πρωτότυπο! Καὶ ποῖος ξέρει τίποτα πιδ πρω-
τότυπο στὸν κόσμον ἀπὸ τὸ δέντρο αὐτὸ τῆς
γενιᾶς μας; Καὶ νὰ σκεφθεῖς ὅτι δὲν τοῦ
εἴμαστε παρὰ τρία φυλλαράκια ποὺ φτερου-
γάμε καὶ λεγόμεστε πουλιά του· μὴν εἴμα-
στε φθινοπωρινὰ του φύλλα πιά; μὴν εἶν' τὸ
φύσημα δαιμονικό; εἶθε νὰ εἶναι θεῖο!

Ἄκου καὶ ἄκουσε : ἀνάμεσα ἀπ' τὸ χορὸ
καὶ τὸν ἥρωα τῆς τραγωδίας κρίνονται οὐ-
σιαστικά οἱ θεοί· αὐτοὶ τοὺς ἐνώνουν κι' αὐτοὶ
τοὺς χωρίζουν κυρίαρχοι.

Ζωγράφος. — Συντρίβουν τὸ ἄτομο κι' ἀπο-
μένει τὸ σύμβολο, ἢ Ἰδέα, χτυπώντας φῶς
στὰ φρένα κι' ἐνθουσιασμό στὰ στήθη· συν-
τρίβουνε λοιπὸν κι' ἐμᾶς, ποὺ τοὺς θεωρᾶμε,
καὶ γιορτάζουμε.

Ἰδια τώρα! Θωρᾶς τὸ καταθλιπτικὸ τοῦτο
μεγαλεῖο τῆς κρεμάμενης συγνεφιάς τῶν οὐ-
ρανῶν κι' ἀκοῦς τὸ περπάτημα τῶν θεῶν ποὺ
προμηνᾷ τὴ θύελλα ποὺ θάρθει νὰ ποτίσει τὴ
ζωή· κι' ὅλας ὁ ἥλιος μέσα σου γιορτάζει...

Αἰσθητικός. — Θεόρατος εἶναι ὁ τρόμος τοῦ
ὤψηλοῦ· σ' ἐκμηδενίζει πρῶτα· χάνεις τὸ
στενὸ σου ἐγώ, ὅπως τὸ χάνεις στὴ σιωπῇ
τοῦ βουνοῦ ἢ στὸ βρόντο τῆς χαρᾶς τοῦ πελά-
γου, γιὰ ν' ἀκουστεῖ ἀπὸ μέσα σου ἡ φωνὴ ποὺ
κρυφολέει, ὅτι εἶσαι ἐδῶ, δὲ χάθηκες, ἔνας,

αδύναμος όπως όλοι, αλλά και «δυνάμει» μέτοχος της θείας γιορτής κ' ἐλευθερώνεσαι.

Κριτικός. — Σὺ ὅμως χάνεις τὸ ἐγὼ σου καὶ θεωρητὴς τ' ἀστρόφεγγου οὐρανοῦ.

Αἰσθητικός. — Φεύγεις μὲ τίς κινήσεις τῶν κόσμων, ἀλλὰ ποιὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἐνοίωσε ποτὲ τὴν πλέρια τῶν φώτων ἁρμονία;

Κριτικός. — Ἐνεργεῖς, βρίσκεσαι.

Ζωγράφος. — Χαίρεσαι προπαντὸς γιατί δι-
νεσαι στὸ ἔργο σου.

Αἰσθητικός. — Καὶ βρίσκεσαι στοὺς ἄλλους, ξεφαντώνοντας ὅπως ὁ τραγωδὸς ἀνάμεσα ἀπ' ὅλα τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας καὶ σὲ κανένα χωριστά. Σὲ βρίσκει ὁ ἐνθουσιασμὸς λοιπόν, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἕνας ἐρωτικὸς δεσμὸς τοῦ καθενὸς μὲ τὸ σύνολο.

Τὶ εἶσαι ἐσύ τώρα ἀνάμεσα καὶ ὅσοι δογματίζουν πῶς ἡ τέχνη εἶναι γιὰ τὴν τέχνη καὶ τόσα ἄλλα σταματημένοι σὲ γνώσεις ξέ-
βαθες καὶ σχήματα λόγου ἐγωπαθῆ;

Ζωγράφος. — Κέντρο μιᾶς ἀκτινοβολίας, ὄργανο στὰ δάχτυλα τοῦ θεοῦ.

Κριτικός. — Μορφώνεις ὅμως τοὺς ἀνα-
βαθμοὺς καὶ μορφώνεσαι, εἰκονίζεις ἐνῶ τὸ κοινὸ συμμορφώνεται.

Αἰσθητικός. — Γιατὶ εἶναι ἀμόρφωτο, ἐκεῖ θέλεις νὰ καταλήξεις; ἀλλὰ γι' αὐτὸ δὲν εἶναι καὶ παραμορφωμένο τὴν ἱερὴ στιγμή ποὺ σκύβει νὰ πιεῖ ἀπ' τὴν πηγὴ τῆς Ζωῆς, ἀκούει μόνο τοὺς χτύπους τῆς καρδιάς του, μετὰ ση-
κώνει τὰ μάτια κ' εὐχαριστεῖ τὸ Θεό· νὰ ποιᾶν εἰκόνα βλέπει, νὰ ποιᾶν εἰκόνα πλά-
θεις. Τότε βγαίνει ἡ μαύρη πέτρα μέσα μας, αὐτὴ ποὺ δοκιμάζει τὸ χρυσάφι καὶ στέκει μπροστὰ σὲ κάθε ἀπροσδόκητο φανέρωμα ἔρ-
γου τέχνης, τοῦ παρελθόντος ἢ τοῦ μέλλον-

τος καὶ τοῦ λές· τραγούδησε καὶ θὰ σ' ἀκούσω, ὅποιο κι' ἂν εἶσαι, ἀντιχτυπώντας συμφωνικά.

Κριτικός. — Ἀπόλυτη εἶν' ἡ κριτικὴ τοῦ ὤ-
ραίου λοιπόν, μιὰ διαλογὴ τοῦ ἀσύγκριτου.

Ζωγράφος. — Θάλεγες μήπως τὸν Παρθε-
νῶνα ὠραιότερον ἀπ' τὴν Ἀγιά - Σοφιά ;

Αἰσθητικός. — Ἄν τὴν κατοχὴ αὐτῇ τοῦ
ἀπόλυτου δὲν τὴ γνῶριζες γιὰ ν' ἀγνοεῖσαι.

Κριτικός. — Αἰνίγματα μοῦ φτιάνεις ;

Αἰσθητικός. — Τότε θ' ἀκουγες κάθε ἔργο
νὰ σοῦ μαρτυράει καὶ ποῦθε ἔρχεσαι καὶ κατὰ
ποῦ πᾶς, γιατί αὐτὰ στέκουν σὰ φάραι φω-
τεινοὶ στὸ φανταχτὸ ταξίδι τοῦ ἀνθρώπου, σὲ
καμπές ἡπείρων δλάκερων. Εἶσαι ὁμως μέσα
στὸ μαγικὸ τοῦ πνεύματος καράβι ;

Κριτικός. — Δηλαδή ;

Αἰσθητικός. — Δηλαδή, ἂν ἡ τέχνη δείχνει
λουλούδια βρίσκεται καὶ σὲ κάθε λουλούδι
τῆς ζωῆς ὁμορφὴ εἶναι κ' ἡ ἐπιστήμη κι' ἡ
θρησκεία καὶ κάθε σάλεμα χαρᾶς τοῦ σώ-
ματος ἢ τοῦ πνεύματος, γιατί ἡ Ζωὴ εἶναι
μία... καὶ κάθε τῆς ἔργο ἄξιο δὲν κάνει τί-
ποτα ἄλλο παρὰ νὰ ζυπνᾷ τὴν ἐνότητα αὐτῇ,
ποῦ σφίγγεται ὅσο ἀπλώνει μέσ' ἀπὸ τ' ἄ-
πειρα μέλη τῆς.

Πρέπει λοιπόν παντοῦ ν' ἀναζητήσεις τὴν
ὁμορφιά γιὰ νὰ ἱστορήσεις τὸ ἀνιστόρητο.

Ζωγράφος. — Ἡ τέχνη ὁμως τὴ φανερώ-
νει χαράζοντας σὰ σὲ γυαλὶ μορφές διάφανες
ποῦ διαπερνάει ὁ ἥλιος τοῦ πνεύματος' φεύ-
γεις μαζί τῆς...

Αἰσθητικός. — ...μὴ ξέροντας ποῦ πᾶς,
γιατί ἡ τέχνη τελειώνει στὴ μορφὴ, τέρπει
ἀλλὰ δὲν παιδεύει κι' ἂν τὴ ρωτήσεις δὲν

Ξηγᾶ πρέπει νά τὸ θελήσεις γιὰ νά γνωρίσεις τὴν πυκνότητα τῆς διαφάνειας τῆς.

Κριτικός. — Οἱ πολλοὶ τὴν ἀποδέχονται εὐκολὰ γιατί διάφορο δὲν ἔχουν.

Ζωγράφος. — Ὅλους ὅμως τοὺς καρδιοχτυπᾷ κι' ἀποθεώνονται κ' εἶν' τὸ τραγοῦδι τῆς «σκοπός», ὅπως λέει ὁ λαός.

Αἰσθητικός. — Ἀλλά, προκειμένου νά σκοπέψεις κατὰ τὸ Θεό, σὺ πρῶτος ἀγιάζεις τὰ μέσα καὶ δείχνεις τὰ σημαντικὰ μ' ἀσήμαντα τεχνάσματα. Καὶ τὸ χειρότερο, βλέπεις τὰ πάθη σου καὶ τὸ θεῖο μηχανισμό τους στὸ θέατρο τῆς ἴδιας σου τῆς φαντασίας καὶ μελετώντας τὸ ρόλο σου γιὰ νά μαγέψεις ἔντεχνα καταντᾷς σὰν τὸν ἡθοποιό, πού ὅταν βγαίνει στὴ σκηνή, μιμεῖται ψεύτικα σχεδὸν τοὺς γόους καὶ τὸ κλάμα καὶ βάφεται μὲ χρώμα ἀντὶς μὲ αἷμα· κρύβεις λοιπὸν τὴν κρίση πού περνᾷς γιὰ νά τὴν ἐπιδείξεις, τὴ φωνάζεις...

Ζωγράφος. — Τὴν τραγουδάω...

Αἰσθητικός. — ὦ σειρῆνα τῶν ναυαγῶν τῆς ζωῆς· σὲ σαγηνεύει τὸ ἄκουσμά σου, λές περισσότερα ἀπ' ὅσα πρέπει ἢ καὶ λιγώτερα ἀρκεῖ νά θέλξεις καὶ μὲ τὴ σιωπή. Τὴ μεγάλη σιωπὴ ὅμως πού φυτρώνουν κι' ἀνθίζουν ὅλα μέσα σου τὴ σθένεις! Ἐκεῖ θ' ἄκουγες τὸ λόγο σου νά γυρίζει πίσω τῆς νόησης φωνὴ καὶ νά σὲ πλάθει· τότε τρομάζει ὁ ἄνθρωπος τὸν ἄνθρωπο κι' ἀποφασίζει, ὅχι πιά νά συναγωνίζεται τοὺς θεοὺς γιὰ τὴ δόξα, ἀλλὰ τὸν ἑαυτό του γιὰ τὸ δέος μιᾶς νίκης πού δικαιώνεται μόνη τῆς· νά, ἡ χαρά!

Ζωγράφος. — Τῆς γνώσης...

Αἰσθητικός. — Μιὰ εἶναι ἡ χαρά· ἂν σὺ φαινομενολογῇς αἰωνιότητες, ὁ τεχνίτης ἐκεῖνος σ' ἐσωτερικὸ διάλογο μὲ τὰ φαινόμενα τοῦ

πνεύματος, θ' ἀνάπλαθε μέσα του αἰσθητὰ τὴ Δημιουργία, θὰ ὁμόρφαινε καὶ θὰ στολίζονταν ὁ κόσμος· στιγμές τότε αἰωνιότητος θὰ τοῦ μετροῦσαν τὴ ζωὴ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου.

Κριτικός. — Ποιὸς ἄπειρος ἐγωϊσμός !

Ζωγράφος. — Ἐνσάρκωσες καλλιτεχνήματα ;

Αἰσθητικός. — Ἔτσι μᾶς θέλησε ὁ Θεός ! Εἶδες πῶς οἱ ἐρμηνευτές, ἡθοποιοὶ εἶτε μουσικοί, ἐξασκοῦν περισσότερην γοητεία σὸ κοινὸ ἀπὸ τοὺς δημιουργοὺς τῶν ἔργων ; Ὁ προσωπικὸς μαγνητισμὸς τὸ θέλει γιατί ὁ ἄνθρωπος ἐπίστεψε πάντα στὸν ἄνθρωπο κι' ὄχι στὰ λόγια.

Πλάσε λοιπὸν τοὺς δύο σ' ἓναν καὶ μύριες ψυχὰς θὰ ξεκινοῦσαν νὰ πᾶνε κατ' ἀπάνω του ἐρωτιάρες, κατ' αὐτὸν πῶχει στόμα νὰ τοὺς φωτίσει ἐνῶ τὰ ἔργα σου δὲν ἔχουν στέκονται λοιπὸν βουβές καὶ τὰ κυττοῦνε μόνο !...

Κριτικός. — Γι' αὐτὸ καὶ λένε περισσότερα καὶ μὲ ὕφος· ξαναγύρισε λοιπὸν καλλίτερα στὴ σιωπὴ κι' ἄς μὴ μιλάμε γιὰ τέχνη.

Ζωγράφος. — Ἀφοῦ καὶ μιὰ μόνη λέξη ποὺ θὰ ξεστόμιζες εἶναι κι' ὅλας τέχνη.

Αἰσθητικός. — Ἡ σιωπὴ εἶν' ἡ μεγάλη φωνή· ἐκεῖ ἀκούγεται τὸ τραγούδι τοῦ Θεοῦ. Αὕτῃ ἐγέννησε ὅλα τὰ μεγάλα ἔργα καὶ μπροστά τους σὺ πρῶτος σωπαίνεις· στὸν πόρο τῆς συγκεντρῶνεσαι καὶ ἀρχίζεις νὰ κατέχεις ὅ,τι ἔχεις καὶ τότε χαράζει ὁ λόγος σου ὅπως ἡ πλάση τὴν αὐγὴ μέσ' ἀπ' τὴ σιγαλιά τῆς νύχτας.

Κριτικός. — Ἡ καὶ περνᾷς σὸ θάνατο δὲν σοῦ λείπει ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος τῶν παρυστάσεων.

Αισθητικός. — Θάκραζες μήπως μπροστά στην πύλη τοῦ Ἑλίου τοὺς ἐμπνευσμένους ἐκείνους ποὺ βηματίζουν ἀκόμα σὰν Ἰδέες ζωντανὲς ἀνάμεσό μας κ' ἡ προσωπογραφία τους γράφεται φλεγόμενη στὴ μνήμη τῶν πολλῶν; Αὐτοὺς ποὺ δὲν ἔβασαν, δὲ σκάλισαν, μήτε κ' ἔγραψαν συχνά, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐσωτερικότερη φωνὴ τοῦ ὠραίου — τὸ λόγο — τεχνούργησαν ἐμψυχώνοντας τοὺς ζωντανούς.

Μέσ' ἀπ' τῆς σιωπῆς τὸν πόρο — γιὰτὶ ἐσώπασαν αὐτοὶ σὰν ἄτομα κι' ἐμίλησε ὁ Θεὸς γι' αὐτοὺς — περάσανε στὸ φῶς, ποὺ σὰν καμπάνα τοὺς χτύπησε τὸ νοῦ καὶ πλήμμουρα παλμῶν ἐξύπνησε τὴ σφαῖρα καὶ εἶδαν: μύριες μορφές νὰ φανερώσουν τὸ ἀφανές.

Κριτικός. — Γιὰ θάνατο ἢ γιὰ ζωὴ μιλάς ;

Αισθητικός. — Ἄλλοι περνοῦν καὶ δὲν ξαναγυρνοῦν — σὰν λείπει τοῦ ἔρωτα ἢ θεῖα δίψα — καὶ γι' αὐτοὺς σωπαίνουν ὅλοι στοὺς αἰῶνες· αὕτῃ εἶναι ἡ μεγάλη σιωπὴ κ' ἔχει φαρδειὰ τὴν πύλη.

Κριτικός. — Ἀκούω ἀκόμη τοὺς τεχνίτες τοῦ Βυζαντίου νὰ τραγουδᾶνε τὸ θεὸ μὲ χρώματα καὶ φῶτα· δὲ βουθάθηκαν μέσ' στ' ἄγραφα κ' ἔτσι κάτι ἔμεινε γιὰ μᾶς...

Αισθητικός. — Καὶ τ' ἄγραφα ἀναπλάθονται πεντάμορφα ὅπως τὸ λαϊκὸ τραγοῦδι, γιὰτὶ γράφονται στὴ μνήμη· αὕτῃ εἶν' ἡ τεχνίτρα τῆς ἰδίας σου τῆς ὁμορφιάς, ὅταν ξέρεις νὰ θυμᾶσαι φτερώνοντας τὰ θεῖα. Μέσα της προβάλλει ἡ κάθε χάρις πρὶν τὴ ρίζεις στὸ χαρτί κι' ὅταν διαθάζεται ξεχνᾶς τὸ σχῆμα της καὶ σ' ἀπομένει ἡ ἀνάμνηση ἀτέρμονη γιὰ κάποιον τρόπο μαγικόν, ποὺ ὅταν σὲ κατέχει καὶ δημιουργεῖς, ξεχνᾶς τὰ πάντα γύρω σου γιὰ νὰ ξεφαντώσουν ὅλα πάλι μέσ' ἀπὸ τὴ μνήμη.

Ξεδίπλωσε τώρα τις αιώνιότητες αυτές στο χρόνο και θάβλεπε ωραία όλα τὰ ὅσα ἔγραψεν Ἐκεῖνος ζωντανὰ καὶ τίποτα δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τ' ἀντικαταστήσει, ἀρκεῖ κάθε φορὰ νὰ συντονίζεσαι μὲ τὸν ἀληθινὸ τους παλμὸ καὶ τῆς Ζωῆς τὴ χάρη νὰ ξεπερνάει τις πρόσκαιρες μορφές γιὰ νὰ ὑπνήσει ἡ ὑπαρξή· γιατί ὅπου τελειώνει κάτι ἀρχίζει καὶ νὰ ζεῖ.

Κριτικός. — Ποῦ ἀφίνεσαι ζωγράφε μου μαζί του; Στὴ μαγικὴ τοῦ ἀπομόνωση μεθ᾽, ἀφαίρει, ζαλίζεται, ταχυδακτυλουργεῖ μὲ τὴ σκέψη, θέλοντας νὰ μᾶς πείσει πὼς ὅλα εἶναι ὁμορφα... κατὰ νοῦ. Ἐγὼ ὅμως κρίνω, δὲν κρίνομαι μὲ τὸ γλυκὸ σκοπὸ νὰ δικαιωθῶ. Βλέπω καὶ τ' ἄσκημα νὰ ξαναγίνονται ἀκατάπαυστα ἴδια καὶ νὰ φωνάζουνε. Ἡ καθαρὴ τέχνη τῆς σοφίας τοῦ θάφερνε κάτω ἀπ' τὸ κοντύλι σου ὅλες τις ἀκάθαρτες ὕψεις καὶ ἀπόψεις τῆς ζωῆς καὶ ἡ διαλογή, ποῖναι τὸ μυστικὸ τῆς τέχνης σου, θᾶσθενε μέσ' ἀπ' τὴ σοφιστικὴ ἰσοπέδωση κάθε ἀξίας.

Ζωγράφος. — Φοβᾶμαι κ' ἐγὼ ὅτι τὸ ἐλεύθερο αἶσθημα τοῦ ωραίου θὰ ἐλευθερίαζε ἢ θὰ κούρνιαζε μὴ ξέροντας ἀπὸ ποῦ ν' ἀρχίσει.

Κριτικός. — Τοῦτο εἶναι τὸ δράμα κάθε παρακμῆς: τὰ νεφελώματα τῆς σκέψης τῶν αἰσθητικῶν σπινιάζουν τ' ἀχιθοβόλημα τῆς τέχνης, γιατί ἡ τέχνη δὲν εἶναι μῆτε γνώση μῆτε ἀγαθότης κ' ἡ ἀλήθεια... μέσ' ἀπ' τὰ φῶτα καὶ τοὺς ἴσκιους τῆς δοξάζεται.

Αἰσθητικός. — Ἡ ντροπὴ καὶ ἡ δίκη παραστέκουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ γέννας κ' ὅ,τι γίνεται γύρω μας εἶναι γιατί γίνεται μέσα μας.

Σὺ ὅμως, κρίνεις γιὰ νὰ μὴν κριθεῖς, διαλέγεις γιὰ νὰ συλλέξεις καὶ ὄχι γιὰ νὰ μεθέξεις· αἰσθητικὸς παρατηρητὴς — ὅπως πι-

στεύεσαι — ἐστέρεψες τὰ πάθη σου, αὐτὰ ποὺ σὲ φιλιώνουν μὲ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ δὲν τὰ μεταγγίζεις. Στέκεις λοιπὸν ἀνάμεσα, ἄδειος καὶ βαρὺς, δὲν ἀμφιβάλλεις γιατίι μῆτε κατὰ τὸ φῶς φτερώνεις μῆτε βυθᾶς κατὰ τὸ σκότος, ἀλλὰ κάνεις αὐτὸν ν' ἀμφιβάλλει, ποὺ κι' ἂν δὲν ξέρει γιατίι τολμάει, τολμάει ὅμως κ' οἱ θεοὶ τὸν ἀνταμοιβοῦν.

Δεῖξε μου τότε τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ θὰ περνοῦσε ἄδοξο κάτω ἀπ' τὸ κοντύλι του; Ὁ ζητιᾶνος, ὁ τυφλός, ὁ βοῦρκος, τὸ σφαχτό, ὁ νεκρὸς ποὺ ἀποσυντίθεται καὶ τὸν συνθέτει μὲ τῆς ὥχρας τῇ γιορτῇ, λύνοντας τὴν ψυχὴ του γιὰ ν' ἀνεβεῖ στὸν οὐρανό;

Πίστεψε λοιπὸν καὶ σὺ κι' ἄς τρίξεις σὰν τὴ φλόγα, θᾶχες τότε ἕνα λόγον ὑπαρξῆς· στὴ λάμψη τοῦ παραβάτη ἄγγελου χαρίζεται κ' ἡ τέχνη καὶ θὰ σὲ δικαίῳνε ὡς φαινόμενο καλλιτεχνικὸ τοῦλάχιστο. Σὺ, ζωγράφε μου, θὰ τὸν πατοῦσες μὲ τὴ φτέρνα τοῦ Κριτῆ στὸν πίνακα τῆς Κρίσης.

Κάμε λοιπὸν τὴν τέχνη σου σαῖτα φωτὸς ἢ σαῖτα φωτιᾶς γιατίι σὲ ὅλους ἐδόθηκε ἡ δύναμη, ἀλλὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πῶς τὴ χειρίζονται. Ὁ καλλιτέχνης δὲν εἶναι ποτὲ ἐλεύθερος φιλόσοφος καὶ τὴ ρίχνει κεραυνὸ στὴν ὕλη γιὰ νὰ φέξει, σὺ σύντριψέ τὴν μέσα σου νὰ λάμψεις.

ᾠ, μὲ τὰ φτερά κατὰ τὸν ἥλιο ἢ πλάση ὀλογελάει κι' ὅλα γιορτάζουν!

Κριτικός. — Εἶσαι αἰσιόδοξος καὶ γιὰ τοὺς νεκροὺς ἀκόμη.

Αἰσθητικός. — Ξύπνα σὺ τὴν ἀπαισιοδοξία σου θέμα τῆς ὅλης Ζωῆς, θᾶχες τότε καὶ γιὰ τὸ θάνατο μιὰ γνώμη εἴτε ἕνα τραγούδι· θάνοιγες μάτια νὰ ἰδῶθεῖς καὶ θᾶθλες νὰ πείσεις καὶ νὰ συγκινήσεις κι' ἐμᾶς· νὰ ἡ αἰσθητικὴ κρίση. Ἀλλὰ σὺ δὲ χαίρεσαι, μῆτε πεν-

θείς, ...θερίζεις και ποδοπατᾷς τὸν καρπὸ !

Ζωγράφος. — Ἀντικαταστήσεις λοιπὸν θὰ εἶναι μόνον ὅ,τι κουρνιάζει ἀσάλευτο στὸ καλούπι τῆς ὕλης καὶ ἄσκημα μόνον τ'ἀποτυχημένα ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, τὰ κατασκευάσματα τῆς λογικῆς, αὐτῆς ποὺ ἀποσυνθέτει ἐνῶ ὑπερφηφανεύεται ὅτι χτίζει τὸν κόσμον.

Στὸ στειρό περιεχόμενο τῆς ψυχῆς τὸ χέρι τοῦ τεχνίτη σπάει τὸ μάρμαρο καὶ κάθε ἀνεπάντεχο φῶς ποὺ τοῦ χαρίζεται τὸ σβένει.

Αἰσθητικός. — Ἀποστόμωσε τὴν ὁρολογία, μαντικό μου πουλί, μὴ καὶ τυφλώσουμε ὅ,τι θέλουμε νὰ φωτίσουμε καὶ ἄφησε τὸν καθέναν ν' ἀναθεματίζει τὴν ἀσκήμια μέσα του, ἢ κάθε φορά... ὅπου τὴν εὕρει.

Πάντα, ὅ,τι δὲν εἶναι σοφὸ ψεύδεται — δὲν εἶναι σύμβολο μήτε Ἰδέα — καὶ ἡ ἀτομικὴ ἔπαρση σκίζει πληγὴ στὴ σφαῖρα τοῦ κόσμου — κ' εἶναι πτώση — ἐνῶ σὺ φτερώνεις μέσ' ἀπὸ 'να κοχύλι καὶ βουίζει ἡ μουσικὴ του. Τὸ καθολικόν, στεγνὸ καὶ ἀνούσιο, μπορεῖ νὰ εἶναι ἐξ ἴσου βάρβαρο καὶ ἄσκημο ὅπως τὸ στενὰ ἀτομικόν· ἡ τέχνη μουσουργεῖ ἀνάμεσα, γιατί μουσουργεῖ τὴ Ζωή, κ' ἀναθοσβένει ὁ θεῖος παλμός.

Ξύπνα λοιπὸν τὸ κάθε σχῆμα γιατί, τολμάω νὰ εἰπῶ, σὲ ὅλα βρίσκεται ἡ ἀσκήμια κ' ἡ ὁμορφιά εἶν' ἀντάμα, ἀφοῦ καὶ κάθε σύλληψη ποὺ κατεβάζεις νὰ ἰδωθεῖ τὴν ὑποβιβάσεις ἂν δὲν ἀφήσεις νὰ σ' ἀνεβάσει ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἐκεῖ ποὺ ὅλα δείχνουνε σὰ χάος γύρω της κ' αἰωρεῖσαι μαζί της στὸ κενό.

Ζωγράφος. — Γεφύρωσε λοιπὸν τοῦ διχασμοῦ τίς ὅχτες· νᾶμαστε στὸ νόημα τῆς ἀσκήμιας.

Αἰσθητικός. — Δὲ θὰ μπορέσεις ποτὲ νὰ κρίνεις τὸ χάος παρὰ φανερώνοντας τὸ ἄστρο

τῆς ὁμορφιάς. Δὲν ξαναγίνεται τίποτα ἀπὸ κομμάτια, μήτε διορθώνεται τὸ ἄσκημο.

Ζωγράφος. — Τότε ;

Αἰσθητικός. — Τῆς ψυχῆς ἡ κρίσις εἶναι ποὺ γιατροπορεῖ τοὺς θνητούς· κι' εἶν' ἡ κραυγὴ τοῦ πόνου κραυγὴ τῆς ἰδίας σου τῆς ἀσκήμιας, ποὺ ὅταν τὴ στρίψεις σὲ τραγούδι ξυπνάει τὸ τρομερώτερο θέαμα μπροστά σου !

Κριτικός. — Ποιό ;

Αἰσθητικός. — Ἕνα ὥραϊο ἀληθινὸ ἔργο τέχνης !

Στ' ἄγριο βλέμμα του θ' ἀντρεῖνευες μαντεύοντας ποῦ μπορεῖ νὰ φτάσει ὁ ἄνθρωπος ὅταν φωτίσει τὴν ἀσκήμια ποὺ ἀπόδωσε στὰ πλάσματα, ἀφοῦ αὐτὸς εἶναι κι' ὁ μόνος ποὺ ψάχνει γιὰ τὴν ὁμορφιά· στὴν ἀποκάλυψη τῆς ἔμπνευσης ὀρχεῖται ἡ φλόγα τῆς ψυχῆς νὰ καθαρθεῖ ποὺ μὲ τὴν κάπνια της ἐμαύριζε τὴν πλάση.

Ξάφνου τότε ὁ ἄνθρωπος, ἐκεῖ ποὺ γκρεμίζονταν στὸ χάος, ξυπνᾷ καὶ ἀναγεννιέται σὰ σύγνεφο νεροῦ θυμιατίζοντας ἀπὸ τὰ βράχια κ' ἡ προσευχὴ του ξεθάβει θνητούς καὶ θεούς.

Ζωγράφος. — Ὁ ἀσχημάτιστος, ἐκεῖνος πῶχει τὴν ἀσκήμια μέσα του, ἐκεῖνος καὶ τὴ βλέπει

Αἰσθητικός. — Σ' ὅποιον ἀποκαλύφθηκε τὸ ὥραϊο δείχνει κ' ἡ φύση πρόσωπο καὶ τὸν ματιάζουν ἐρωτημένα καὶ τὰ βλέμματα μικρῶν παιδιῶν, μεγάλα, βελούδινα, σοφά, αὐτὰ βλέπουν πρῶτα!...

Ζωγράφος. — Μᾶς ἔκρινες !

Νοιώθω τὸ λάμπος τῶν ὁμματιῶν σου νὰ μὲ καίει· δὲν ξέρω ἂν εἶμαι ἀκόμη ἐγώ.

Ἄν ἡ τέχνη τραγούδησε τὴν ἀσκήμια, μὴ καὶ δικαιοθεῖ γιὰ τὴν ἀνταρσία της πρὸς τὴ

θεία τέχνη, σὺ ἀνέβασες τὴν τραγωδία τῆς δύναμης ποὺ συντρίβεται στὴν ὥρια ψυχὴ κι' αὐτὴ λυτρώνεται παντοδύναμη· πετούμενη τότε κορφολογαίει εὐωδιᾶς κι' ἀπ' τὴν ἀρμονικὴν ἀνάμιξη ὁσμῶν δυσαρμονίας.

Αἰσθητικός. — Ὅσο ἡ αἰσθητικὴ σου εἶναι δυναμικὴ καὶ ὄχι στατική, βλέπεις νὰ γίνεσαι λουλούδι, πέτρα, πουλὶ κι' ἀπ' τὸ σκουληκι νὰ φτερώνεις πεταλοῦδα γιὰ νὰ πεθάνεις στὸν ἔρωτα μὲ τὸ χρυσὸ χνούδι στὰ φτερά σου...

Ἔργο ἀγάπης εἶναι ὅλα !

Κριτικός. — Ξεσκίζει ἡ φιλοσοφικὴ σου ἀστραπὴ σὰ χρησμός.

Ζωγράφος. — Τὸ πᾶν τραγοῦδια τὰ πουλιὰ κ' οἱ οὐρανοὶ βροντοῦνε· ἄκου καὶ σῶπα!..

.....

Αἰσθητικός. — Πόση ἀσάφεια στὰ νέφη τῶν παθῶν καὶ ποιὸς πλοῦτος σοφίας. Τρομάζουν οἱ βρόντοι τοὺς λογισμοὺς, καὶ μιὰ καταλύτρα λάμψη μηνάει, ποὺ φοβίζει, σὰν νὰ ἐπρόκειτο νὰ νεκρώσει τὴ ζωὴ, αὐτὴ ποὺ ξέρει νὰ καίγεται ἀνήμερη, κάτω ἀπὸ νὰ σάβανο λάμπους.

ᾤω φῶς φλογερὸ καὶ φῶς παγερὸ τῆς ἀλήθειας.

Κριτικός. — Ποιητικώτατη ἀποστροφή, ἀκατάληπτη ὅμως.

Αἰσθητικός. — Διὰ γαίαν εἶν' ἡ ὁμορφιά, ἀλλὰ σαφές εἶναι μόνον ἐκεῖνο ποὺ εἶναι τόσο σοφὸ ὥστε νὰ γνωρίζει τὴν ἀσάφειά του. Πῶς ἄλλοιῶς θὰ ξυπνήσει στὴν πράξη; Ἀσάφεια τῆς ζωῆς ἀπὸ δῶ, σαφήνεια ἀπὸ κεῖ τοῦ τί μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος ὅταν τολμήσει νὰ δημιουργήσει.

Κριτικός. — Τί ;

Αισθητικός. — Τὸ πᾶν !

Ζωγράφος. — ... Ἐχοντας τὴ γοητεία ἑνὸς φτεροπαλμοῦ ποὺ σηκώνει καὶ ἀπλώνει τὸ σῶμα στὸν αἰθέρα κ' ἐκεῖ ζυγίζεται ἀσάλευτο σὰν τὸ χρυσαπτό. Σώζεται κάτι ποὺ δὲ θάξερε ἂν θὰ χαθεῖ μὲ ἀκρίβεια καταπληκτικὴ. Μαντεύεται, ... ὅπως ὅταν τὸ ἀπλώνω στὸ τελλάρο μου.

Κριτικός. — Μαντεύεται, τί;

Αισθητικός. — Νά! τὸ ἀπίθανο γίνεται πιθανόν, κ' ἐκεῖ φαίνεται τὸ δέσιμό του καὶ ὁ αἰθέρας. Τότε γοητεύει τὰ μάτια, γιατί ἡ ψυχὴ χαρίζεται ἔμφυτα στὶς ὥραιες κινήσεις ποὺ παίζουν τὴ ζωὴ.

Γι' αὐτὸ καὶ ἡ φύση ἔχει στιγμὲς ποὺ δεῖχνει ἔργα τέχνης ἀφθαστά. Ὀνειροζοῦμε τότε φανερά ὅπως στὴν τέχνη.

Κριτικός. — Νὰ γοητεύει τὸ ὄνειρο, ἢ τὸ μάντεμά του; πῶς γίνεται πάλι ἓνα ὄνειρο ποὺ πραγματοποιεῖται νὰ μὴ χάνει τὴ γοητεία του, ἂν μάλιστα ἀκριβολογεῖ ὅταν ἐξηγεῖται; ἢ μήπως γι' αὐτὸ ὑπάρχει ἡ «ποιητικὴ ἄδεια»;...

Αισθητικός. — Τὸ ἔργο τῆς τέχνης δὲν εἶναι ἓνα ἀτομικὸ νυχτιᾶς ὄνειρο, ἀλλὰ ὄνειρο καθολικὸ καὶ φωτισμένο.

Δὲ μεταχειρίζεται σύμβολα καὶ εἰκόνες προσωπικὲς τοῦ ὀνειρευομένου, ἀλλὰ καθολικὲς ὅπως τὰ λουλούδια, τοὺς ἄκανθους σὰ κιονόκρανα, ἢ γεωμετρικὰ σχήματα σαφῆ καὶ ἀξιωματικά. Ἐχει λογικὴ δράση καὶ συναρμογὴ εἰκόνων, γι' αὐτὸ καὶ μαντεύεται καὶ πραγματοποιεῖται συνεχῶς μὲ ὅλους καὶ γιὰ ὅλους. Ἐπαληθεύει ἔτσι τὸ ὅτι μαρτυράει, καὶ πάντα θὰ ξαναυρίσκεις στὸ ἴδιο κάτι νέο. Μαζί του δὲ σταματᾷς πούθενά, κινεῖσαι μαγεμένος ἀπ' τὸ σύνολο καὶ στὸ τέρμα ἀγκα-

λιάξεις τὸ σύνολο σὰν ἰδέα ποὺ σὲ χτυπάει
ξαφνικὰ καὶ ξυπνάς.

Ὁ πλοῦτος αὐτὸς δὲν εἶναι πληθωρισμοῦ
ἀνακρίβεια, ἀλλὰ ἀκρίβειας ἐντάση ἀσφαλῆ,
στὴ σειρὰ τῆς προόδου τῶν συναισθημάτων
καὶ τῶν εἰκόνων ποὺ παρουσιάζει, τόση καὶ
τέτοια, ὥστε νὰ ἐπιθεβαιώνεται ἀπὸ ὅλους
μας. Γι' αὐτὸ καὶ τονίζει δίχως περιττολο-
γίες τὴ μυστικὴ οὐσία τοῦ κόσμου καὶ ἀκρι-
βολογεῖ οὐσιαστικὰ μόνον ἡ ποίηση.

Ζωγράφος. — Ἄν ἔχει τὴν «ποιητικὴ ἄ-
δεια», τὴν ἔχει γιὰ νὰ μὴ λογοκρατεῖται καὶ
ὄχι γιὰ νὰ παραληρεῖ πελαγοδρομοῦσα.

Αἰσθητικός. — Ἄλλὰ, ἐνῶ στὸ ἀτομικὸ δ-
νειρο ἡ ἐκπληξη ποὺ ἀπομένει μετὰ ἀφορᾶ
μᾶλλον τὸ μυστικὸν κόσμον τοῦ ὑποσυνείδητου
ποὺ κρυφοφανερώνεται, στῆς τέχνης τὸ ἔργο
ἀπομένει ὁ θαυμασμός ἀτέρμονος καὶ ζωη-
ρότερος γιὰ τὴν ὄνειρικὴν εἰκόνα, ποὺ δια-
θάζεται ἀπ' ὅλους.

Ἀπαντοῦν δηλαδὴ οἱ θεατὲς στὸν τεχνίτη:
πραγματικὰ εἶναι τόσο φανερό τ' ὄνειρό σου,
ὥστε ἔτσι εἶναι, ὅπως τὸ δείχνεις! Δὲν τὸ
ἀναλύουν καὶ γι' αὐτὸ χάνεται τὸ μυστικόν, θὰ
ἔλεγα, τῆς ὁμορφιάς· ἐκτὸς ἐάν...

Κριτικός. — Ἐάν...;

Αἰσθητικός. — Σὺ κάνεις ὄνειρά σου ὅλα
τὰ ἔργα τῆς τέχνης, καὶ γίνεις ἐξηγητῆς
των, πλουτίζοντας τὴ γνώση μας μὲ πείρα
γιὰ τὶς βεβαιότητες τῆς μυστικῆς μας συνεί-
δησης. Οἱ ἀνοιχτομάτες τοῦ κόσμου ἔφτασαν
μέχρι προφητείας, ἐξηγώντας τὰ φωτεινὰ
ὄνειρά τους.

Κριτικός. — Νὰ γίνῃ ἡ κριτικὴ μου λοιπὸν
μιὰ ἐπιστήμη τοῦ ἀπίθανου;

Ζωγράφος. — Ἡ ἐπιστήμη ἄλλως τε προ-
βλέπει· δὲ βλέπει καλλιτεχνικά.

Αισθητικός. — Μήπως μπορείς νά βλέπεις ἂν δὲν προβλέπεις, ἢ μήπως οἱ τέχνες εἶναι ἄμοιρες ἐπιστήμης καὶ ἀντίστροφαι, ἀφοῦ τὸ περιεχόμενό τους μὲ τὴν ἐπιστήμην τῶν ἐπιστημῶν, τὴ φιλοσοφίαν, τὸ ζυγίζουν;

Οἱ θνητοὶ θὰ στέκουν πάντα ν' ἀφογκραστοῦν καὶ χρησμοὺς ποὺ δὲν τοὺς ἀφοροῦν προσωπικά. "Ἐτσι μόνον ξεχνοῦν τὸν ἑαυτό τους στὸ γένος καὶ πλέκουν αὐτὸ μὲ τὸ ἄγνωστο, ὅπου θὰ τολμήσει τὸ δέσιμό του σύγκορμος. "Ἀν θέλεις νά μὴ ξεχνοῦν τὸ ἐγὼ τους στὴν ἄγνοια ἢ στὰ παγανά ὁράματα, τότε ἄκουσέ με:

Στὸ στερέωμα τοῦ τεχνίτη — ὅπως τώρα στὸν οὐρανὸ — χτυπιῶνται σύγνεφα πυθικὰ μῆς ἀνάσας τῶν παθῶν καὶ ἡ σκέψη τοῦ φλόγα ἀναμεσίς, φιλτράρει ἀπὸ τῶν λογισμῶν τὸ φράγμα λόγια μαντικά. Σὺ τώρα, πάρε τὰ πολυχρώμα αὐτὰ πετούμενα, σὰ μαῦρος γερανὸς στὰ φτερά σου, καὶ σκόρπισέ τα λευκὰ στοὺς θεατὲς ποὺ ἀναθλέπουν. Χρησιμοδότησε ὅτι τ' ὄνειρο τῆς ζωῆς θὰ ἀληθεύει, ἀφοῦ ἀληθεύει συνεχῶς μὲ τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Ὁδήγησε τοὺς ἀμύητους στὸ φῶς τῆς μόνης ἀλήθειας· σὺ εἶσαι τὸ μέτρο της καὶ ὁ λόγος τῆς τέχνης.

Κριτικός. — Ὁ τεχνίτης ἔχει μίαν ἄλλην ἀλήθειαν;

Αἰσθητικός. — Ὁ τεχνίτης, μᾶς λέει πῶς δὲν εἶναι ἡ ζωὴ ἢ καὶ πῶς θάπρεπε νὰ εἶναι. Δένει τὸ χρυσάφι καὶ πάντα τὸ κυττάει πᾶνω σ' ἓνα φόντο, ἢ ρίχνει τὸ ἔργο του σὰν κηλίδα στὸν ἥλιο γιὰ νὰ δείξει λαμπρότερος.

Σὺ, φύσηξε τὸ πέπλο αὐτὸ ποὺ ἱσικιάζει τὴν τέχνη, ὥστε νά γίνει τὸ ἔργο της γιὰ ὅλους, ἔργο καθαρμοῦ καὶ ὄχι διαστροφῆς, μὴ τυχὸν καὶ ὁ φιλόσοφος ἂν ποτὲ ἀρθρώσει τὴν πολι-

τεία του, αφήσει τὸ φίλο μας τὸ ζωγράφο ἀπ' ἔξω. Δεῖξε ὅτι τὸ χρυσάφι εἶναι στὴν ψυχὴ μας καὶ ὄχι στὶς μορφές τῆς τέχνης ποὺ δὲν ἀντανεκλοῦν παρὰ τὴ λάμψη του.

Κριτικός. — Μά, καὶ ἡ φιλοσοφία ἀκόμη, ὅπως μαρτυράει ἡ ἱστορία της, κινεῖται ἀνάμεσα ἀπὸ ρεαλισμὸ καὶ ἰδανισμὸ' ἐπηρεάζει ἔτσι καὶ τὴν τέχνη καὶ μένα. Θέλεις τώρα ἐγὼ νὰ εἶμαι ἔξω χρόνου κρίνοντας;

Αἰσθητικός. — Πάντα ὁμως ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἀγαθὴ ἐμπνοὴ νὰ ἐξηγήσει τὸ θαῦμα τῆς ζωῆς, ἄσχετα ἀπ' τὸ σύστημα ποὺ θὰ καταλήξει. Ὅταν συστηματοποιεῖται καλλιτεχνεῖ καὶ αὐτὴ καὶ ψεύδεται, ἔστω καὶ «ὡς δεῖ», ὅπως ὁ καλλιτέχνης.

Ἡ βαθειὰ της ὁμως ἀνάσα εἶναι πάντα σύγχρονη καὶ ὅπουδῆποτε.

Κριτικός. — Θέλεις λοιπὸν νὰ μὴν ἔχω σύστημα, ἀλλὰ τότε οὔτε καὶ μέτρο φυσικά;

Αἰσθητικός. — Ἐπάσκισα τόσην ὥρα νὰ χτυπήσω τὸ φιλοσοφικὸ μας παλμό, ὄχι βέβαια γιὰ νὰ μείνει καὶ ἀκατέργαστος. Κάθε μεγάλος καλλιτέχνης ἔχει καὶ μιὰ κοσμοθεωρίαν, γιὰτὶ αὐτὴ συγκεντρώνει καὶ ἀποκεντρώνει τὴ σκέψη, πλαταίνει τὰ στήθια τοῦ ἀνθρώπου νοῦ, ὥστε εἰσπνέοντας εὐωδιὰ ἀπὸ τὸ κάθε τι νὰ ἐκπνέει φῶς.

Ἀλλὰ, τὴ γυμναστικὴν αὐτὴ, τὸ σκάλισμα, τὸ μέτρομα, τὴν ταξινομήσῃ τοῦ λόγου, γιὰ νὰ αἰσθάνεσαι βαθύτερα ὅσο νοεῖς καὶ ψηλότερα... σὺ ὁ ἕνας!, δὲν μπορεῖ νὰ τὴν κάμει ὁ καθένας. Αὐτοὶ ζυγίζουν στοὺς ὤμους των τὸ βάρος τῆς σκέψεως καὶ συγκρούονται μὲ τὶς πραγματικότητες ποὺ δημιουργεῖ, γι' αὐτὸ καὶ τὸ μέτρο σου πρέπει νὰ εἶναι παλμὸς ἰσορροπίας καὶ ἀνάτασης κάθε φορά.

Γι' αὐτὸ καὶ χρειάζεσαι, κριτικὲ τῆς κρίσης αὐτῆς τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἱερέας τοῦ Ἀπόλλωνα, χρησιμοδότησε μὲ λόγον καὶ μέτρο. Λόξευε σὰν κι' αὐτὸν γιὰ νὰ ὠφελεῖς, ὅπως λοξεύει τὸ νερό, ποὺ βγαίνει ἀπ' τὴν πηγὴ γιὰ νὰ ποτίσει. Κύτταξε ἀπὸ ψηλά: τὰ δάχτυλά του λὲς βαστάζουνε τὴ γῆς.

Κριτικός. — Ἄν δὲ στέρεψε τὸ λάλημα αὐτῆς τῆς πηγῆς ἀπὸ τὰ ἐντεχνα λοξέματα.

Αἰσθητικός. — Κι' ἂν στέρεψε ἐδῶ, ἡ πηγὴ ἀνάθρυσε μυριόστομη κελαϊδίστρα πανταχοῦ κι' ὁ θεὸς τῆς με' ὀλύμπια γαλήνη ἐπῆρε τὸ τραγικὸ στρατὶ κάθε γνώσης... γιὰ ν' ἀληθέψει.

Ζωγράφος. — Μ' ἐχτύπησαν οἱ πρῶτες σταγόνες τῆς βροχῆς καὶ ξεκινῶ...

Κριτικός. — Ἴσως προφτάσω καὶ γὼ νὰ μεταφέρω τὴ φλόγα ποὺ μᾶς ἀναψες... ἄσβεστη!

Αἰσθητικός. — Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀπολογία σου!

Γι' αὐτὸ καὶ φτάνει κανεὶς ὡς ἐκεῖ ποὺ αἰσθάνεται.

Ζωγράφος. — Κάθε βαθὺ αἶσθημα θὰμποροῦσε νὰ εἶναι ὠραίο.

Αἰσθητικός. — Καὶ νὰ τὸ ὑποβάλεις ὅταν πνευματοποιηθεῖ.

Σπέρνει τότε ἡ χαρραγὴ σου ρόδα, καὶ ὁ ἥλιος βγαίνει...

Ζωγράφος. — Καὶ ζεῖς τὸ καρδιοχτύπι κάποιου ξυπνημοῦ ἕνα πρωτὶ π' ἀνθεῖ ἀνεπάντεχα πεντάφεγγος ὁ κόσμος!

Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΥΚΛΟΥ

Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΥΚΛΟΥ

«Τὸ γὰρ καλὸν ἐν μεγέθει καὶ τάξει ἐστί».

Ἀριστοτέλης (Ποιητική)

Αἰσθητικός. — Ἀνοίγει ὁ κύκλος μας κι' ἀνοίγει ἓνα λουλούδι τῆς ζωῆς.

Ποιητής. — Ἐδιάβαζες ;

Αἰσθητικός. — Τὰ βιβλία, φίλε μου, καὶ τ' ἀθάνατα ἀκόμη, εἶναι τὰ πατήματα τῆς σκέψης μόνον· με' τόσες τώρα ἀνάσες ἐλπίζω νὰ ξεφυλλίσουμε τὸ ζωντανὸ βιβλίον τοῦ κόσμου.

Ἀρχιτέκτων. — Στὸν κόσμο περιδιαβάζει ἡ σκέψη ὅλων μας· ἐνῶ σεῖς ὅμως φτερώνετε σὲ φαντασίες κι' ὁράματα, ὀρχούμενοι ἄνω στὴ χλόη του, ἐμεῖς ξεριζώνουμε τ' ἀγκάθια του.

Αἰσθητικός. — Εἴστε λοιπὸν προνομιῦχοι.

Ἀρχιτέκτων. — Ἀστειεύεσαι ;· Για' πές μου ποῖος ὑποχρεώνει τὸ μουσικὸ μας νὰ συνθέσει ἢ τὸν ποιητὴ μας νὰ στιχουργήσῃ γιὰ νὰ σώσῃ ὠρισμένες ἀνάγκες τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου ;

Ἐμεῖς ὅμως πρέπει ν' ἀγωνιστοῦμε με' τὴν ζωὴ, νὰ τὴν δαμάσουμε, ὅταν σεῖς ὀνειροπολεῖτε με' τὴ σκέψη ἐλεύθερη, ἀγνοώντας κάθε σκοπιμότητα.

Αἰσθητικός. — Μεγάλος ὁ λόγος σου !

Τὸ ἀδύναμον αὐτὸ πλάσμα, ποὺ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, δυναμώνει ἀκριβῶς τὴν ὥρα ποὺ

αγωνίζεται νά δέσει τὸν οἶστρο τῆς φτερόεσσας πνοῆς του στὴν ὕλη καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀντίσταση ποὺ βρίσκει μορφώνει καὶ μορφώνεται· γιατί, ὅσο καὶ ἂν ἡ ὕλη κυριεύεται, κρύβει κι' αὐτὴ νόμους μέσα τῆς ποὺ δὲν μπορεῖς νά παραβλέψεις, ἀλλοιῶς θὰ ἦταν ἄχρηστη.

Ἀρχιτέκτων. — Μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἂν ἐγὼ τοὺς παραβλέψω, τὸ κτίσμα μου γκρεμίζεται.

Αἰσθητικός. — Καὶ τὸ ποίημα ἀχρηστεύεται ὡς παράλογο καὶ λησμονιέται.

Ἀρχιτέκτων. — Ὡς ἄτεχνο ἤθελες νά 'πείς.

Αἰσθητικός. — Φίλε μου, τὸ πρῶτο ὕλικὸ εἶναι τὰ συναισθήματα καὶ οἱ σκέψεις τῶν ἀνθρώπων. Μήπως κι' ἐσὺ ἀνάμεσα ἀπ' τοὺς χώρους δὲν κατεργάζεσαι τὶς ψυχὰς ποὺ κινούνται, στέκονται καὶ συναπαντιῶνται;

Ἀρχιτέκτων. — Ἔστω· παρακολουθῶ ὅμως τὸ ρυθμὸ τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς, ἐνῶ σεῖς τὸ ρυθμὸ μιᾶς Ἰδέας.

Αἰσθητικός. — Δίχως νάχεις καμμιὰν Ἰδέαν;

Ἀρχιτέκτων. — Σὲ τί θὰ μ' ὠφελοῦσε; Τὶς μεγάλες ἰδέες ποὺ ἔχω δὲν μπορῶ νά τις ἐφαρμόσω, γιατί θάπρεπε ν' ἀρχίσω ἀπὸ τὴν πόλιν ὀλάκερῃ· τότε μόνο θάστεκε καὶ τὸ ἀρχιτεκτόνημα — ἡ μονάδα — σ' ἓνα περιβάλλον ἄξιο καὶ θάδειχνε τὴ χάρη του· σήμερα φανάζει παράταιρο.

Αἰσθητικός. — Εἶδα ἀριστουργήματα τῆς γοτθικῆς τέχνης νά στέκουν πανώρια σὲ περιβάλλον ρυθμοῦ τῆς Ἀναγέννησης· ἦσαν καὶ τὰ δυὸ ὡραῖα καὶ φυσικὰ ταιριάζανε.

Ἀρχιτέκτων. — Πρῶτα μοῦ χρειάζεται ἡ ζωὴ καὶ μετὰ τὸ τραγούδι.

Τὴ στιγμὴ πού ἡ πόλη ὁλόκληρη εἶναι ἄρρωστη, τὸ σύνολο θὰ μόλυνε καὶ τὸ μέρος. Ἐγγείρηση χρειάζεται, φίλε μου, καὶ νοιώσε τὸ δρᾶμα: ἔχω τὴν παντοδυναμία τῆς νέας τεχνικῆς στὰ χέρια μου καὶ δὲν μπορῶ νὰ κάμω χρήση.

Αἰσθητικός. — "Ἄν δὲν μπορεῖς νὰ ἐπέμβεις στὸ σύνολο δεῖξε μὲ τὸ ἔργο σου ποιὸς εἶν' ὁ ρυθμὸς ἐκεῖνος πού θάπρεπε νὰ μορφώσει τὴ ζωή, ἐπηρεάζοντας τὸ σύνολο πνευματικά, γιατί... οἱ ἰδέες μολύνουν !

Ἀρχιτέκτων. — "Ἐχω τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ ρυθμὸς εἶναι μιὰ ἐσώτερη δύναμη πού δημιουργεῖται μόνη τῆς· ὁ τεχνίτης μόνο πού ρυθμίζει τὶς τάσεις αὐτές. Αὐτὴ εἶναι μάλιστα ἡ ἀντίληψη τῆς νέας ἀρχιτεκτονικῆς: ἐλύτρωσε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὶς κρυσταλλοποιημένες μορφές, πού δὲν τὸν ἄφιναν νὰ κινηθεῖ καὶ ν' ἀνασάνει ἐλεύθερος μέσα στοὺς χώρους καὶ τώρα παρακολουθεῖ καὶ διατάσσει τὰ πάντα ἔτσι, ὥστε αὐτὸς νὰ τραγουδάει μέσα τους ἀνεμπόδιτος.

"Ἐτσι πρόβαλε μιὰ νέα ποίηση δυναμικῆ, πού ἡ νέα τεχνικὴ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ πραγματοποιήσουμε. Μοῦ ξυπνάει τὴν ἐντύπωση πού θὰ εἶχαν οἱ ἄνθρωποι ὅταν ἄρχισαν οἱ γλύπτες νὰ λυγίζουν τὰ κορμιὰ τῶν ἀγαλμάτων καὶ νὰ τοὺς ἀνοίγουν τὰ χέρια.

Αἰσθητικός. — Βέβαια, ὁ ἄνθρωπος κινεῖται σήμερα ἄνετα στοὺς χώρους καὶ τίποτα δὲν ἔρχεται νὰ τοῦ ἀρνηθεῖ τὶς συναισθηματικές του ροπές, φῶς, ἀέρας καὶ στροφές τοῦ ὕλικου τὸν ὑποδέχονται καὶ αὐτὸς γιορτάζει τὴν ἀπροσποίητὴ αὐτὴν ἐντύπωση τῆς πρώτης στιγμῆς. Ἀλλὰ δὲν ἀργεῖ ν' ἀντιληφθεῖ ὅτι εἶναι τρομερὰ προσποιημένη,

γιατί τὸ ἔργο καθ' ἑαυτὸ σωπαίνει, δὲ θέλει νάχει προσωπικότητα. Ὑποδέχεται τὸν ἄνθρωπο, ποὺ ἀνύψωσε ἔτσι σὲ προσωπικότητα, ἀλλὰ αὐτὸς — κι' ἂν εἶναι — κουράζεται σ' ἓνα περιβάλλον, ὅπου πρέπει ν' ἀντλεῖ συνεχῶς ἀπὸ μέσα του ἢ... νὰ κινεῖται γιὰ νὰ δικαιολογῇ τὶς στροφές καὶ τὴ διάταξή του, γιατί ἅμα σταθεῖ τοῦ ἀντιστέκεται ὁλόκληρο, σὰν νὰ τοῦ λέει: κινήσου μὲ τὸ σῶμα καὶ ὄχι μὲ τὸ πνεῦμα γιὰ νὰ μὲ νοιώσεις.

Καταλαβαίνεις ὅτι μέσα 'κεῖ πιά θαυμασμός δὲ χωράει.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τὴν ποίηση καὶ τὴ νέα μουσική. Οἱ μορφές τους εἶναι δυναμικές, ὅπως λέτε, ἀλλὰ ἀδύναμες νὰ ἰσορροπήσουν καθ' ἑαυτὲς αἰσθητικά. Δημιουργοὺν ἐντυπώσεις, ἀλλὰ ὄχι καὶ τύπους τῆς ζωῆς. Εἶναι ξεφωνήματα καὶ ὄχι τραγούδια.

Ἀρχιτέκτων. — Ξεφωνίζουν στὸν ἄνθρωπο τὶς νέες δυνατότητες καὶ πραγματοποιοῦνε τ' ἀφάνταστα μᾶς νέας ζωῆς καὶ γνώσης τοῦ ὑποσυνείδητου.

Αἰσθητικός. — Σκλαβώθηκε λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος στὸν ἑαυτὸ του καὶ σὲ μιὰ ζωὴ ἐντατικὴ δίχως ἀνάταση.

Ἀλλὰ, φίλε μου, τὸ σπίτι σου δὲν εἶναι μόνο τὸ σπίτι σου, εἴτε μιὰ «μηχανή» ποὺ σ' ἐξυπηρετεῖ εἶναι καὶ μιὰ ἐστία πνεύματος κοινωνικοῦ, μιὰ ἀντίδραση ἰδεολογικὴ πρὸς τὸ φευγαλέο καὶ πρόσκαιρο τῆς στενῆς σου ἀτομικότητας.

Ἡ ἀντίληψη λοιπὸν ποὺ ἐπρόβαλες περὶ ρυθμοῦ εἶναι ρεαλιστικὴ ὅσο καὶ οἱ μαντικές ὁρμές τοῦ ὑποσυνείδητου ὅταν δὲν ἁρμονίζονται μὲ λόγο γιὰ νὰ γίνουμε χρησμός.

Ἀρχιτέκτων. — Κατὰ βάθος δὲν ὑπάρχει ρεαλισμός στὴν τέχνη. Ἡ τέχνη ἐξαντλεῖ τὴ

σκοπιμότητα όσο και ἂν τὴν παρακολουθεῖ, γι' αὐτὸ κάθε μεγάλη ἐποχὴ εἶναι σύγκαιρα ρεαλιστικὴ όσο και ἰδεολογική.

Μήπως πίσω ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ θαῦμα δὲν κρύβεται ἓνας ρεαλισμὸς τεχνικῆς καὶ ὀρθολογισμοῦ ἀκαταμάχητος; Κύτταξε τὸν Παρθενῶνα πῶς μαρτυράει κάθε παλμὸ καὶ κίνηση τῶν δυνάμεων ποὺ τὸν στηλώνουν· στὸ ξεφάντωμα αὐτὸ μάλιστα βρίσκεται καὶ ἡ ἀξία του, γιατί δὲν ἔκρυψε ὅ,τι σκέπασαν οἱ Αἰγύπτιοι μὲ μορφές διακοσμητικές.

Κάθε ἐποχὴ ἄλλως τε ἀποκτάει κ λ α σ σ ι - κ ἔς μορφές ὅταν ἰσορροπήσει τὸ συναίσθημα ποὺ τὴν κατέχει μὲ τὸ λόγο της καὶ οἱ δυναμικὲς σθένουν σὰ διαβατικὰ πουλιά· ἀλλά, δίχως τοὺς δὲ θὰ γεφυρώναμε τοὺς αἰθέρες.

Αἰσθητικός. — Θαυμάσιες ἰδέες, μόνο ποὺ τὶς ἀρνεῖστε στὴν πράξη.

Ἀρχιτέκτων. — Θ' ἀρνιόμαστε τὴν ἐποχὴ μας.

Αἰσθητικός. — Ἡ μήπως τὸν ἑαυτὸ σας ;

Ἀρχιτέκτων. — Γιατί ;

Αἰσθητικός. — Φίλε μου, σεῖς καθρεφτίζετε τὸν ἄνθρωπο κατὰ πῶς ν ε ω τ ε ρ ί ζ ε ι, ἐγὼ θάθελα νὰ μᾶς τὸν δείξετε πῶς ξ α ν α ν ι ῶ ν ε ι. Τότε ρυθμίζεις· πρὸς τὸ παρὸν ρυθμίζεσαι κ' ἐσύ, παρασέρνεσαι ἀπὸ τίς φυσικὲς ροπὲς καὶ δὲν ἀντιδράς μὲ μιὰν ἰδέα ποὺ θὰ χρωμάτιζε τὸ καθόλου πνεῦμα ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ. Τότε στέκουν κι' οἱ δυναμικὲς ἐκφράσεις, καὶ στὸν καιρὸ τοὺς ξυπνοῦν οἱ κλασσικὲς ποὺ μᾶς κυττοῦν σὰν πρόσωπα φυσῶντας μέσα μας τὴ δύναμη τῆς αἰώνιας νεότητος.

Ἀρχιτέκτων. — Ἀφῆσέ με νὰ σὲ ρωτήσω: τί εἶναι ἓνας δρόμος ;

Αἰσθητικός. — Μιὰ ἀρτηρία συγκοινωνίας.

Ἀρχιτέκτων. — Καὶ μιὰ πλατεῖα ;

Αἰσθητικός. — Ἕνας σταθμός, ἓνα θέατρο τῆς πολιτείας.

Ἀρχιτέκτων. — Πῶς γίνεται τώρα νὰ θεατρίζῃσαι στοὺς δρόμους, μ' ἐξώστες καὶ θεωρεῖα τὰ παράθυρα, καὶ νὰ διασταυρῶνεται ἡ συγκοινωνία στὶς πλατεῖες, ὅπου δὲν μπορεῖς νὰ ἡρεμήσεις; Οἱ δρόμοι ἔγιναν ἀρτηριοσκληρωμένες ἀγρονες γραμμὲς καὶ προθάλαμοι μαγαζιῶν τὰ πεζοδρόμια.

Αἰσθητικός. — Ἔστριψε ἡ ζωὴ τοῦ σπιτιοῦ πρόσωπο πρὸς τὸ δρόμο ἀντὶ νὰ κυττάει πρὸς τὰ μέσα — ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι τόσο νέο — ὅσο τὸ ὅτι ὁ δρόμος ἔγινε ἓνα θέατρο χάους καὶ ἀταξίας.

Ἀρχιτέκτων. — Νέο εἶναι ὅμως τ' ὅτι ἡ ζωὴ θέλει νὰ κυττάξῃ πάλι μέσα τῆς καὶ δὲν μπορεῖ ζητάει τάξην καὶ ξανάσα καὶ δὲ βρίσκει.

Ξεσκλίστηκε, λοιπόν, ὁ ὀργανισμὸς τῆς κοινωνίας, ἡ ἁρμονία συνόλου καὶ ἀτόμου. Τοὺς πολλοὺς δὲν μπορῶ νὰ ἱκανοποιήσω γιὰ οἰκονομικοὺς λόγους κ' ἔτσι παρακολουθῶ τὸ ἄτομο καὶ τὶς ἀγωνίες του. Ἀρμόνισε τὴ ζωὴ νὰ στῇν καθρεφτίσω.

Αἰσθητικός. — Ζητᾷς κάτι ποὺ θάπρεπε νὰ μαντέψῃς.

Ἀρχιτέκτων. — Πῶς ;

Αἰσθητικός. — Βυθῶντας στὸν ἑαυτὸ σου· μήπως καὶ σὺ δὲ συζεῖς, δὲ συμπάσχεις, δὲ χαίρεσαι μαζί τους; Ἕνα ἄτομο εἶναι κι' ὅλη ἡ κοινωνία.

Ἀρχιτέκτων. — Νὰ γίνω ἐγὼ λοιπὸν μέτρο τοῦ καθολικοῦ ;

Αἰσθητικός. — Δὲ βλέπω ἄλλη λύση· μέτρο παντὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος.

Ποιητής. — Ναι, ἀλλὰ ποιὸς ἄνθρωπος ;
Αἰσθητικός. — Τοῦτο εἶναι ἀκριβῶς τὸ πρόβλημα !

Ἀρχιτέκτων. — Τὸ πρόβλημα εἶναι ἄλλο : ἡ τεχνικὴ πρόοδος ἐδημιούργησε νέα μέσα, τὰ μέσα νέες ἀνάγκες, ποὺ συγκρούονται μὲ τοὺς παραδεχτοὺς τύπους τῆς κοινωνικῆς ζωῆς· πρέπει λοιπὸν νὰ σπάσουμε τὸ καλούπι — καὶ τῆς πόλης ἀκόμη — γιὰ νὰ χωρέσει ἡ νέα ζωὴ ποὺ κινεῖται μέσα της.

Μήπως ἡ βιομηχανία δὲν εἶναι ἐκεῖνη ποὺ προξένησε τὴν ἀστυφιλίαν κι' ἐπλήθυναν οἱ πόλεις κι' ἐγίναν μεγαθήρια ; Κύτταξε τώρα, γιὰ χατήρι της, πῶς στιβάζονται οἱ ἄνθρωποι στὶς πολυκατοικίες ὅπου ἐξισώθηκαν σὰν οἰκονομικὲς μονάδες δίχως ψυχικὴ ἐπαφή !

Αἰσθητικός. — Ὅπως αὐριο χάρη στὰ ἴδια αὐτὰ μέσα τῆς τεχνικῆς μπορεῖ οἱ ἄνθρωποι νὰ σκορπίσουν στὸ ὑπαιθρο. Οἱ δρόμοι, τ' ἀεροπλάνα, τὰ ραδιόφωνα, ἂν προσθέτουν ἀνάγκες, ἀφαιροῦνε κι' ἄλλες, γιὰτὶ μ' αὐτὰ μπορεῖς καὶ ν' ἀπομακρυνθεῖς ἀπὸ τὸ κέντρο χωρὶς νὰ χάσεις τὸ σύνδεσμο.

Ἀρχιτέκτων. — Καὶ τί μ' αὐτό ; σήμερα πῶς τίθεται τὸ ζήτημα ;

Αἰσθητικός. — Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ πόλη εἶναι ἓνα κέντρο εἰσπνοῆς καὶ ἐκπνοῆς τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ὁ λόγος τῆς συγκέντρωσης καὶ τῆς ἀποκέντρωσης εἶναι οὐσιαστικὰ πνευματικός. Τρέχουν ἐκεῖ τὰ χέρια νὰ δουλέψουν τὴ νέα σκέψη ὥς ποὺ νὰ περάσει στὸ νοῦ καὶ τότε φεύγουν γιὰ νὰ τὴ διαδώσουν.

Ἡ τεχνικὴ λοιπὸν εἶναι ἓνα μέσο σατανικὸ ὅσο καὶ θεῖο στὰ χέρια μας, ἀνάλογα μὲ τὴ χρῆση ποὺ κάνουμε. Πηγάζουμε καλὰ ἢ καὶ συφορὲς γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἂν τὴν καλλιιεργήσῃ, σαγηνεμένους, σὰ σκοπὸ καὶ ὄχι σὰ

μέσο ἀπαλλαγῆς του ἀπ' τῆ δουλεία τῆς δουλειᾶς γιὰ νὰ λευτερώσει τὸ πνεῦμα του, νὰ γίνει ἄτομο, προσωπικότης, ἄνθρωπος.

Ἀρχιτέκτων. — Ἄναγκαῖο κακὸ λοιπόν.

Αἰσθητικός. — Ὅσο καὶ ὁ νοῦς· γιατί ἂν ἡ τέχνη κλέβει τὸ φῶς τῶν οὐρανῶν, ἡ τεχνικὴ μηχανεύεται μὲ τὴ φωτιά του καὶ κατεργάζεται τὰ πρῶτα νοήματα, τὶς λέξεις ἐκεῖνες ποὺ συνενώνουν τοὺς ἀνθρώπους ὥς κοινὰ μέσα γιὰ κοινὰς ἀνάγκες. Καὶ τί ἄλλο εἶναι τὰ μηχανεῦματα τῆς τεχνικῆς παρὰ ὑλοποιημένα ἐπινοήματα, ἐργαλεῖα, ὅπλα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ νικήσει τὴ φύση καὶ θὰ δοξάσει τὴ ζωὴ ὁ ἄνθρωπος ἑάν... δὲν τὰ στρίψει κατ' ἀπάνω του καὶ αὐτοκτονήσει ;

Γι' αὐτὸ λοιπόν — ἐπειδὴ γιὰ νὰ συνενωθοῦν οἱ ἄνθρωποι χρειάζεται καὶ νὰ συνεννοηθοῦν — ὁ νοῦς πρέπει νὰ νοιώσει τὴ γλῶσσα ποὺ μεταχειρίζεται — ὅσο κι' ἂν αὐτὸ χτυπάει παράξενα — καὶ νὰ μὴν ξενίζεται ἀπὸ τὰ ἴδια του τὰ κρύσταλλα ἢ τ' ἀρπάγια ποὺ στένει γιὰ νὰ πιάσει τὶς τυφλὰς δυνάμεις καὶ νὰ ξυπνήσει τὸ ὕλικὸ μὲ τὴ μορφή ποὺ τὸ κυττάει ἡ σκέψη.

Ποιητής. — Τὶς λέξεις ὅμως, τὸ πρῶτο ὕλικὸ, κατεργάζεται ὁ λαός.

Αἰσθητικός. — Ὁ κοινὸς νοῦς, ποὺ ζεῖ τὶς πρακτικὰς ἀνάγκες ἅμας· ὅσο ψηλῶνεις ὅμως, τὰ νοήματα εἶναι ἔμμεσα καὶ ἀφοροῦν πνευματικώτερες ἀνάγκες, ποὺ μεταφράζονται δυσκολώτερα καὶ γίνονται μέσα ἐπικίνδυνα ἂν τὰ σκορπίσεις παράκαιρα ἢ ἀσυλλόγιστα.

Γιὰ νὰ μὴ φύγουμε ὅμως ἀπ' τὸ θέμα, ἄς ποῦμε μόνο ὅτι ἡ τέχνη πρέπει νὰ μιλάει καὶ γιὰ τὰ ψηλότερα διανοήματα μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ καὶ μὲ εἰκόνες ἀπλὲς καὶ ἀνθρώ-

πινες, ἐκείθε ἄλλως τε ἀντλεῖ τὸ πρῶτο ὕλικό τῶν συναισθημάτων καὶ διαλογίζεται μορφολογοῦσα ὁράματα θεῖα καὶ ὄχι ἐπινοήματα.

Γι' αὐτὸ ἄρκεσε ἡ μετάπλαση τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου γιὰ νὰ γίνῃ ἡ ποίηση τονική, ὅπως ὁ πλουτισμὸς τῶν ὀργάνων τῆς ὀρχήστρας ἐπηρέασε τὴ νέα μουσικὴ τῆς Δύσης καὶ τὸ μπετόν-ἀρμέ, ἡ ἀνακάλυψη ἑνὸς κηπουροῦ, ἔδωσε τὴν ἀφορμὴν γιὰ τὴ διάπλαση τῆς νέας ἀρχιτεκτονικῆς, ἀφοῦ ἡ τεχνικὴ πρῶτα ξεδιάλυνε μὲ τὸ συλλογισμὸ τίς δυνατότητες ποὺ παρουσιάζει καὶ ἐπιβάλλει.

Δὲν μπορεῖς λοιπὸν νὰ νοιώσεις καὶ νὰ χαρεῖς καμμιά τέχνη ἂν δὲ μάθεις πρῶτα τὴ γλῶσσα τῆς — τὸ ἰδιῶμά της — ἢ μήπως σοῦ μένει κἄτι ἀπὸ ἕνα ξενόγλωσσο ποίημα προτοῦ τὸ μεταφράσεις ;

Ποιητής. — Τίποτα πέρα ἀπὸ μιὰν ἀόριστη ἀρμονία ἤχων.

Αἰσθητικός. — Τὸ πνεῦμα λοιπὸν μέσ' ἀπ' τὸ γράμμα του διαβάζεται...

Μουσικός. — ...δυστυχῶς.

Αἰσθητικός. — Ἐγὼ λέω: εὐτυχῶς ποὺ δὲ διαβάζεται μέσα ἀπὸ ἀόριστα σημεῖα.

Μουσικός. — Φίλε μου, ὑπάρχουν γλῶσσες διεθνεῖς, ὅπως τὰ ἑλληνικὰ κάποτε καὶ τὰ γαλλικὰ σήμερ' οἱ τέχνες ἄλλως τε μιλοῦνε μὲ εἰκόνες καὶ ἂν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἰκονίζει μὲ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ χώρους, οἱ ἀνάγκες τῆς εἶναι πανταχοῦ γνωστὲς καὶ ἀναγνωρίσιμες. Ὅσο γιὰ τὴ μουσικὴ, αὐτὴ, ἰδιαίτερα, φανερώνει τὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτό», ὅπως εἶπαν, καὶ δὲ χρειάζεται μὴτε ν' ἀναπαραστήσει ἰδέες, συγκινεῖ ἅμεσα !

Αἰσθητικός. — Ἡ συγκίνησις ὅμως ζεῖ ὅταν ἐυπνήσῃ καὶ τὸ νόημα, τὸ βλέμμα τοῦ πνεύματος στὴν τέχνη, καὶ κεῖνη θέλει νὰ διαιωνίσῃ καὶ γι' αὐτὸ μορφώνει.

60

BIB
TEA
IA
TEX
ΔΩΡ

TEA